

**T.C.
İSTANBUL AREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI**

**İLKÖĞRETİM I. KADEME 4.VE 5. SINIF
ÖĞRENCİLERİNİN SALDIRGANLIK DÜZEYLERİ
İLE ANNE BABA TUTUMLARI ARASINDAKİ
İLİŞKİNİN İNCELENMESİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Deniz İZMİR KARADUMAN
No:95003023**

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Nermin ÇİFTÇİ ARIDAĞ

İSTANBUL 2012

T.C.
İSTANBUL AREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS SINAV TUTANAĞI

12/12/2012

Enstitümüz *Psikoloji* Anabilim dalı yüksek lisans öğrencilerinden **95003023** numaralı *Deniz İzmir KARADUMAN*'ın "*İstanbul Arel Üniversitesi Lisansüstü Eğitim - Öğretim ve Sınav Yönetmeliği*"nin ilgili maddesine göre hazırlayarak, Enstitümüze teslim ettiği "**İLKÖĞRETİM 1. KADEME 4. VE 5. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN SALDIRGANLIK DÜZEYLERİ İLE ANNE BABA TUTUMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ**" konulu tezini, Yönetim Kurulumuzun 28.11.2012 tarih ve 2012/15 sayılı toplantısında seçilen ve Sefaköy Yerleşkesinde toplanan biz jüri üyeleri huzurunda, ilgili yönetmeliğin 48. maddesi gereğince (.....) dakika süre ile aday tarafından savunulmuş ve sonuçta adayın tezi hakkında *oyçokluğu/oybirliği* ile **Kabul/Red veya Düzeltme** kararı verilmiştir.

İşbu tutanak, 4 nüsha olarak hazırlanmış ve Enstitü Müdürlüğü'ne sunulmak üzere tarafımızdan düzenlenmiştir.

DANIŞMAN

ÜYE

YRD. DOÇ. DR. NERMİN ÇİFTÇİ ARIDAĞ

YRD. DOÇ. DR.FERZAN CURUN

ÜYE

DR.ÇAĞLA GÜLOL

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum ” ilköğretim I. kademe 4.ve 5. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile anne baba tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmanın içinde kullandıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

12. 12. 2012

Deniz İZMİR KARADUMAN

ÖZET

İLKÖĞRETİM I. KADEME 4.VE 5. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN SALDIRGANLIK DÜZEYLERİ İLE ANNE BABA TUTUMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Deniz İZMİR KARADUMAN

Yüksek Lisans Tezi, Psikoloji Anabilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç.Dr. Nermin ÇİFTÇİ ARIDAĞ

Kasım, 2012- 164 sayfa

Bu araştırmada ilköğretim 4. ve 5.sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeyi ve anne-baba tutumu arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu genel amaç çerçevesinde ayrıca öğrencilerin saldırganlık düzeyleri, “cinsiyet, yaş, kardeş sayısı, algılanan başarı düzeyi, anne eğitim düzeyi ve yaşı, baba eğitim düzeyi ve yaşı, algılanan ekonomik durum, göç yılları, anne ve babanın dövüyor olması ve sınıf seviyesi” gibi değişkenler açısından incelenmiştir.

Araştırma Bakırköy ilçesindeki üç farklı sosyoekonomik bölgede yer alan üç ilköğretim okulunun 4. ve 5. sınıflarında eğitim gören 136’sı kız ve 126’sı erkek olmak üzere toplam 262 öğrenci üzerinde yürütülmüştür. Araştırmada, öğrencilerin saldırganlık düzeyini belirlemek amacıyla Şahin (2004) tarafından geliştirilen “Saldırganlık Ölçeği”, Anne baba tutumunu belirlemek için S.Polat (1986) tarafından geliştirilen “Ana Baba Tutum Ölçeği” kullanılmıştır. Öğrencilerin kişisel niteliklerine ilişkin bilgiler araştırmacı tarafından geliştirilen “Kişisel Bilgi Formu” ile elde edilmiştir. Toplanan veriler SPSS 15,0 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmada tek yönlü varyans analizi (ANOVA)’nın parametrik olmayan karşılığı Kruskal-Wallis H Testi, Mann Whitney U Testi, Pearson’s Ki-Kare Testi ve Spearman Korelasyon Testi kullanılmıştır. İstatistiksel çözümlenmeler için önemlilik düzeyi .05 olarak alınmıştır.

Araştırma bulguları, babanın tutumunun, annenin dövmesinin, cinsiyetin, yaşın, algılanan başarı düzeyinin, okulun ve sınıf düzeyinin saldırganlık düzeyiyle ilişkili olduğunu, babanın dövmesi, annenin tutumu, kardeş sayısı, annenin eğitim düzeyi, annenin yaşı, babanın eğitim durumu, babanın yaşı, algılanan ekonomik durum, göç durumu ile saldırganlık düzeyi arasında ilişki

olmadığını ortaya çıkarmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anne Baba Tutumu, Saldırganlık, ilköğretim öğrencileri.

ABSTRACT

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE AGGRESSIVENESS LEVEL OF THE FOURTH AND THE FIFTH GRADE PRIMARY SCHOOL STUDENTS AND THE PARENTING STYLES Deniz İZMİR KARADUMAN

Master Thesis, Psychology Department
Supervisor: Yrd. Doç.Dr. Nermin ÇİFTÇİ ARIDAĞ
November, 2012- 164 pages

In this study, the relationship between the aggressiveness level of the fourth and the fifth grade primary school students and the parenting styles were investigated. For this purpose, participants' level of aggressiveness were analyzed in terms of “gender, age, number of siblings, the perceived level of success, maternal educational level and age, perceived educational level and age of father, perceived economic status, year of immigration, parental use of psychical violence and class level”

This study was conducted on a total of 262 students, consisting of 136 girls and 126 boys attending the fourth and the fifth grades of three primary schools located in different socio-economic areas in Bakirkoy district. In this research, " The Aggressiveness Scale"developed by Şahin (2004) was used in order to determine the aggressiveness levels of the students . 'The Parent Attitude Instrument' developed by S.Polat (1986) was used in order to determine the parenting styles. The students' personal information was obtained by “Personal Information Form” designed by the researcher. The collected data were analyzed by using SPSS 15.0 program. In this study, Kruskal-Wallis H Test which is the non-parametric reaction of way analysis of variance (ANOVA), Mann-Whitney U Test, Pearson's Chi-Square Test and Spearman Correlation Coefficient Technique were used. Significance level was obtained as .05 for all statistical analyzes.

Research findings show that there is a correlation between the aggressiveness level of students and authoritarian behaviors of the father, the

maternal use of psychical violence, gender, age and perceived level of success, school and class level. However, the aggressiveness level of students is not associated with maternal authoritarian behavior, father's use of psychical violence, number of siblings, maternal educational level and age, education level and age of father, economic status, year of immigration.

Key Words: Parenting styles, Aggressiveness, Primary school students

ÖNSÖZ

Günlük yaşam içerisinde hayatımızın bir parçası haline gelen saldırganlık her geçen gün artmakta ve her sosyal alanda olduğu gibi, okullarda da başa çıkılmaya çalışılan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Birey ve toplum için tehdit oluşturan saldırganlık, önleyici eğitim programlarıyla azaltılabilir ya da kontrol altına alınabilir bir davranıştır. Model alma ve pekiştirme gibi yollarla öğrenilen saldırganlığın kökenleri çocukluk yıllarına dayanmaktadır. Anne baba tutumlarının çocuklarda davranış gelişiminde önemli bir rolü bulunmaktadır. Öyle ki; çocuğun toplumsal gelişiminde olumlu ya da olumsuz en önemli katkıyı sağlamaktadır. Saldırgan çocuk bu davranışı ilk ailede öğrenir. Aile bu davranışı pekiştirmek için ne yaptıysa, bu takındığı çocuk yetiştirme tutumunun bir parçasıdır.

Bir problemin kaynağını bilmek onunla baş etmek için bizi doğru başlangıç noktasına götürecektir. Böylece insanın çocukluğundan itibaren temelleri atılan saldırganlık önlenabilir olacaktır. Bu konuda anne babalar ve okullar payına düşen kadarını yaparak bu davranışın gelişimine engel olabileceklerdir. Tüm bu olgulardan yola çıkarak bu çalışmanın amacı, anne baba tutumları ile saldırganlık arasındaki ilişkiyi incelemektir.

Öncelikle tez danışmanlığımı üstlenen, tezimin her aşamasında yoğun akademik çalışmalarını arasında zamanını ayırarak bana yol gösteren ve destek olan, kıymetli görüşlerini bana aktararak, titiz çalışma uslubuyla bana örnek olan bilim insanı Sayın Doç. Dr. Nermin Çiftçi Arıdağ'a tüm yardımlarından dolayı çok teşekkür ederim.

Bu çalışmaya ilk başladığımda tez danışmanım olan ve konu seçiminde bana öncülük eden Sayın Prof. Ali Gitmez'e bana zaman ayırdığı ve verdiği bilgiler için çok teşekkür ederim.

Ölçeklerini kullanmam için izin veren Hülya Şahin ve Suna Polat'a çok teşekkür ederim.

Ayrıca yüksek lisans ders dönemimde İzmir'den gelip bir yıl boyunca çocuklarıma bakarak bana destek olan anneme ve babama çok teşekkür ederim. Siz olmasanız yapamazdım...

Zaman zaman, kendimi yormamdan dolayı serzenişte bulunsa da, desteğini hiçbir zaman çekmeyen sevgili eşime çok teşekkür ederim.

Tabi en çokta yüksek lisans eğitimim için üç yıl boyunca zamanından çaldığım sevgili kızıma; minnet ve teşekkürlerimi sunarken, tezimin her aşamasında karnımda ve kucağında tüm çalışmalarına şahit olan sevgili oğluma; onu çok yorduğum için özür ve teşekkürlerimi sunarım.

İSTANBUL, 2012

Psikolog Deniz İZMİR KARADUMAN

İÇİNDEKİLER

ÖZET	ii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar LİSTESİ	xii
EKLER LİSTESİ	xiii

1.BÖLÜM

GİRİŞ

1.GİRİŞ.....	1
1.1. Amaç.....	5
1.2. Önem... ..	6
1.3. Problem.....	7
1.4. Sayıtlar ve Sınırlılıklar.....	9
1.5. Tanımlar.....	10

2.BÖLÜM

İLGİLİ LİTERATÜR

2.1. SALDIRGANLIK VE İLGİLİ KURAMLAR.....	11
2.1.1. Saldırganlık Tanımı.....	11
2.1.2.Saldırganlık Türleri.....	13
2.1.3. Saldırganlığı Açıklayan Kuramsal Yaklaşımlar.....	17
2.1.3.1. İçgüdüsel Kuramlar	17
2.1.3.1.1 Etyolojik Kuram.....	19
2.1.3.1.2.Psikoanalitik Kuram.....	20
2.1.3.1.3.Biyolojik Temelli Kuram.....	25
2.1.3.2.Sosyal Öğrenme ve Bilişsel Kuramlar.....	28
2.1.3.2.1. Davranışçı Kuram ve Edimsel Koşullanma.....	29
2.1.3.2.2. Bilişsel-Davranışçı Kuram.....	29
2.1.3.2.3. Sosyal Öğrenme Kuramı	33

2.1.3.3. Engellenme Kuramı-----	39
2.2. ANNE BABA TUTUMLARI VE İLGİLİ KURAMLAR -----	46
2.2.1. Otoriter (Oteriteryen) Anne Baba Tutumu (Baskıcı Tutum)-----	54
2.2.2. Demokratik (Otoritarif) Anne baba Tutumu (Destekleyici, Yetkili ve Güvenilir Tutum-----	55
2.3.KONUUYLA İLGİLİ ARAŞTIRMALAR-----	56
2.3.1. Anne Baba Tutumu ile ilgili Yurtdışında Yapılan Araştırmalar-----	56
2.3.2. Aile Tutumlarıyla İlgili Ülkemizde Yapılan Araştırmalar -----	61
2.3.3. Saldırganlıkla İlgili Yurtdışında Yapılan Araştırmalar -----	67
2.3.4. Saldırganlıkla İlgili Ülkemizde Yapılan Araştırmalar-----	75.

3.BÖLÜM YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli-----	87
3.2. Evren ve Örneklem-----	87
3.3. Veri Toplama Araçları-----	88
3.3.1. Saldırganlık Ölçeği (Davranış Değerlendirme Ölçeği)-----	88
3.3.1.1. Saldırganlık Ölçeğinin Geliştirilmesi-----	89
3.3.1.2. Saldırganlık Ölçeğinin Geçerliliği-----	90
3.3.1.3. Saldırganlık Ölçeğinin Güvenirliliği-----	91
3.3.1.3. Saldırganlık Ölçeğinin Puanlaması -----	92
3.3.2. Anne Baba Tutum Ölçeği-----	92
3.3.2.1. Anne Baba Tutum Ölçeğinin Güvenirliliği-----	93
3.3.2.2. Anne Baba Tutum Ölçeğinin Puanlanması-----	93
3.3.3. Örneklem Grup İçin Saldırganlık Ölçeği ve Ana-Baba Tutumu Ölçeği Güvenirlik Analizi Sonuçları:-----	93
3.3.4. Kişisel Bilgi Formu-----	96
3.4. Verilerin Toplanması-----	96
3.5. Verilerin Analizi-----	96

4. BÖLÜM

BULGULAR

4. BULGULAR-----	98
4.1. Örneklem Grubunun Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı-----	98
4.2. Öğrencilerin Saldırganlık Düzeyi ve Anne Baba Tutumlarına Yönelik Tanımlayıcı Bulgular-----	102
4.3. İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Baba Tutumuna Göre İncelenmesine Ait Bulgular-----	103
4.4. İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Anne Tutumuna Göre İncelenmesine Ait Bulgular-----	103
4.5. İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Cinsiyete Göre İncelenmesine Ait Bulgular.-----	104
4.6. İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Okul Değişkenine Göre İncelenmesine Ait Bulgular-----	105
4.7. İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Yaşa Göre İncelenmesine Ait Bulgular-----	106
4.8. İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Kardeş Sayısına Göre İncelenmesine Ait Bulgular-----	107
4.9. İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Algılanan Başarı Düzeyine Göre İncelenmesine Ait Bulgular-----	107
4.10. İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Annenin Eğitim Durumuna Göre İncelenmesine Ait Bulgular.-----	108
4.11. İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Annenin Yaşına Göre İncelenmesine Ait Bulgular-----	108
4.12. İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Babanın Eğitimine Göre İncelenmesine Ait Bulgular-----	109
4.13. İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Babanın Yaşına Göre İncelenmesine Ait Bulgular-----	109
4.14. İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Algılanan Ekonomik Duruma Göre İncelenmesine Ait Bulgular-----	110
4.15. İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Göç Durumlarına Göre İncelenmesine Ait Bulgular-----	110
4.16. İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin	

Annenin Dövüyor Olmasına Göre İncelenmesine Ait Bulgular-----	111
4.17. İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Babanın Dövüyor Olmasına Göre İncelenmesine Ait Bulgular-----	113
4.18. İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Sınıf Düzeyine Göre İncelenmesine Ait Bulgular-----	114

5.BÖLÜM

TARTIŞMA VE YORUM

5.1. Öğrencilerin Saldırganlık Düzeyi ve Anne Baba Tutumlarına İlişkin Sonuçların Tartışılması-----	115
5.2. 4 ve 5. sınıf öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Uygulanan Baba Tutumuna Göre Demokratik Tutum Lehine Farklılaşmasına İlişkin Sonuçların Tartışılması -----	118
5.3. 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinde Saldırganlık Düzeylerinin, Uygulanan Anne Tutumuna Göre Demokratik Tutum Lehine Farklılaşmasına İlişkin Sonuçların Tartışılması-----	119
5.4. 4 ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Cinsiyetlerine Göre Saldırganlık Düzeylerinin Farklılaşmasına İlişkin Sonuçların Tartışılması -----	121
5.5. 4 ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Okula Göre Farklılaşmasına İlişkin Sonuçların Tartışılması -----	123
5.6- 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Yaşlarına Göre Farklılaşmasına İlişkin Sonuçların Tartışılması -----	125
5.7. 4.ve 5. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri kardeş sayısına göre Farklılaşmasına İlişkin Sonuçların Tartışılması-----	126
5.8. 4 ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Algılanan Başarı Düzeyine Göre Farklılaşmasına İlişkin Sonuçların Tartışılması-----	128
5.9. 4 ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Annenin Eğitim Düzeyine Göre Farklılaşmasına İlişkin Sonuçların Tartışılması -----	129
5.10. 4 ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Annenin Yaşına Göre Farklılaşmasına İlişkin Sonuçların Tartışılması -----	131
5.11 4 ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Babanın Eğitim	

Düzeyine Göre Farklılaşmasına İlişkin Sonuçların Tartışılması -----	133
5.12. 4 ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Babanın Yaşına Göre Farklılaşmasına İlişkin Sonuçların Tartışılması -----	134
5.13. 4 ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Algılanan Ekonomik Duruma Göre Farklılaşmasına İlişkin Sonuçların Tartışılması -----	135
5.14. 4 ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Göç Duruma Göre Farklılaşmasına İlişkin Sonuçların Tartışılması -----	137
5.15. 4 ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Annenin Dövüyor Olmasına Göre Farklılaşmasına İlişkin Sonuçların Tartışılması -----	138
5.16. 4 ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Babanın Dövüyor Olmasına Göre Farklılaşmasına İlişkin Sonuçların Tartışılması -----	140
5.17. 4 ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Sınıf Düzeylerine Göre Farklılaşmasına İlişkin Sonuçların Tartışılması -----	141

6. BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

6.1. Sonuç ve Öneriler-----	143
KAYNAKÇA -----	149
EKLER -----	164

TABLolar LİSTESİ

Tablo 3.1.Örnekleme Grubun Okul, Cinsiyet ve Sınıf Düzeylerine Göre Dağılımı...	88
Tablo 3.2 Araştırma Örnekleme İçin Saldırganlık Ölçeği Madde Toplam Korelasyon Ve Cronbach Alpha Değeri -----	94
Tablo 3.3. Araştırma Örnekleme İçin Bulunan Ana –Baba Tutum Ölçeği Baba Formu ve Anne Formu Madde Toplam Korelasyon ve Cronbach Alpha Değerleri-----	95
Tablo 4.1 .Öğrencilerin Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı -----	98
Tablo 4.2. Anne ve Baba Tutumuna Göre Saldırganlık Düzeyi Dağılımı-----	102
Tablo 4.3. Saldırganlık Düzeylerinin Baba Tutumuna Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Bulgular-----	103
Tablo 4.4. Saldırganlık Düzeylerinin Anne Tutumuna Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Bulgular-----	104
Tablo 4.5. Cinsiyete Göre Saldırganlık Düzeylerinin Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Bulgular-----	104
Tablo 4.6.Cinsiyete Göre Saldırganlık Ortalamalarının Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular-----	105
Tablo 4.7. Saldırganlık Düzeylerinin Okullara Göre Farklılık Gösterip Göstermediğinin İncelenmesine İlişkin Bulgular-----	106
Tablo 4.8. Okullara Göre Saldırganlık Puanlarının Ortalamalarının Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular-----	106
Tablo 4. 9. Öğrencilerin Yaşları ve Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesine Ait Bulgular-----	107
Tablo 4.10. Kardeş Sayısına Göre Saldırganlık Düzeyinin İncelenmesine İlişkin Bulgular-----	107
Tablo 4.11. Algılanan Başarı Düzeylerine Göre ve Saldırganlık Düzeyinin İncelenmesine İlişkin Bulgular-----	108
Tablo 4.12 . Annenin Eğitim Düzeyine Göre ve Saldırganlık Düzeyinin İncelenmesine İlişkin Bulgular-----	108
Tablo 4.13. Anne Yaşına Göre Saldırganlık Düzeyinin İncelenmesine İlişkin Bulgular-----	109
Tablo 4.14. Babanın Eğitim Düzeyine Göre Saldırganlık Düzeyinin Arasındaki İncelenmesine İlişkin Bulgular -----	109

Tablo 4.15. Baba Yaşına Göre Saldırganlık Düzeyinin İncelenmesine İlişkin Bulgular	110
Tablo 4.16. Algıladıkları Ekonomik Düzeye ve Saldırganlık Düzeyi Arasındaki Spearman Korelasyon Sonuçları	110
Tablo 4.17. Göç Durumuna Göre Saldırganlık Düzeyinin Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Kay-Kare Testi Sonuçları..	111
Tablo 4.18. Öğrencilerin Göç Durumları ve Saldırganlık Düzeyi ne Ait Kruskal Wallis Testi Sonuçları.....	112
Tablo 4.19. Öğrencilerin Saldırganlık Düzeylerinin Annenin Dövüyor Olmasına Göre İncelenmesine İlişkin Bulgular.....	112
Tablo 4.20. Annenin Dövüyor Olmasına Göre Saldırganlık Puanlarının Ortalamalarının Karşılaştırılmasına Ait Kruskal Wallis Testi---	112
Tablo 4.21. Babanın Dövüyor Olmasına Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Kay Kare Testi Sonuçları ve Spearman Korelasyon Sonucu.....	113
Tablo 4.22. Babanın Dövüyor Olmasına Göre Saldırganlık Puanlarının Ortalamalarının Karşılaştırılmasına Ait Kruskal Wallis Testi ---	113
Tablo 4.23.Sınıf Düzeyine Göre ve Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesine İlişkin Bulgular	114

1.BÖLÜM

GİRİŞ

“Saldırganlık (aggression), bir başka kişiye fiziksel ya da psikolojik zarar verme niyetiyle sözlü veya fiziksel davranışta bulunma” şeklinde tanımlanabilir (Bilgin, 2007, s.324).

Saldırganlığı düşündüğümüzde ilk olarak aklımıza, bir kişinin bir başka kişiye karşı işlediği suç gelmektedir. Saldırgan davranışların büyük çoğunluğu, bize en yakın kişiler tarafından gösterilmektedir. Benzer biçimde, anababalar kendi çocuklarına karşı şaşırtıcı ölçüde çok saldırgan davranış sergilemektedirler (Taylor, Peplau ve Sears, 2007)

Saldırgan davranış, ilk olarak bebeklikte görülür ve çoğunlukla araçsaldır. Bebekler öncelikle nesnelere üzerinde çatışmayla ilgilidirler ve istedikleri uyarıcıyı elde etmek için diğerlerine zarar vermeyi deneyeceklerdir. Bu, çocukların saldırganlık ihtiyaçlarını ve isteklerini gidermeye hizmet eder.. Sözel yeteneklerin ve grup oyunlarına ilginin artmasıyla, ağlama ve misilleme gibi daha doğrudan olmayan davranışların onaylanmasıyla doğrudan fiziksel saldırganlık azalma eğilimi gösterir. Bu örnekteki saldırganlık, bu yaş süresinde gelişmeye başlayan ve ergenlik boyunca devam eden acımasız ve yıkıcı oyunlardan farklıdır. Durkin, acımasız ve yıkıcı oyunlara saldırganlık olarak bakmaz çünkü çocuklar birbirlerine zarar verme değil, oynama niyetindedirler (Harvey, 2004).

Çocuklar anasınıfına başladıklarında, saldırganlık kullanımlarında bireysel farklılıklar olmaya başlar. Saldırganlığa daha eğilimli olan bu çocuklar, olumsuz duygusal davranışlar ve adaptasyon problemleri göstermeye başlarlar. Bu konular ergenlik boyunca ve yetişkinlikte aynı şekilde kalma eğilimindedir. İlkokul yılları saldırganlık eğilimi olan çocuk için değişken bir dönemdir ve bu potansiyel düşüş gösteren döngüyü yok etmek için bu periyot boyunca müdahale etmek önemlidir (Bierman ve Montminy, 1993).

İlköğretim yaşlarındaki çocuklar, saldırganlık gibi kendilerini ve çevrelerini zora sokan çeşitli olumsuz davranışları daha fazla sergilemektedir. Sınıfta, evde ve oyun sahasındaki saldırgan davranışlar birçok öğretmen ve

anne, baba için sorun haline gelmektedir. Saldırgan davranışlar çocuğun yaşadığı içsel çatışmaların, engellemelerin bir sonucu olarak gözlenebileceği gibi, çocukların bu tür davranışları birbirlerini model almaları yoluyla da ortaya çıkabilmektedir (Şahin, 2004).

Saldırganlığın kaynağına ilişkin türlü varsayımlar, kuramlar ileri sürülmüştür. Bunları kabaca iki gruba ayırabiliriz. Birinci grup içinde toplanan görüşler, saldırganlığın içgüdüsel ve dürtüsel, ikinci grup içindeki görüşlerse toplumsal ve bilişsel niteliğini kabul ederler. Başka bir deyişle, saldırganlık doğuştan gelen ya da sonradan kazanılan bir güdü olarak iki değişik yaklaşımla açıklanabilir (Köknel, 1986).

İçgüdü kuramlarının en kuvvetli savunucusu Freud (1998) bunu, “iki kişi arasındaki ilişki dipte yadsıyıcı ve düşmanca duygulardan bir tortu taşır, ancak bu bilinçdışına itimler dolayısıyla algılamalara kapalı kalır, bunun sebebi kaynağı bilinmeyen bir nefret yatkinlığı, bir saldırganlık eğiliminin kendini açığa vurmasıdır. Öyle ki saldırganlık, ilksel bir nitelik taşıyor gibidir” (s.47) söyleminde açıkça ifade etmektedir.

Freud, saldırganlığın yararlı olduğunu ve belki de gerekli bir işlevi yerine getirdiğini öne sürmüştür. Fakat bulgular Freud’un savunduğu gibi, saldırganlığın dışa vurulmasının yararlı ve gerekli olduğunu desteklememektedir. Çünkü insan gerekli olmadığı zanalarda da saldırgan olabilmektedir. Aynı şekilde saldırganlığın doğuştan geldiğini savunan başka görüşleri destekleyici kesin ve açık bilimsel delil de yoktur. Varolan destekleyici bulguların çoğu insanlarla değil hayvanlarla yapılan deneylerden elde edilmiştir (Kağıtcıbaşı, 2008). Ayrıca saldırganlığı içgüdülerle açıklamak, kişiler arası ilişkilerde sorun olan bu davranışı olağan görmek anlamına geldiğinden bu kuram özellikle sosyal öğrenme kuramcıları tarafından yoğun eleştirilere uğramaktadır (Freedman, Sears ve Carlsmith, 1998).

Sosyal öğrenme ve bilişsel kuramlar, bütün davranışlarda olduğu gibi saldırganlığı da öğrenilmiş bir davranış olarak ele alır. Davranışçı kurama göre pekiştirilme yoluyla, bilişsel kurama göre bilişsel süreç içerisinde şemalar aracılığı ile yaşantı ve gözlemler yoluyla, sosyal öğrenme kuramına göre model

alma yoluyla öğrenilen saldırganlık, engellenebilir bir davranıştır. Bu süreçte model almanın önemi açıkça görülmektedir.

Tarde'a göre suç, bireye miras kalan ya da doğuştan getirilen bir özellik ya da rahatsızlık değil, başkalarından öğrendiği bir iştir. Taklit sürecine benzetilen suç işleme sürecinde, suç tıpkı bir meslek gibi öğrenilmekte; bunun için suçlulara yakın olmak ve onlara öykünmek gerekmektedir. Tarde'a göre bu, başkasının davranışını yinelemekten çok, özdeşlik kurmaya benzer bir süreçtir. Çağdaş psikolojiye göre özdeşim, bireyin kendisine bir rol modeli seçmesi, davranışlarını bu modele göre değiştirmesi demektir. (Attar, 1993, s.13).

Taklit bir çocuğun davranışına biçim vermede önemli rol oynayan bir süreçtir. Tüm insanlarda ve özellikle de çocuklarda güçlü bir şekilde başkalarını taklit etme eğilimi vardır. Bir çocuk diğerlerini saldırgan davranırken ve saldırganlıklarını kontrol ederken gözler ve onları taklit eder. Ayrıca eğer hoş görülebiliyorlarsa, bu davranışlardan her birinin hangi durumlarda hoş görüldüğünü bile öğrenir. Böylece çocuğun kendi saldırgan davranışı, başkalarında gözlediği davranışlar tarafından biçimlendirilir ve belirlenir (Taylor v.d., 2007).

Çocuklar tarafından her model aynı oranda taklit edilmez; çocuklar bazı insanları önemli, güçlü, başarılı ve sevilen kişiler olmaları ölçüsünde diğerlerinden daha fazla taklit edeceklerdir. Ayrıca çocukların en fazla taklit ettikleri kişiler en çok gördükleri kişilerdir. Bütün bu ölçülere uyan ana-babalar, ilk yıllarda bir çocuk için temel modelleri oluştururlar. Hem temel pekiştirme kaynakları hem de başlıca taklit modelleri oldukları için bir çocuğun gelecekteki saldırgan davranışı büyük ölçüde ana babaların ona ve birbirlerine nasıl davrandıklarına bağlıdır (Taylor v.d.,2007).

Bu varsayımı deneysel olarak doğrulayan Bandura ve arkadaşları saldırgan davranan ana babaların çocuklarının birbirlerine ve oyuncaklarına karşı sert, kırıcı ve yıkıcı olduklarını ortaya koymuşlardır. Ayrıca, ana babasının sözlerinde, tutum ve davranışlarında örseleyici, sert, kırıcı ve suçlayıcı öğelerin ağırlık kazanması ve cezalandırmaya dayalı eğitim yöntemi, çocuğun önce ana babasına, daha sonra diğer kişilere karşı başlangıçta öfke,

kin ve nefret duyguları geliştirmesine ve daha sonraları saldırgan davranışlar göstermesine neden olmaktadır (Köknel, 1986).

Patterson saldırganlık yönelimli çocuklarda antisosyal davranışın gelişiminde odaklanan bir model sunar. Bu modelde, çocuk uygun olmayan aile stilleri ve aile örüntü etkileşimlerine bağlı olarak erken çocukluktan gelen uygun olmayan davranışlar geliştirir. Bu durumlarda, aileler tutarlı, uygun disiplin ve etkili bir destek, sağlamakta yetersizdirler. Bunun aksine zorlayıcı ve saldırgan davranışlara doğru bir eğilim için modeldirler. Çocuklar bu davranışları, erken gelişimleri boyunca repertuarlarına alırlar. Bu modelin ikinci adımında, antisosyal çocuk davranışsal repertuarını okula getirir böylece akademik başarısızlık ve akran reddini yaşar. Bu çocuklar sınıf arkadaşlarıyla ve sınıf içinde fonksiyon göstermek için daha zor olan içsel kontrol mekanizmaları olmadan etkili sosyal yolları öğrenemez. Bu yanlışlar sıklıkla sapkın akran gruplarına katılıma neden olur. Bu gruba üyelik, çocuğun daha ciddi suç davranışları riskinin artmasına ve madde kötüye kullanımına izin verir. Uygun müdahale olmadan, bu adımların sürme olasılığının artacak ve yetişkinlikte sapkın davranışların tekrarlanacaktır (Patterson, Debaryshe, Ramsey, 1989).

Saldırganlık toplumumuzda her geçen gün daha kabul edilir hale gelmekte ve her an saldırgan bir davranışla karşı karşıya kalabilmekteyiz. Hovardaoğlu (1995) toplumda saldırganlığın kanıksanmasını, “çok sayıda şiddet ve saldırganlık olayının görülüp haberdar olunması sonucu bir sistematik duyarsızlaştırma yaşanması” (s.72) ile açıklamaktadır.

Saldırganlığın öğrenilebilir olduğuna dair deneylerin yanısıra çocuk yetiştirmede hoşgörünün hakim olduğu Arapeşler ve Trobriyandlar gibi ilkel kabilelerde gençlerin kendileriyle ne kadar barışık olduğu ve saldırganlığa az rastlandığına dair bulgular, saldırganlığın az olduğu bir toplumun hayallerin ötesinde olmadığını kanıtlar niteliktedir. Portakal'ın (1999) kitabında genişçe yer verdiği gibi İlkel topluluklardan Trobriyand Adasında yaşayan Trobriyandlar ve Yeni Gine' de yaşayan iki komşu halklardan Arapeşler çocuk yetiştirmeyi bir sanat gibi görüyorlar; çocuğa doğduğu andan itibaren saygıyla yaklaşıyorlar, anne-baba ve çocuklar arasında hiyerarşi şiddet yer almıyor, çocuklar özgürce yetişiyor. Bu toplulukta oldukça sağlıklı bireyler yetişirken,

saldırganlık ve diğere olumsuz davranışlar görülmüyor. Bunun yanında komşu topluluk Mundugumorlarda, aile içi destek yerine rekabet, şiddet içeren güvensiz bir ortam onların barbar olmalarına neden oluyor.

Her geçen gün suç işleme yaşının düştüğü ve her an saldırganlığın içinde olduğu bir olguyla karşı karşıya kaldığımız günümüzde en önemli problem, saldırgan davranışın kontrol altına alınamamasıdır.

Sosyal öğrenme kuramcılarına göre öğrenilmiş her davranış gibi saldırganlık da başka bir davranış şekline dönüştürülebilir. Eğer saldırganlık Freud'un dediği gibi içgüdüsel ise; o zaman içgüdülerinde eğitimden bahsetmek gerekmektedir. Bu konuda Freud, (1998) "toplumsallık duygusu, düşmanca duygunun özdeşleşme niteliğindeki olumlu bir bağlanıma dönüşmesidir" (s.55) diyerek bu duyguların yerini toplumsallık duygusunun alacağını ifade etmiştir.

Toplumsal bir varlık olan insan için en önemli etken çevresidir. Çevre deyince ilk akla gelen aile olmaktadır. Çünkü kalıtımın ardından kişi ailesi ve anne baba tutumu ile karşı karşıya gelmektedir. Anne ve babanın çocuğa yaklaşım biçimi, uyguladığı disiplin tarzı çocuğun kişiliğini ve diğer bireysel özelliklerini biçimlendirmektedir (Bacanlı, 2001)

Saldırganlık kavramının yaşam süreci içinde toplumların yokolmasında nedenli önemli olduğu, toplumsal ve bireysel gelişim ve refah için önlenmesinin ne kadar önemli olduğu düşünülürse; bilimsel anlamda incelenmesinin önemi açıkça ortadadır. Engellenebilir olduğuna dair kuramcıların öne sürdüğü görüşler doğrultusunda, ortaya çıkış nedenlerinin en önemlilerinden olduğu düşünülen anne baba tutumu ile ilişkisinin incelenmesi bu araştırmanın konusu olmuştur.

1.1. Amaç

Anne ve babanın çocuklarına karşı tutum ve davranışlarının, çocukların sosyal ve duygusal gelişimine, ayrıca kişilik kazanımına etkisi üzerine birçok araştırmada, bu hipotez doğrulanmıştır. Bu noktada psikolojinin oldukça ilgisini çeken "saldırganlık" konusunda da anne-baba tutumlarının ne ölçüde

etkili olduğunun belirlenmeli ve bu konuda gerekli önlemler alınmalıdır. Özellikle çocukluk dönemindeki saldırgan tutumların anne ve baba tutumuna göre farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesinin, akademik çalışmaların az olarak yapıldığı ilköğretim dönemi çocuklarının sosyal-duygusal gelişimlerinin desteklenmesi ve saldırgan tutumlarının engellenmesi bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

Bu anlamda bu araştırmanın genel amacı, anne baba tutumlarının çocuktaki saldırganlığı yordayıcı etkilerini test etmektir.

Sosyal öğrenme, engellenme ve yön değiştirme gibi kuramların açıklamaları dikkate alındığında, otoriter tutumun saldırgan davranış üzerinde etkili olduğu, öğrenilmiş saldırganlığın pekişmesi, biriken olumsuz enerjinin saldırganlık olarak ortaya çıkacağı ve zamanla bunun bir kişilik değişkeni haline gelebileceği düşünülmektedir. Yapılan araştırmanın bulgularının bu varsayımı destekleyeceği umulmuştur.

Araştırma, anne baba tutumunun kişilik oluşumunda önemli olan orta çocukluğun son evrelerini temsil eden 11-12 yaş döneminde ki ilköğretim dördüncü ve beşinci sınıftaki çocukların saldırganlık düzeyini yordama gücü ve saldırganlık davranışının bazı değişkenler açısından farklılık gösterip göstermediğinin araştırılması amacı ile yapılmıştır.

1.2. Önem

Bu araştırma, anne baba tutumlarının, 11-12 yaş çocuklarında görülen saldırganlık ile ilişkisini ortaya koyması açısından önemlidir.

Çocuğun içinde yetiştiği çevre koşulları, onu her yönden etkiler. Çocuklarda 6-12 yaş diliminde, hiçbir dönemde rastlanmayacak kadar kolay etkilenme görülür (Özbay, Eren, 1997). Bu dönemde çocuklar toplumda işlev görebilmek için duyguları ve vicdanları üzerinde denetim kurmaya, ahlaki kurallara saygı göstermeye başlamak zorundadırlar ve çocukta niyet kavramıda belirginleşmiştir. Ayrıca bu dönemde saldırganlığın sıklığı artmaktadır (Gander ve Gardiner 1993).

Huesmann, Guerra ve Nucci'ye (1994) göre sekiz yaşında, ilköğretim çağında gözlenen saldırgan davranışlar, otuzlu yaşlardaki yetişkinlik döneminde tutuklanma, mahkûmiyet, özellikle alkollüyen araba kullanma ve trafik kurallarını ihlal etme, çocuklarına kötü davranma ve onları cezalandırma gibi davranışlara temel oluşturmaktadır. Başkalarıyla iletişim kurma ve bir problem çözme yolu olarak algılanan saldırganlık erken yaşlarda öğrenilebilmektedir. Sık sık uygulanan cezalara rağmen, öğrenme çok başarılı olduğu için silinmesi zordur ve bu yüzden davranış, iyi yerleşmiş bilişsel yapılar (şemalar) içinde devam etmektedir. Çocuğun kritik gelişim dönemlerinde saldırganlıkla ilgili oluşturduğu şemalar, saldırganlığı olumlu bir davranış olarak tanımlıyorsa çocuk ilerde de saldırganca davranışlar sergilemektedir. Bu nedenle gençlik ve genç yetişkinlik dönemlerinde yapılan müdahale ve iyileştirme programları geç kalmakta, büyük ölçüde başarısız olmaktadır.

Bu bağlamda okulların suç davranışını önlemede çok büyük potansiyelleri vardır. Çocukların gelişim yılları boyunca toplumsallaşmalarına yardımcı olunarak ve sağlıklı, üretken ve mutlu vatandaşlar yetiştirilerek, okula dayalı saldırganlığı ve şiddeti önleme programları geliştirilerek önemli aşamalar kaydedilebilir (Kepenekci ve Özcan, 2000).

Bu araştırma ile çocukların saldırganlık düzeylerinin anne baba değişkeni açısından incelenmesi üzerine veriler toplanması ve bu verilere dayalı olarak birtakım müdahale stratejilerinin geliştirilebileceği umulmaktadır.

Araştırma bulgularının, psikolojik danışmanlar, öğretmenler ve ailelerin hizmetine sunulması ile sağlıklı iletişim ve ilişkiler kurabilen bireylerin yetiştirilmesine, önleyici rehberlik ve psikolojik danışma açısından da yüksek saldırganlık düzeyine sahip çocuklar için risk faktörlerinin belirlenmesine ve uygun müdahale stratejileri ile programların geliştirilmesi için yapılacak araştırmalara kuramsal açıdan katkı sağlaması beklenmektedir.

1.3. Problem

Saldırgan davranışlar, kişinin kendi sosyal ilişkilerini çıkmaza sokacağı gibi toplumsal anlamda da büyük bir sorun teşkil etmektedir. Erken ergenlik

döneminde (10-13 yaş) saldırgan davranışlar artış göstermektedir. Saldırganlık nedeni olarak arkadaş ilişkileri, medya, bilgisayar ortamı, video oyunları, genetik faktörler, alkol ve uyuşturucu kullanımı gibi faktörler sıralanırken, anne babanın ve aile ortamının çocuğun ilk doğduğu andan itibaren devam eden süreç içerisinde çocuğa etkisi büyük olmaktadır.

Bandura ailelerin, çocuk için etkin model olduğuna dikkat çekmektedir. İleri derecede saldırganlık sergileyen çocukların reddedici, izin verici bir yapıya sahip ve sıkı disiplin uygulama eğilimi gösteren anne babalar tarafından yetiştirildiğini belirtmektedir. (Gander & Garnier, 1993, s. 385).

Öğrenmede taklit ve model almanın önemi ve pekiştirme üzerinde duran Sosyal Öğrenme Kuramı, aile davranışları ile saldırganlık ilişkisine dikkat çekmektedir. Aynı şekilde, Engellenme Kuramı, otoriter ailelerde engellenmenin fazla olabileceği ve bunun saldırganlığa neden olacağını belirtir.

Bu anlamda bu araştırmanın temel problemi “Anne baba tutumu ile ilköğretim dördüncü ve 5. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeyi arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?” sorusuna cevap aramak olacaktır.

Bu genel problem çerçevesinde araştırmada cevabı aranan sorular şunlardır:

1. İlköğretim 4 ve 5. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri, uygulanan baba tutumuna göre demokratik tutum lehine farklılaşmakta mıdır?
2. İlköğretim 4 ve 5. sınıf öğrencilerinde saldırganlık düzeyleri, uygulanan anne tutumuna göre demokratik tutum lehine farklılaşmakta mıdır?
3. İlköğretim 4 ve 5.sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri cinsiyetlerine göre anlamlı farklılaşmakta mıdır?
4. İlköğretim 4 ve 5. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri okula göre anlamlı farklılaşmakta mıdır?
5. İlköğretim 4 ve 5. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri yaşlarına göre anlamlı farklılaşmakta mıdır?
6. İlköğretim 4 ve 5. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri kardeş sayısına göre anlamlı farklılaşmakta mıdır?
7. İlköğretim 4 ve 5. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri algılanan başarı düzeyine göre anlamlı farklılaşmakta mıdır?

8. İlköğretim 4 ve 5. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri annenin eğitim düzeyine göre anlamlı farklılaşmakta mıdır?
9. İlköğretim 4 ve 5. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri annenin yaşına göre anlamlı farklılaşmakta mıdır?
10. İlköğretim 4 ve 5. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri babanın eğitim düzeyine göre anlamlı farklılaşmakta mıdır?
11. İlköğretim 4 ve 5. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri babanın yaşına göre anlamlı farklılaşmakta mıdır?
12. İlköğretim 4 ve 5. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri algılanan ekonomik duruma göre anlamlı farklılaşmakta mıdır?
13. İlköğretim 4 ve 5. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri göç durumuna göre anlamlı farklılaşmakta mıdır?
14. İlköğretim 4 ve 5. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri annenin dövyör olmasına göre anlamlı farklılaşmakta mıdır?
15. İlköğretim 4 ve 5. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri babanın dövyör olmasına göre anlamlı farklılaşmakta mıdır?
16. İlköğretim 4 ve 5. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri sınıf düzeylerine göre anlamlı farklılaşmakta mıdır?

1.4. Sayıtlılar ve Sınırlılıklar

Araştırmaya katılan ilköğretim birinci kademe 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin, Saldırganlık Ölçeği Ana Baba Tutum Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu'nda yer alan sorulara içten ve gerçek durumlarını yansıtacak şekilde cevaplar verdikleri varsayılmıştır.

Araştırma İstanbul'un farklı sosyoekonomik düzeylerini temsil eden üç ilköğretim okulunun 4. ve 5. sınıflarında öğrenim gören öğrenciler tesadüfi olarak seçilerek yapılmıştır. Araştırma bu okulların dördüncü ve 5. sınıflarında öğrenim gören öğrenciler, bu öğrencilerin saldırganlık düzeyleri Saldırganlık Ölçeği'nin, algıladıkları anne baba tutumları ise Ana Baba Tutumları Ölçeği'nin ölçtüğü niteliklerle sınırlıdır. Sonuçların benzer özellikteki öğrencilere genellenebileceği varsayılmaktadır.

1.5. Tanımlar

Saldırganlık (Aggressiveness): “Başkalarını incitmeyi amaçlayan her türlü davranış” ((Freedman, Sears ve Carlsmith, 1998, s. 235).

Anne-Baba Tutumu (parenting styles): “Ana babanın çocuklarına yönelik tutumları ve bu tutumların gösterildiği duygusal ortam” (Maccoby ve Martin, 1983, s.101).

Otoriter (Otoriteriyen) Tutum (Authoritarian Child Rearing Style): Kontrolün yüksek, kabul/ilgi ve sevginin düşük olduğu çocuk yetiştirme yöntemi (Steinberg, Lamborn, Darling, Mounts ve Dornbusch, 1994).

Demokratik (Otoritatif) Tutum (Authoritative Child Rearing Style): Hem kabul/ilgi ve sevginin hem de kontrolün yüksek olduğu çocuk yetiştirme yöntemi (Steinberg v.d., 1994).

2. BÖLÜM

İLGİLİ LİTERATÜR

2.1. Saldırganlıkla İlgili Literatür

2.1.1. Saldırganlık Tanımı

Saldırganlık teriminin, hem bilimsel literatürde hem de günlük dilde pek çok anlamı vardır. Yakın dönem psikoloji literatürüne bakıldığında, fiziksel şiddetten hakkını savunmaya kadar pek çok durumu içeren saldırganlık tanımları tartışmalara neden olmaktadır (Harvey, 2004).

Saldırganlığı tanımlama çabası Freud'a kadar gitmiş olsa da onun yapıtlarında belirgin bir saldırganlık tanımlaması yoktur. Freud ve arkadaşlarına göre insanın yapısının derinliğinde sosyalleşmemiş, kendisi ve çevresi için saldırgan eğilimler vardır (Brenner, 1982).

Lorenz saldırganlığı “*hayvan ve insanda, aynı cinsin üyelerine karşı yöneltilecek savaşıma içgüdü*” olarak tanımlarken, davranışçı ve öğrenmeci yaklaşımclar saldırganlığı en yalın şekilde “*başkalarını inciten ya da incitebilecek her türlü davranış*” şeklinde tanımlamışlardır. Bu tanım, saldırganlığa ilişkin en belirgin boyut olan kişinin niyetini göz önüne almamaktadır. Freedman, Sears ve Carlsmith, niyet dikkate alındığında ise saldırganlığın “*başkalarını incitmeyi amaçlayan her türlü davranış*” olarak tanımlanabileceğini belirtmektedirler (Freedman v.d., 1998, s. 235).

Dollard, Doob, Miller, Mowrer ve Sears'e göre saldırganlık bir organizmaya zarar verme niyetinde değildir. Zarar verme niyeti olmadan bir davranışın saldırgan olduğu söylenemez. Hangi davranışların saldırgan olduğunun tespiti açısından niyet kavramı çok önemli bir referans kaynağıdır. Örneğin kaza sonucu bireylere zarar veren eylemler genelde saldırgan olarak tanımlanmazlar, ancak kazaya neden olan bireyin niyetinin ortaya çıkması bazı beklenmedik sonuçların ortaya çıkmasına neden olur. Çünkü bireylerin gerçekte neye niyetlendiklerini bilmek zordur. Salt bir davranış olarak ele alındığında davranışa dönüştürülemeyen düşmanlık duyguları bu tanımın dışında yer almakta; zarar verme niyeti taşıdığı halde işlevsellik kazanamayan

fiziksel ve sözel saldırganlık, saldırganlık olarak değerlendirilmemektedir (Bilgin, 1988).

Fromm'a göre (1995) "bir başka insana, hayvana ya da cansız nesneye zarar veren ya da zarar vermeyi amaçlayan bütün hareketler" saldırganlık olarak tanımlamıştır (s.47).

Soykan (2003) öğrencilerin saldırgan davranış göstermelerinde öfkenin önemli bir değişken olduğunu belirtir. Öfkeyi "*doyurulmamış isteklere, istenmeyen sonuçlara ve karşılanmayan beklentilere verilen duygusal tepki*" olarak tanımlayan Soykan, öfkenin diğer duygular gibi son derece doğal, evrensel ve sağlıklı ifade edildiğinde yapıcı ve kişilerarası iletişimi düzeltici olabilen bir duygu olduğunu, kontrolsüz bir biçimde davranışlara yansıdığına ise, karşımıza şiddet ve saldırganlık olarak çıkma potansiyeline sahip, yoğun bir duygu olduğunu ve saldırgan davranışlarda sağlıklı olarak ifade edilmeyen öfke duygusunun etkisinin görülebildiğini belirtmiştir (s.19-28)

Anderson ve Bushman (2002), öfke ve saldırganlık arasında bir ilişki olmakla birlikte ikisinin birbirinden ayrılmaları gerektiğini belirtmektedir. Ona göre öfke, "*geçici bir duygu hali, saldırganlık ise bir başka kişiye veya eşyaya zarar verme girişimidir*". Öte yandan, öfkeli olmak saldırgan davranış için gerekli hazırlık durumunun son aşaması olarak kabul edilmiştir. Ayrıca saldırgan davranışların duygusal düzeyinde, öfkeden başka, kin, nefret gibi yok edici duygular da bulunabilir. Başka bir açıdan bakıldığında; saldırganlık öfkenin dışa yansıyan ve bir nesneyi, kişiyi yok etmeye yönelik belirtisi olarak yorumlanabilir (s.27-51)

Saldırganlık kavramıyla eş anlamda kullanılan diğer bir kavram da şiddet (violence) kavramıdır ve çoğu zaman bu iki kavram birbiri yerine kullanılabilir. Şiddet, "*yaralamak ya da zarar vermek amacıyla kullanılan fiziksel güç*" ya da "*güç ve kuvvetin, başkalarını birtakım haklardan mahrum edebilecek şekilde adaletsiz bir biçimde kullanılması*" olarak tanımlanmaktadır (Morrison ve Morrison, 1994, s. 244)

Johnson'a göre, sosyal olarak kabul edilen bir davranış içerisinde zarar meydana geliyorsa bu davranış saldırgan olarak düşünülmelidir (Johnson, 1972).

Bandura her hangi bir davranışın saldırgan olarak tanımlanmasının bu tanımlamayı yapanların ya da içinde bulunulan toplumun değer yargılarına bağlı olduğunu savunarak, saldırganlığın, toplumsal açıdan saldırgan olarak nitelendirilen zarar verici ve yıkıcı davranışlar olarak ifade edilmesinin daha doğru bir yaklaşımı beraberinde getireceğini ileri sürmüştür (Bandura, 1973).

Saldırganlık tanımlarında ortak noktanın, davranışın yıkıcı ve zarar veriyor olması değil, amaca bağlılığın; yani niyetin ve toplumsal değer yargılarının, davranışın saldırgan olarak nitelendirilmesinde önemli olduğudur. Bu durumda kişinin niyeti saldırgan olup olmadığının bir göstergesi olacaktır.

Çoğu kez, kişinin niyetinin ne olduğu bilebilmek güçtür bu yüzden, saldırgan olup olmadığı konusunda bir yargıya varamayız. Fakat bu sınırlılık kabul edilmek zorundadır, çünkü saldırganlığın anlamlı bir tanımı ancak niyet de dikkate alınarak yapılabilir. Tanımda niyeti göz önüne almama bizi, sözcüğün alışılmış anlamında saldırgan olmayan bazı davranışları saldırgan olarak nitelemeye de zorlamaktadır (Taylor v.d., 2007)

Aşağıda saldırganlık türlerinden bahsederek niyetin olumsuzluğuna eşlik eden yıkıcı davranışların çeşitliliğini de görmüş olacağız.

2.1.2. Saldırganlık Türleri

Saldırganlıkla ilgili literatür incelendiğinde saldırganlığın; fiziksel, sözel, sembolik, duygusal, cinsel, siyasal, yapıcı-yaratıcı, yıkıcı, amaçlı-amaçsız ve araçsal saldırganlık gibi farklı şekillerde sınıflandırılarak ele alındığı görülmektedir (Fromm, 1982).

Saldırganlık genel olarak *fiziksel* ve *sözel* saldırganlık olmak üzere iki başlık altında incelenmektedir (Önder ve Dilbaz, 1994). Fiziksel saldırganlık, kişilerin fiziksel bütünlüğüne dışarıdan yöneltilen sert ve acı verici bir edim ve buna ek olarak, kurbanın canı, sağlığı, bedensel bütünlüğü ya da bireysel özgürlüğüne bir tehdit olarak tanımlanabilir (Ünsal, 1996). Sözel saldırganlık ise lakap takma, küfür etme, küçük düşürme gibi öfkenin sözel olarak dışavurumlarını içermektedir (Wenar, 1994).

Fromm saldırganlığı; biyolojik olarak uyarlanabilir, yaşama hizmet eden *yumuşak saldırganlık (savunucu)* ile biyolojik olarak uyarlanamayan, *zalim saldırganlık (yıkıcı)* olarak ikiye ayırmıştır. Biyolojik uyarlanabilir saldırganlık; yaşamsal çıkarlara yönelik tehditlere verilen bir karşılıktır, kalıtımsal olarak programlanmıştır, bütün hayvanlarda ve insanlarda ortak olarak bulunur. Fromm'a göre savunucu, yumuşak saldırganlık tehdit ortadan kalktığında etkisini kaybeder, biyolojik bakımdan uyarlanamayan, zalimce saldırganlık ise; tehdede karşı bir savunma değildir, kalıtımsal olarak programlanmamıştır, yalnızca insana özgüdür, toplumsal bakımdan yıkıcı olduğu için biyolojik yönden zarar vericidir. Hiçbir amacı olmayan ve doyurulması yoğun susamışlıkla olası olan bir saldırganlık çeşididir (Fromm, 1995).

Saldırganlık, *fiziksel-sözel, aktif-pasif, dolaysız-dolaylı* saldırganlık olarak da ayrılabilir. Bu saldırganlık türlerine örnek vermek gerekirse; *fiziksel aktif dolaysız saldırganlık*, birisini yumruklama; *sözel aktif dolaysız saldırganlık*, hakaret etme, onur kırma; *fiziksel aktif dolaylı saldırganlık*, şakalar; *sözel aktif dolaylı saldırganlık*, hoş olmayan dedikodular yapma; *fiziksel pasif dolaysız saldırganlık*, bir şeye engel olma; *sözel pasif dolaysız saldırganlık* konuşulanları reddetme; *sözel pasif dolaylı saldırganlık* ise yazarak ya da konuşarak sürekli reddetme durumlarını içerir (Buss, 1978).

Berkowitz'in (1993) saldırganlık kategorileri; *fiziksel, sözel, doğrudan* ve *dolaylı* olarak gruplanır. *Fiziksel ve doğrudan*, hakaret edilmeye tepki olarak biri diğerine vurduğu zaman görülebilir. *Fiziksel ve doğrudan olmayan*, size hakaret eden birinin benzin deposuna su ve şeker koymak gibi olabilir. Son iki kategori öfkeyle çalışanlar için daha problemlidir. *Sözel ve doğrudan* olan, hakaret eden birine bağırarak olarak görülebilir. *Sözel ve doğrudan olmayan*, size hakaret eden biri hakkında söylenti yaymak veya dedikodu yapmak gibi görülebilir. Son iki kategori sözel davranışa odaklandıkları için öfke olarak tanımlanmaktadır.

Sosyal psikolojide saldırganlık, *düşünsel ve davranışsal saldırganlık* şeklinde ele alınmaktadır. *Düşünsel saldırganlık*, diğerlerine zarar verme niyetini barındıran ve sadece belirli bir amacı olan eylemleri içermektedir. Bu durumda saldırganlık sadece arzu edilen bir sonuca ulaşmak amacıyla üretilen

bir stratejidir. Düşünsel saldırganlık kavramı ilk olarak Stanley ve Milgram'ın 1974'teki itaat davranışı ile ilgili çalışmalarında ele alınmıştır. Bu çalışmada öğretmen rolünü oynayan katılımcılar öğrencilere her yanlış yaptıklarında elektrik şoku uygulamışlardır. Öğretmenlerin elektrik şoku uygulamalarının nedeni yanlış yapan öğrencilere kızgın olmaları değil sadece cezanın öğrenmeye olan etkisinin ortaya çıkmasında bir araç olarak kullanılmasıdır. Burada ortaya çıkan saldırganlık, düşmanlığın veya şiddetin bir göstergesi olmayıp amaca götürmek üzere önceden geliştirilmiş bir strateji olarak ele alınmıştır (Brewer ve Crano, 1994). *Davranışsal saldırganlık* kavramı ise, daha çok fiziksel saldırganlıkla eş değer bir anlam taşımaktadır. Davranışsal saldırganlık sinirlilik ve düşmanlığın ortaya çıkmasıyla gerçekleşir ve bu durumların sonunda genellikle bir yaralama veya zarar verme davranışı gösterilir. Davranışsal saldırganlık ortaya çıktığında organizmada nabzın hızlanması, kan basıncında yükselme ve adrenalin salgılanması gibi fizyolojik değişimler görülür (Moyer, 1976).

Saldırganlık kavramına ilişkin ele alınan diğer bir sınıflama da çeşitli araştırmalarda farklı şekillerde ele alınan *dolaylı, ilişkisel ve sosyal saldırganlıktır*. Bu saldırganlık türü en az fiziksel saldırganlık kadar zararlı bir saldırganlıktır. Bu tür saldırganlık başkalarını kullanarak zararlı olma şeklinde ortaya çıkmaktadır. Tanım olarak dolaylı, ilişkisel ve sosyal şeklinde ele alınan bu üç kavram birbirlerine benzemesine rağmen aslında birbirlerinden farklıdırlar (Archer, 2001). Dolaylı saldırganlıkta saldırgan tanımlanamaz bir özelliğe sahiptir. İlişkisel saldırganlık daha yakın ilişkilerde (arkadaşlık, dostluk gibi) gizli veya açık olabilir. Daha az sıklıkla kullanılan sosyal saldırganlık sosyal gruplar içinde açık veya gizli olabilir. Bu konu ile ilgili olarak yapılan birkaç araştırmada, arkadaşlarını reddetme, toplum dışına itme ve dedikodu yayma gibi bazı zararlı davranışlar saldırganlık olarak tanımlanmakta ve buna *ilişkisel saldırganlık (relational aggression)* adı verilmektedir. Bu tür saldırganlık ise kadınlarda erkeklere göre daha fazla görülmektedir (Grotmeter ve Crick, 1996).

Freedman v.d. (1998) ise *özgeci saldırganlık (prosocial), izin verilmiş saldırganlık, düşmanca saldırganlık (antisocial)* şeklinde farklı bir sınıflandırma yapmışlardır. *Özgeci saldırganlık* grubun moral standartları

açısından kabul edilebilir amaçlar çerçevesinde toplumsal olarak onaylanan saldırganlık olarak tanımlanır; mesela polisin kamu güvenliğini koruma görevinde bir suçluyu vurması nedeniyle takdir toplaması çok sık karşılaşılan bir durumdur, *düşmanca saldırganlık* ise toplum tarafından onaylanmayan, kışkırtılmamış, tahrik edilmemiş saldırganlık olarak tanımlanmıştır. *İzin verilmiş saldırganlık* ise toplumsal kuralların gerekli kılmadığı; ancak toplumsal kurallar çerçevesi dışına taşmayan, kabul edilmiş ahlaki standartlara ters düşmeyen saldırgan eylemleri içine alır. Evine hırsız girmiş bir adamın gösterdiği saldırganlık veya bir öğretmenin dersi sabote eden bir öğrencisini disipline etmesi buna örnek gösterilebilir.

Kağıtçıbaşı, saldırgan davranışları kendi içinde iki guruba ayırır; “*araç olarak saldırganlık*” ve “*düşmanca saldırganlık*”. Örneğin, eve giren bir hırsız etkisiz hale getirmek için kafasına bir nesneyle vurmak, ona zarar vermeyi amaçlasa da, aslında başka bir amaç için araç olarak yapılmıştır. Genel olarak kendini korumak amacıyla başkasına zarar vermek, araç olarak saldırganlık kapsamına girer. Düşmanca saldırganlıkta ise, zarar vermek başlı başına amaçtır (Kağıtçıbaşı, 2008).

Saldırganlık türleri arasında en fazla kabul gören ve geçerli olan ayrımlardan biri, *tepkisel (reactive) saldırganlıkla*, amaçlı (*proactive*) *saldırganlık* arasındaki ayrımdır. Tepkisel ve amaçlı saldırganlık kavramları, ilk kez Dodge ve Coie (1987) tarafından ortaya atılmıştır. Tepkisel saldırganlığın kuramsal temelini Engellenme-Saldırganlık Denencesi’nden (Dollard, Miller, Doob, Mowrer ve Sears, 1998) aldığı, amaçlı saldırganlığın ise Toplumsal Öğrenme Kuramı’na (Bandura, 1973) dayandığı belirtilmektedir (Dodge ve Coie, 1987). Bu kuramlar temelinde, Dodge ve Coie (1987), *tepkisel saldırganlığı*, kızgınlığın tetiklediği ve kışkırtma ya da engellenmeye karşı savunmacı bir tepki; *amaçlı saldırganlığı* ise, ödül beklentisi tarafından kontrol edilen amaç yönelimli ve kasıtlı eylemler olarak tanımlamışlardır.

Araştırmacılar, amaçlı saldırganlığı nesneye ya da kişiye yönelik olması bakımından ikiye ayırmaktadırlar. *Nesneye yönelik amaçlı saldırganlık*, *araçsal saldırganlık* olarak adlandırılmaktadır ve bir çocuğun belirli bir dışsal amaca rahatsız edici bir yolla ulaşmaya çalışması olarak tanımlanmaktadır: örneğin, başka bir çocuğun oyuncasını almaya çalışması ya da çocuk

oyuncağından vazgeçene kadar ona karşı tehdit edici bir tavır sergilemesi. *Kişiyeye yönelik amaçlı saldırganlık* ise, *zorbalık* olarak adlandırılmaktadır ve kışkırtılmamış bir çocuğun bu davranışı için dışsal açık bir amaç olmaksızın başka bir çocuğı küçümsemesi, gözdağı vermesi, baskı yapması, onunla eğlenmesi ya da aşağılaması olarak tanımlanmaktadır (Coie, Dodge, Terry ve Wright, 1991)

Litaratür saldırganlık çok farklı şekillerde gruplanmış olmasına rağmen, içeriğine bakıldığında, türlere ayrılmasında etkili olan en önemli özelliğın, kendini koruma amaçlı ya da kasten yapılması arasındaki ayırım ile toplumsal norm ve tolerans eşiğine bağı olan kabuledilebilirlik ölçüsü (savunucu-yıkıcı, araçsal-düşmanca, tepkisel-amaçlı, özgeci-izin verilmiş-düşmanca) ve sözel ya da fiziksel olup olmadığına göre belirlendiğini görüyoruz (düşünsel-davranışsal, fiziksel-sözel). Bununla birlikte saldırganlığın açık ya da kapalı biçimde ortaya çıkması (dolaylı, dolaysız, sembolik, aktif, pasif) ve yakın ilişkilerde ya da sosyal gruplarda olup olmadığına göre (ilişkisel ve sosyal) ayrıldığını görüyoruz.

2.1.3. Saldırganlığı Açıklayan Kuramsal Yaklaşımlar

Saldırganlık konusunda ileri sürülen kuramsal yaklaşımlar incelendiğinde farklı sınıflamaların yapıldığını görürüz. Johnson (1972) saldırganlık kuramlarını; içgüdü kuramları, sosyal ve gelişimsel kuramlar, öğrenme kuramları, psikolojik kuramlar ve çevresel kuramlar olarak sınıflamıştır.

Bandura'nın (1973) yaptığı sınıflama ise; içgüdü kuramları (Psikoanalitik ve Etyolojik Kuram), sosyal öğrenme ve bilişsel kuramlar ve Engellenme Saldırganlık Kuramı şeklindedir.

Aşağıda biyolojik kuramdan başlayarak, psikoanalitik ve etyolojik kuramlar İçgüdüsel Kuramlar başlığı altında ele alınmıştır.

2.1.3.1. İçgüdüsel Kuramlar

İnsan saldırganlığının nedenlerini açıklayan en eski görüşte, saldırganlığın insanların biyolojik yapısında varolan bir özellik olduğu ileri sürülmüştür.

İnsanların doğuştan saldırgan olduğunu savunanlar, bu davranışı insan evrimi çerçevesinde incelemişler; saldırganlığı insanoğlunun ayrılmaz ve varlığını sürdürmek için gerekli bir parçası olarak görmüşlerdir. Bu görüşün en ünlü savunucuları arasında Freud (1948) ve Lorenz (1966, 1974) gelmekle birlikte sosyobiyolojik bakış açısında buna dahildir (Kağıtcıbaşı, 2008).

İçgüdü kuramları, saldırganlık davranışını doğuştan gelen içgüdülerle açıklamakta ve saldırganlığın kaçınılmaz bir olgu olduğunu ileri sürmektedirler. Saldırganlığı içgüdülerle açıklamak, kişiler arası ilişkilerde sorun olan bu davranışı olağan görmek anlamına geldiğinden bu kuram özellikle sosyal öğrenme kuramcıları tarafından yoğun eleştirilere uğramaktadır (Freedman v.d., 1998).

Bu eleştirilerde, birçok türün belli uyaranlara karşı içgüdüsel olarak tepki gösterdiği, fakat insanlara ilişkin bilgi veremediği sorgulanmaktadır. Ayrıca özellikle sosyal bilimciler içgüdü gibi bir kavramın bilimsel sorgulamayı ortadan kaldırdığını, bir davranışın içgüdüsel olarak tanımlandığı andan itibaren kaçınılmaz olan davranışı engelleme açısından daha fazla açıklama yapmaya gerek kalmadığını öne sürmektedirler. Bununla birlikte Lorenz'in hayvan davranışlarına göre yaptığı genellemenin geçerliliği de sorgulanmaktadır. Buna göre evrim ölçeğinde göreceli olarak daha aşağılarda yer alan hayvanlar arasında saldırgan davranışların nedeni olarak içgüdü önemli bir rol oynar; fakat merdiveni tırmandıkça içgüdü önemini kaybetmeye başlar. Ayrıca içgüdü kavramının bireylerin kime karşı, ne zaman ve ne şekilde saldırgan davranışta bulunacağını yordama açısından hiç bir değer taşımadığı ve bireysel farklılıkları açıklamada yetersiz kaldığı belirtilmektedir (Freedman v.d., 1998). Çünkü içgüdü kuramlarına göre saldırganlık dış koşullardan bağımsız olarak ortaya çıkmakta ve zaman içinde değişmemektedir (Franzoi, 2003).

İçgüdü kuramlarının eleştirilme nedenlerinden bir diğeri de kuramın ampirik bulgularla desteklenememiş olmasıdır (Berkowitz, 1993). Saldırganlık davranışının içgüdüsel olduğunu öne süren kuramcılar bu iddialarını, saldırganlığın tüm türlerde gözlenen ortak bir davranış olmasına dayandırmışlardır. Ancak, içgüdü kuramları kültürlere, bireylere göre değişen

saldırganlık davranışlarını açıklamada yetersiz kalmış ve zamanla popülerliğini yitirmiştir (Brehm, Kassin ve Fein, 1999).

2.1.3.1.1. Etiyolojik Kuram

Bu kuramın öncüsü olan Lorenz, 1960'larda hayvan davranışları ile insan saldırgan davranışlarını karşılaştırarak, bunun içgüdüsel olduğunu belirten kitap yazmıştır. Lorenz'in, *On Aggression* (1966) kitabı ve Ardrey'in *The Territorial Imperative* (1966) ve Morris'in *The Naked Ape* (1967) adlı kitapları etiyolojik görüşün temellerini oluşturmuştur (Hogg ve Vaughan 1998).

Etyologlar hayvanlardaki saldırganlığı açıklayarak insanlardaki saldırganlığı tanımlayacaklarını düşünmektedirler. Konrad Lorenz'e göre saldırganlık, canlıları hayatta tutmaya yönelik bir dürtüdür. Bu dürtü, en güçlüyü ayakta tutup, genç nesilleri koruyarak türlerin doğadaki dağılım dengesini sağlayan bir kuvvet olarak ortaya çıkmaktadır. Lorenz göre hayvanlar aleminde saldırganlık hayatta kalabilmenin temel öncülüdür. Eğer bir hayvan beslenmesini ve çoğalmasını sağladığı yeri ve yavrularını korumak istiyorsa saldırgan olmalıdır. Bu tip saldırganlık uyum göstergesidir ve organizmanın hayatta kalmasına yardımcı olur. Lorenz, doğadaki etobur hayvanların, birbirlerine zarar vermedikleri bir takım ritüel dövüşlerle bu enerjilerini boşaltabildiklerini, insanların ise etobur hayvanlar ailesine ait olmadıklarından söz konusu ritüel dövüşler gibi saldırganlığı bastıran koruma mekanizmalarına sahip olmadıklarını savunmaktadır (Brewer ve Crano, 1994). Lorenz'e göre hayvanlar evrimleşerek düşmanlarının saldırganca davranışlarını engellemek için bir içgüdü geliştirmişlerdir. Bu, henüz insanda gelişmemiştir. Bu nedenle insanlar, hayvandan daha yıkıcı, tehlikeli ve saldırgandır (Stein,1997)

Bazı etyologların görüşüne göre hem insanlar hem de hayvanlar doğuştan saldırgandır; ancak hayvanlar saldırgan itkilerini denetleyen mekanizmalar geliştirmiş, oysa insanlar bunu geliştirememiştir (Atkinson, Atkinson, Hilgard 1995).

Lorenz insanoğlundaki doğuştan getirilen saldırganlık dürtüsü görüşünü destekleyici örnekler toplamıştır. Kızılderililer ve diğer kabileler üzerinde yaptığı etnolojik araştırmalar ve kendi özel deneyimleri sonucu dürtüsel saldırganlık belirtileri bulmuştur (Stein, 1997). Bu kurama göre saldırganlık insanın atalarından kalıtımsal olarak gelen savaşıma içgüdüsünden (fighting instinct) kaynaklanmaktadır (Myers, 2002). Bu içgüdü, evrim sürecinde bir takım faydalar sağladığı için saldırganlık davranışı gelişmiş ve yerleşmiştir (Baron & Byrne, 1991).

İnsanların gösterdikleri saldırganlık davranışları çok çeşitlidir. İnsanların diğer insanları incitmek için kullandıkları çeşitli yollar etyolojik beklentilere uymamaktadır. Bu demek değildir ki biyoloji saldırganlıkta herhangi bir role sahip değildir fakat insanlardaki saldırganlık davranışının çeşitliliği etyolojik teorilerle kolayca açıklanamayacak kadar karmaşıktır. Sonuç olarak, saldırganlığın içsel bir enerji olarak ele alınmasına bağlı olarak bu yaklaşım saldırgan davranışlara ilişkin bir diğer görüşü belirginleşmektedir. Saldırganlık tıpkı hidrolik bir madde gibidir, güdü uygun çıkış noktası bulana kadar yoğunlaşmakta ve daha sonra ortaya çıkmaktadır (Stein,1997).

Lorenz modeline göre, normal, içgüdüsel hareketler, merkezi sinir sisteminin, hareketin gerçekleştiği bölümünde oluşan özgül enerji ile ortaya çıkar. Bu enerji doğal olarak birikir ve hareketin gerçekleşmesi ile boşalım meydana gelir. Eğer içgüdüsel hareket belli bir süre içinde gerçekleşmezse biriken enerji dağılır. Lorenz, Andry ve Star'a göre saldırganlık da bu teoriye uymaktadır (Fisher, 1976).

2.1.3.1.2. Psikoanalitik Kuram

Freud ve Lorenz, saldırganlığı doğuştan donanımcı (natürist) ya da kalıtımcı görüş açısından değerlendirmişlerdir. Freud bu görüşü, ilk kez “Why War?” (Niçin Savaş?) adlı ünlü bir mektupta dile getirmiştir. Bu mektup Einstein'ın Freud'a, insanlığın savaştan nasıl kurtulacağına ilişkin sorusuna yanıt olarak yazılmıştır. Freud, bu mektubunda, insanda saldırganlığın “ölüm içgüdüleri” olarak adlandırdığı biyolojik bir temele dayandığını öne sürmüştür.

Bununla birlikte, saldırganlık içgüdülerinin açığa çıkmasına kültür ve toplumsallaşma yoluyla ket vurulabileceğine inanmıştır (Morgan, 1999).

Freud'a göre ruhsal enerjinin kaynağı cinsel ve saldırganlık içgüdüleridir. Freud saldırganlığı önce doğuştan gelen, bütün canlılarda ortak olan evrensel bir içgüdü olarak düşünmüş ve cinsel içgüdüye bağlı olduğunu kabul etmiştir. İnsanın bile bile başka birinin canını acıtması, öldürmesi, kendini öldürme girişimlerinde bulunması ve bütün bunları yaparken haz duyması, saldırganlıkla cinsel içgüdüler arasındaki sıkı ilişkilerin varlığını gösteren belirtiler olarak değerlendirilmiştir. Fakat Freud, daha sonra saldırganlığı ayrı bir içgüdü olarak yorumlamış, doğuştan gelen cinsel içgüdüden ayrı olan, ölüm, yok etme güdüsünün varlığını kabul etmiştir. Freud böylece temelde, doğuştan gelen, yaşam için gerekli olan cinsel içgüdü yani "libido" ile buna karşıt olan yok etmek ve saldırganlık içgüdüsü olan "tanatosun" varlığını kabul etmiş oluyordu (Yanbastı, 1990).

Freud'a göre saldırganlık içgüdüsü ölüm içgüdüsünden türemiştir ve onun en temel temsilcisidir. Uygarlığın evrimi, insanlık tarihindeki ölüm ve yaşam içgüdülerini arasındaki savaşı temsil etmektedir. Bu içgüdülerin ifade edilmesi engellendiği zaman saldırganlık dürtüsü ortaya çıkar (Atkinson, Atkinson, Smith, Bem, Hoeksama, 1999; Atkinson v.d. 1995). Ölüm içgüdüsü kontrol edilebilir ancak hiçbir zaman ortadan kaldırılamaz bir güçtür ve saldırganlığın temel kaynağıdır. Bu istek belli bir süre sonra dışa doğru ve başkalarına yönelik bir şekilde dönüşür (Brewer ve Crano, 1994). Bu içgüdüler içe dönük olarak etkinleştiklerinde, insanların enerjilerini kısıtlamalarına, kendilerini cezalandırmalarına, "mazohistik" olmalarına ve aşırı durumlarda intihar etmelerine neden olmaktadır. Dışa dönük olarak etkinleştiklerinde ise saldırgan, savaşımcı davranışlarda anlatım bulmaktadır (Yanbastı, 1990)

Sevecen duygularla birlikte daha karmaşık yapı gösteren düşmanca duygular gerçekte cinsel amaçlar ardında koşan isteklerden doğup çıkar, düşmanca duygular bu konuda bir istisna yaratmazlar. Bunlar doyurulmaya karşı giden yolda sublimasyon (yüceltme mekanizması) sayesinde yön değiştirirler. Toplumsallık duygusu, düşmanca duygunun özdeşleşme niteliğindeki olumlu bir bağlanıma dönüşür. Böylelikle özdeşleşilen kişiye karşı saldırgan davranışlar sınırlanmaktadır (Freud, 1998)

Brenner'e (1993) göre çok küçük bir bebeğin saldırgan dürtülerini, ısırma gibi oral dürtülerle boşaltması olağanken daha sonra dışkı ile kirletmek, dışkıyı bırakmamak saldırganlık dürtüsünün önemli boşalma yolları olur. Daha büyük çocuklarda penis ve bununla bağlantılı etkinlikler bir silah ve yıkma yolu olarak kullanılır veya hayalen öyle varsayılır

Psikanalitik yaklaşımda öfke duygusunun saldırganlık şeklinde ortaya konulması, organizmaya ait bir katarsis aracı olarak yorumlanmaktadır. Organizmada herhangi bir gereksinim hissedildiğinde bir gerilim ortaya çıkar. Bu gerilimin ortadan kaldırılması için organizma gerginlik öncesi duruma dönmek amacıyla harekete geçer. Organizmanın önceki durumuna dönebilmesi için, bu gereksinim nedeniyle biriken enerjinin boşaltılması gerekir. Bu açıklamaları doğrultusunda psikanalitik yaklaşıma göre, öfkenin ifade edilmesi bireyde biriken enerjinin yarattığı gerilimin azalmasına yol açacaktır. Dolayısıyla öfke, biriken bu enerjinin boşaltılmasının bir yolu olarak görülür. Biriken enerjinin ifade edilmesi bireyde bir boşalım (katarsis) ve rahatlama sağlayacaktır (Dykeman, 1995)

Gıdaların bedenimize alınması, bir kısmının saldırgan olduğu varsayılan enerjinin üretilmesine yol açar. Bu yolla insan bedeni tarafından sürekli olarak üretilen saldırgan enerji içten gelen ve açığa vurulması zorunlu bir güdü olarak tanımlanmaktadır (Deaux, Dane ve Wrightsman, 1991). “*Hidrolik kuram*” olarak adlandırılan bu düşünce suyun kap içerisinde oluşturduğu basınca benzeştirilmektedir. Freud'a göre toplumun bu içgüdüyü düzenleme ve insanlara onu dizginlemelerinde yardım etme konusunda, yani insanların yıkıcı enerjiyi kabul edilebilir ve yararlı davranışlara dönüştürebilmelerinde önemli bir işlevi vardır. Buna göre eğer saldırganlığın damla damla dışarı atılmasına izin verilmezse, bu bir tür patlamaya neden olacaktır (Aranson, 1980)

Ancak psikanalitik yaklaşım içerisinde yer alan Adler, Horney, Fromm gibi bazı kuramcılar saldırganlığın doğuştan getirildiği konusunda farklı bir yaklaşım tarzı izlemişlerdir.

Adler'in saldırganlık üzerine görüşleri Freud'un görüşlerinden oldukça farklıdır. Adler, saldırganlığı tüm ihtiyaçları gidermek için çaba gösteren bir içgüdü olarak ele alarak, saldırgan içgüdülerin birçok değişik şekilde

yönlendirileceğini savunmuştur. Ayrıca Adler kültürün etkisiyle saldırgan dürtülerin çeşitli görünümde ortaya çıkabileceğini belirtmiştir (Brewer ve Crano, 1994).

Adler kuramının sonraki gelişim yıllarında, saldırganlığı bir dürtü olarak ele almaktan vazgeçmiş, bireyin engellenmeler, yerine getirilmeyen sorumluluklar karşısında başvurduğu akılcı olmayan davranış biçimleri olarak ele almıştır. Adler'e göre düşmanlık, saldırganlık ve sadistlik insanın birincil eğilimleri değildir. Ancak bir insanın kişiliği ve yaşam biçimi yeterince gelişmemişse yaşamın zorlamalı durumlarında kolayca ortaya çıkarlar (Yanbastı,1990). Güç eğitilebilirlik bir kimsenin toplumsallığın yasalarıyla bağdaşmayan bir amaç izlemesidir. Böyle bir kişi yaşamın olumlu değilde olumsuz tarafında kendine üstünlük sağlama amacı gütmektedir (Adler, 2000)

Ruhsal bütün sorunların kaynağı başkalarıyla ilişkide saklı yatmaktadır. Çocuğun gelişimi bir yana, tamamen bu toplumsal çerçeve içinde gerçekleşir (Adler, 2000). *Toplumsal duygunun eksikliği* ya da yokluğu normal dışı davranışların ana habercisidir. Çevresi tarafından sömürülen ve itilen çocuk diğer insanlara karşı sevecenlik geliştiremediği gibi amaçlarını da diğer insanların çıkarlarına karşıt biçimde yapar. Adler'e göre sevilmeyen çocuk hatalı bir yaşam içindedir. Çevresinde düşman kişiler görmeye alıştığı için, yetişkinliğinde de insanların daima kendine karşı olacağı düşüncesiyle haklarını savaşarak almayı yeğler. Adler'e göre böyle bir bencillik Freud'un savunduğu gibi biyolojik bir gerçek olmayıp toplumsal bir gelişim kusurudur. Eksiklik duygularının ortaya çıkardığı sıkıntıları azaltmak ve olumlu duyguları yerine koymak amacıyla geliştirilen koruyucu bir tepkidir (Yanbastı, 1990).

Adler uyumlu bir insanda gelişmesi gereken en önemli gizli gücün "*toplumsal ilgi*" olduğunu belirtir. Bu ilgiden mahrum kalan bireyler çeşitli tepkiler geliştirirler. Adler bu tepkileri "*nevrotik koruyucular*" olarak tanımlamıştır. Bireyin saldırganlığı beş farklı biçimde ortaya çıkmaktadır: birey ulaşılmaz ülküler geliştirerek çevresindeki insanları bu niteliklere ulaşamadıkları için küçümser dünyayı eleştirir (*idealleştirme*); diğer insanların sorunları ve çıkarlarıyla candan ilgili görünme biçiminde, diğer insanlar kendi sorunlarını çözümleyemezmişcesine davranır, çevresindekilere öğütler verir (*çevreye aşırı ilgi gösterme*); çevresindekileri özellikle aile üyelerini suçlar.

(suçlama); kendini suçlamayı bir diğer insanı küçük düşürmek için kullanır (kendini suçlama) (Geçtan, 2000).

Horney (1998) saldırganlığı bir içgüdü olarak ele almaması yönünden Adler'in görüşleriyle uyumaktadır. Horney aynı zamanda sevgi ve nefretin saldırganlık ve yıkıcılığın içsel güçler olmadığı, kültürün birer ürünü olarak kazanıldığını ileri sürer. Bu duyguların insan ilişkilerinde önemli rol oynadığını kabul eder, fakat kaynaklarının kalıtsal değil çevresel olduğunu ileri sürer. Ayrıca Horney, Freud'un ölüm içgüdüsüne karşılık yaşamın amacının yaşamak olduğunu ve insanı değiştirmeye, gelişmeye doğru yönelttiğini savunmuştur. İnsanlar yıkıcı olabilirler; ancak içgüdüsel olmaktan daha çok tepkisel olan bu eğilimlerin psikoterapide çözümlenebilir olduğunu belirtir.

Horney ölüm ve saldırganlık içgüdülerini reddetmiştir. Horney, saldırganlığı bireylerin *temel anksiyeteye* tepkisi olarak yorumlamıştır. Ona göre temel anksiyete bütün eğilimlerin başlıca güdüsüdür. Temel anksiyete, yalnız bırakılmış ve çaresiz bir çocuğun, potansiyel olarak düşman bir dünyadaki sahip olduğu duygudur. Çocuk doğduğu andan itibaren yabancı, düşman dünya karşısında yalnız, yardımsız, çaresiz konumdadır ve bu durum onda temel kaygıyı meydana getirir. Temel kaygı, kişiliğin bütünlüğü üzerinde, çocukluk döneminden itibaren etkili olan güçtür. Aile ve çevrenin ilgisiz, soğuk, yetersiz ve dengesiz davranması çocukta saldırgan davranışların uyanması ve gelişmesine neden olur (Köknel, 1999).

Horney'e göre sevilen ve kabul gören çocuk sağlıklı bir ilişki kurabilir, diğer insanlara yaklaşabilir. Reddedilmiş çocuk ise davranışlarını güvenlik sağlama gereksinimine göre düzenler. Yetersizlik duyguları altında ezildiği için korunma çabası içinde eyleme geçer. Böyle bir kişi ya yalnızlığı, ya boyun eğmeyi ya da savaşmayı tercih edecektir (Yanbastı, 1990)

Freud, ölüm içgüdüsü ve cinsel dürtülerin birbirine geçişerek mazoşistliği oluşturduğundan ve bunun, insanı kendine yönelik yıkıcı eğilimlerinden koruyan bir işlevi olduğundan söz etmiştir. Horney ise, mazoşist eğilimleri açıklarken, kişinin varlığını ortaya koymaktan kaçınarak kendini küçültmesi ve bir diğer insana aşırı bağlanıp onun her isteğine boyun eğerek, kendi varlığından kurtulmaya çalışma çabası olduğunu belirtmiştir. Ne var ki, bu

eğilim anksiyetenin ve öfkenin artmasına, büyüklük gösterilerine ve yaşamını paylaştığı insana mantık dışı istekler yöneltmesine neden olur. Böyle bir insan, acısını ve çaresizliğini, düşmanlık duygularını boşlatmak için bir araç olarak kullanır (Yanbastı,1990).

İnsandaki saldırganlığın her zaman zararlı olmayabileceğini vurgulayan Fromm ise, saldırganlığı zararlı ve zararsız olmak üzere ikiye ayırarak Freud'dan farklı bir görüş ileri sürmüştür. Fromm, canlıların kendilerini korumaya yönelik dürtüsel olarak doğalarında barındırdıkları saldırganlığın zararsız olduğunu ancak karaktere yerleşmiş ve insan arzularının bir sonucu olan saldırganlığın zarar verici boyutlara ulaştığını düşünmektedir. Böylesi tehlikeli saldırganlıkların öç ya da haz almaya yönelik sadistik (başkaları üzerinde kontrol sahibi olma arzusu) ya da mazoşist (başkalarının egemenliği altına girme arzusu) formlarda görülebileceğini ifade etmektedir (Fromm, 1982). Ona göre ailenin çocuğa davranış biçimi önemlidir. Eğer çocuk her şeyi tartışma ve mücadele sonucu elde etmişse oral agresif ve ya Fromm'un terimleriyle sömürücü sadistik eğilimler geliştirebilir (Yanbastı,1990).

Jung, saldırganlıkla ilgili görüşlerini ayrıntılı bir biçimde ortaya koymamıştır. Jung, yaşam ve ölüm içgüdülerini libido diye isimlendirdiği tek bir içgüdü halinde ele almıştır. Jung'a göre bu içgüdü iki kutuplu olup ölüm-yaşam-nefret-sevgi şeklindeki içgüdülerdir. Jung'da libido, dinamik bir süreçtir. Yapıcı olmadığı zaman yıkıcı rolü oynar. Jung bu fonksiyonların birbirinden ayrıldıkları zaman, bilinçaltı düzeyine indiğini bu nedenle de zorunlu olarak tahrip edici olduğunu ifade etmiştir (Brewer ve Crano, 1994).

Freud dışındakilerin saldırganlık olgusuna toplumsal bakış açısı geliştirdiklerini görüyoruz. Aşağılık duygusu, yetersizlik duygusu, toplumsal ilgi arayışı, temel anksiyeteye tepki ve aile etkileşimleri üzerine vurgu yapan kuramcılar sosyolojik görüş içerisinde yer almakta ve toplumsal analistler olarak değerlendirilmektedirler.

2.1.3.1.3.Biyolojik Temelli Kuram

İçgüdülerle, evrim sürecinin saldırganlığı yeterince açıklayamadığını vurgulayan biyolojik kurama göre, saldırganlık davranışları biyolojik ve

genetik etkilerden bağımsız değildir. Bu kuramın savunucularına göre, insanoğlu içgüdülerinin yanı sıra biyolojik donanımlarının etkisiyle de saldırganca davranabilmektedir. İnsanların diğer davranışları gibi saldırganlıklarını da etkileyen biyolojik faktörler ise; genler, sinir sistemi ve biyokimyasal faktörler olarak sıralanmaktadır (Kenrick, Neuberg ve Cialdini, 1999; Franzoi, 2003). Biyolojik faktörler (genler, sinir sistemi, hormonlar) tek başlarına saldırganlığa neden olmamakta, diğer faktörler gibi bireyleri saldırganlığa daha yatkın hale getirmektedirler. Biyolojik faktörler, çevreden gelen kışkırtıcı ve uyarıcılara nasıl davranacağımızı belirlemektedirler (Berkowitz, 1993).

Lagerspetz (1979) fareler üzerinde yaptığı deneylerde saldırgan davranışlar sergileyen farelerin genlerini taşıyan farelerde benzer davranış örüntüleri gözlemlendiğini rapor etmiştir (Brewer ve Crano, 1994)

Hormonların oluşumunda etkili olan endokrin sistemi, sinir sistemi ile anatomik ve fizyolojik olarak çok yakın ilişki içerisinde. Endokrin sistem tarafından salgılanan bazı hormonların beyin işlevine etkisiyle birlikte, kas gelişimini ve buna bağlı olarak fiziksel büyümeyi etkileyerek, dolaylı bir şekilde saldırganlığa yol açtığı ifade edilmektedir. Özellikle erkeklik hormonu olan androjenin saldırganlık davranışları üzerinde önemli rol oynadığı ifade edilmiştir (Maccoby ve Jacklin, 1980). Bu görüş genetik ve hormonal bulgular üzerine yapılan çalışmalarla kanıtlanmıştır. Örneğin, bazı hayvanların çiftleşme dönemlerinde androjen hormon düzeyinin yükselmesi, erkekler arasında saldırgan ve kavgacı davranışlara yol açmaktadır. Ancak kültürler arası çalışmalarda görüldüğü gibi, insanlardaki cinsel tepkiler hormon düzeyinden çok sosyal çevre tarafından belirlenmektedir (Bandura, 1973).

Kandaki testosteron, kanda kimyasal değişimleri tetikleyen alkolün saldırganlıkla ilişkili olduğu bulunmuştur. Erkeklerde daha yüksek düzeyde bulunan ve erkeklik hormonu olarak da adlandırılan testosteron hormonunun düzeyini düşüren ilaçların erkeklerin saldırganlık eğilimlerini bastırdığı, ayrıca testosteron düzeyi yüksek olan bireylerin engellenme eşiklerinin daha düşük olduğu belirlenmiştir. Kimi araştırmacılar da, ergenlik döneminde saldırganlık davranışlarında gözlenen artışı testosteron düzeyinin yükselmesiyle açıklamıştır (Berkowitz, 1993; Aronson, Wilson ve Akert, 1999).

Buradan yola çıkmış cinsiyet genlerinin davranışla ilişkisini araştıran pek çok araştırma vardır. Bazı araştırmalarda, cinsiyet kromozomlarının fazlalığının (XXY ve XYY yapısı), merkezi sinir sisteminde gelişim kusurlarına yol açarak suç şeklinde davranım sapmalarına yol açabileceği iddia edilmiştir (Tardiff, 1999). Saldırganlığa eğilim konusunda “Y” kromozomunun genetik bilgi içerdiği belirtilmektedir. “XYY” kromozom örüntüsüne sahip suçlular ile yapılan araştırmalar genetik özellikler ile saldırganlık arasındaki ilişkiyi ortaya koymuştur (White, 1983). Jacobs ve arkadaşlarının akıl hastanelerine yatırılmış kişiler üzerinde yaptıkları araştırmalarda normal nüfusa oranla, bu hastalarda Y kromozomu anomalilerine daha sık rastlandığı sonucuna varmışlardır (Köksal, 1991).

Saldırganlıkla ilişkilendirilen hormonlardan biri olan serotoninin saldırganlığı frenlediği belirlenmiş, kandaki serotonin miktarının azalması halinde bireylerin saldırganca davranma olasılıklarının da arttığı ileri sürülmüştür (Aronson v.d., 1999). Serotoninin kendine yönelik saldırganlıkta da rolü olduğuna ilişkin araştırmalar bulunmaktadır. Yaşamına şiddet içeren bir şekilde son vermiş olan bireylerin beyinlerinde yapılan incelemelerde beyin sapında serotonin düzeylerinin düşük, kortekste ise normal olduğu görülmüştür (O.Öztürk, 1997). Başoğlu (1998) saldırganlık davranışı gösteren hastalarla göstermeyen bireyler üzerinde yaptığı çalışmada düşük plazma kolesterolü ve trigliserit düzeyi ile saldırgan ve şiddet içeren davranış arasında ilişki saptamıştır. Saldırgan davranışta hipotalama-pitüiter eksen disfonksiyonu olduğu belirgin olarak görülmüştür ve bunda serotoninin önemli rolü olduğu ifade edilmiştir

Saldırganlık davranışları üzerinde etkili olan etmenlerden birinin de sinir sistemi ve busistemin merkezi olan beyin olduğu bilinmektedir. Beyindeki tek bir noktanın ya da bölgenin tek başına saldırganlık davranışını kontrol edemediği ifade edilmekle birlikte (Renfrew, 1997) kimi araştırmalarda beyinde saldırganlığı arttıran bazı bölgelerin var olduğu belirlenmiştir. Hem hayvanlarda hem de insanlarda, uyarıldığında saldırganlığı arttıran bir yapının yanı sıra, beyin bazı bölümlerinin de saldırganlığı frenlediği ileri sürülmüştür (Aronson v.d., 1999) Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalarda hipotalamus

bölgesine elektrik şoku verildiğinde saldırganlık içeren davranışların gözlemlendiği ortaya çıkarılmıştır (Atkinson v.d.,1999).

Saldırganlık davranışı üzerinde etkili olduğu ortaya çıkarılan bir diğer beyin bölgesi limbik sistemin bir parçası olan amigdala bölgesidir. Amigdala duyguların kontrolünden sorumlu beyin sahası olarak bilinmektedir. Saldırganlık gösteren hayvanlarda amigdala bölgesinin çıkarılması ile bir sakinlik hali gözlemlendiği ve bu bölgede lokalize olan bazı tümöral oluşumların aşırı saldırganlığa yol açtığı gözlenmiştir (Uğur, 1994). İnsanlarda korteksingelişmesi sonucunda amigdala gibi yapıların tepkisel olarak harekete geçmesi kontrol altına alınmıştır. Bu nedenle insanlar saldırganlıklarını kontrol etmede hayvanlardan daha başarılıdır (Atkinson v.d., 1999; Krahe, 2001).

Levis ve arkadaşları (2006), EEG teknolojisini kullanarak hem normal hem saldırgan davranışlar gösteren çocukların EEG'lerini gözlemlemiştir. Beyin aktivite kalıplarıyla davranışsal farklılıkları ilişkilendirmiş, beyin korteksinin aktivitelerinde çocuğun ve ergenin öz denetiminde yavaş ilerleyen bir azalma saptamıştır. Saldırgan çocukların davranışsal tepkileri incelendiğinde farklı beyin korteks aktivite kalıpları bulunmuştur. Duyguları düzenleyen beyin korteksi merkezinin hareketleri ile saldırgan davranış gösteren çocukların ebeveynleri ile duygusal iletişimindeki uyum arasında güçlü korelasyon saptanmıştır (Levis, Granic, Connie, 2006).

2.1.3.2. Sosyal Öğrenme ve Bilişsel Kuramlar

Engellenme kuramının iddia ettiği gibi, engellenme ya da heyecansal uyarılma sonucunda her bireyin saldırganca davranmaması saldırganlık davranışını bireylerin geçmiş yaşantıları ve öğrenmeleriyle açıklayan öğrenme kuramlarının popülerleşmesine neden olmuştur (Bandura, 1983).

Sosyal öğrenme ve bilişsel kuramlar, bütün davranışlarda olduğu gibi saldırganlığı da öğrenilmiş bir davranış olarak ele alır. Saldırganlık öğrenme kuramlarına göre sonradan öğrenilmiş ve pekiştirilmiş bir davranıştır. Bilişsel görüş ise, bilişsel çarpıtmaların saldırganlık davranışı üzerinde etkili olduğunu ifade eder. Bu başlık altında Edimsel Koşullanma ve Sosyal Öğrenme Kuramı'na değinilecektir

2.1.3.2.1. Davranışçı Kuram ve Edimsel Koşullanma

Davranışçı teorisyenlere göre, diğer davranışlar gibi, saldırganlık tepkileri de öğrenilmiştir. Özellikle, bireyler, çevrede davranışların pekiştirilmesiyle saldırgan tepkileri öğrenirler (Adams,1973). Bu kuram saldırganlığın da diğer davranışlar gibi pekiştireçler yoluyla edinildiğini ileri sürmektedir (Renfrew, 1997). Saldırganlık davranışı olumlu bir sonuca neden oluyorsa ya da yaşamak istemediği olumsuz yaşantılara engel oluyorsa bireyin saldırganlık davranışlarına başvurma olasılığı yükselmektedir. Ödüllendirilmeyen saldırganlık davranışları ise sönmemektedir (Brehm v.d.,1999).

Berkowitz, bu etkileşimi açıklayan bir model önerir. Bu model üç bileşenden oluşur: Birinci bileşen, engellenmenin, saldırgan tepki eğilimine bir isteklilik oluşturan duygusal tepkiye neden olacağıdır. İkinci bileşen, bu isteklilik eğiliminin, uygun ipuçları fark edildiğinde saldırgan davranışla sonuçlanacağıdır. Bu uygun ipuçları, zihinsel bağlantılar ya da nesne ve saldırganlığın bazı önceki belirleyicileri arasındaki işbirliğinden temellenir (Adams, 1973).

Davranışçı teorisyenler, saldırgan davranışın azaltılmasının, doğrudan pekiştirme, kontrat oluşturma, marka biriktirme, şekillendirme gibi teknikleri içeren davranış değiştirme programlarıyla sağlanabileceğini savunur (Adams, 1973).

2.1.3.2.2. Bilişsel Davranışçı Kuram

Bilişsel davranışçı teori, bilişlerin, bir olay ve bireyin bu olaya verdiği tepki arasında arabulucu bir faktör olduğunu belirtir. Davranış örüntüsü, uyarıcı-biliş-tepki döngüsünü izler. Beck, duygularla ilişkili üç faktör olduğu hipotezini oluşturmuştur. Bunların ilki, bireyin, kendisiyle, dünyayla ve gelecekle ilişkili olumsuz bakışını içeren bilişsel üçlüdür. İkinci faktör, bireyin yaşamla ilgili kendine özgü tahminlerini açıklayan şemadır. Üçüncü faktör, bireyin gerçek hakkındaki düşüncesini çarpıtmasını içeren bilişsel çarpıtmalardır (Sharp, 2003).

Bilişsel kurama göre tüm sosyal davranışlar gibi saldırganlık davranışları da sosyalleşme sürecinde oluşan şemalar tarafından yönlendirilmektedir. Şemalar gelişimsel süreçte yaşantılar ve gözlemler yoluyla edinilerek, hayata bakış açısının temelini oluştururlar. Bu sürecin başlangıcında, bireyin doğuştan getirdiği nörolojik ve fizyolojik özellikleri ve eğilimleri gözlenen saldırganlık davranışlarının fark edilip, şemalaştırılmasında belirleyici role sahiptir. Birey için önemli ve dikkat çekici ipuçlarıyla oluşturulan şemalar da yeniden gözden geçirilmekte, daha önceden var olan şemalarla tutarlı olan şemalar sistemle daha çabuk bütünleşmektedirler. Çünkü yeni oluşturulan şemalar, hafızada depolanmış, birbirleriyle ilgili diğer olaylar, bu olaylarla ilgili duygu, düşünce ve davranışlarla ilişkilendirilmekte ve belli bir düzen içerisinde bir araya getirilerek yeni bir örüntü oluşturulmaktadır. Şemaların hafızada depolanmasında ve sonra gerektiğinde kullanılmasında bireyin beklentileri, algıları, duygu ve düşünceleri de sürece etki etmektedir. Yani gözlenen her saldırganlık içeren davranış saldırganlık şemasına dönüştürülmemekte, hafızada var olan şemalarla ilişkilendirilmemektedir (Huesmann, 1988).

İçsel süreçlerin yanı sıra çevresel koşullar da yapılan gözlemlerin şemalaştırılıp şemalaştırılmayacağını belirlemektedir. Birey, saldırganlığın alternatifini olan özgeci davranışları gözlemlemediyse saldırganlık davranışını daha kabul edilebilir bulmakta, çözüm biçimi olarak da saldırganlık davranışlarının aşamalarını dikkatle kaydetmektedir. Benzer şekilde, saldırganlık davranışlarının çevre tarafından pekiştirildiğini gözleyen çocuğun saldırganlık davranışlarına başvurma olasılığı da yükselmektedir (Huesmann, 1988).

Sosyal bilgi işlem yaklaşımının merkezinde, genel olarak, saldırgan bireylerin sosyal etkileşim sırasında saldırgan olmayan bireylere oranla saldırganlıkla sorun çözme stratejileri kullanma risklerinin daha yüksek olduğu varsayımı bulunur. Sosyal bilgi işleme modeli, sosyal ortamda bir çocuğun bilişsel ve duygusal süreçlerinin, onun saldırgan bir davranışta bulunmasına nasıl yol açtığını ortaya çıkarmak amacıyla oluşturulmuştur. Sosyal bilgi işlem teorisi sosyal uyarıcıya karşı verilen kötü davranış tepkisinde oluşan zihinsel süreçleri açıklar. Bu zihinsel sürecin 6 aşamalı bir sırası olduğunu öne sürer (Crick ve Dodge, 1994).

Sosyal bilgi işleme sürecinde ilk adım uyarıcının uygun yönlerini kodlamaktır. Çocuklar bir durumla ilişkili olarak belirli, sıralı ve seçici bir dizi davranışta bulunurlar (diğerlerinin yüz ifadesi, kendi kalplerinin hızlı atması gibi). Bu ipuçları kodlandığında, ikinci adım bu ipuçlarının zihinsel simgelemeleridir. Bu adımda birey yaşadığı durumu tanımlamaya, ona açıklık getirmeye çalışır ve uyarıcıdan çıkardığı anlamlı yorumu hafızasına kaydeder (isteyerek yapılmış saldırgan bir davranış olarak ya da istenmeden yapılan bir hata olarak). Bu süreç; zihinsel simgeleme, hedef seçme, tepki erişimi (soruna çözüm üretmek), tepki değerlendirmesi (çözüm değerlendirmesi ve seçimi) ve harekete geçme (davranış) adımları ile devam eder. Hedef seçme adımında, birey duruma ilişkin ortaya koyacağı tepkileri belirlerken, tepki erişimi adımında bu tepkiler üzerinde düşünerek, onları değerlendirir. Tepki değerlendirmesi adımında ise vereceği en uygun tepkiyi belirler ve son olarak harekete geçme adımında seçtiği tepkiyi davranış olarak ortaya koyar (Dodsworth, 2001).

Saldırgan çocukların sosyal bilgi işlem sürecinin her adımında yetersizlikler ve çarpıklıklar yaşadığı görülmüştür. Araştırmalar, kodlama safhasında, bu çocukların düşmanlık içeren ipuçlarını, düşmanlık içermeyen ipuçlarına oranla daha çabuk hatırladıklarını göstermiştir. Sosyal ipuçları için hafızalarında yenilik önyargısı vardır ve bir olayı yorumlamadan önce, saldırgan olmayan çocuklara oranla daha az ipucuna başvururlar. Bir sonraki safha, yorumlamada, özellikle belirsiz durumlarda, saldırgan çocuklar ve yetişkinler, saldırgan olmayan bireylere oranla, diğerlerine daha düşmanca niyetlerle yaklaşırlar (Dodge, 1980).

Dodge tarafından ortaya atılan bu hipoteze göre, saldırgan çocukların, olayları negatif bir şekilde yorumladığını ve diğerlerine bakışlarının düşmanca olduğunu vurgular. Bu bireyler tipik olarak, nötr olayları bile tehdit ve misilleme olarak algırlar. Bu görüşe ek olarak, Thompson ve Rudolph (2000), irrasyonel düşünce döngüsü adı verilen bir model önerirler. Buna göre, bireyin irrasyonel düşünceleri, kendinden nefret etmeye, kendine zarar verici davranışlara ve diğerlerinden nefret etmeye neden olur (Sharp, 2003).

Huesmann sosyal davranışın, ilk gelişim döneminde bireyin öğrendiği davranışlar için geliştirdiği programlar tarafından kontrol edildiğini öne

sürmüştür. Bu programlar bellekte depolanan bilişsel kod olarak tanımlanmaktadır ve sosyal problem çözme ile sosyal davranışlara yol göstermektedir. Bu kodlar gözlem, pekiştirme ve kişisel deneyim yolu ile öğrenilmektedir. Bunlar diğer davranış stratejilerinde olduğu gibi kodlanmakta, prova edilmekte, depolanmakta ve düzeltilmektedir. Düzeltilen tüm kodlar davranışa aktarılmamaktadır. Bir kod düzeltildiğinde, çocuk onun uygunluğunu var olan kurallar ışığında ve benzer sonuçlara bakarak değerlendirmekte ve yorumlamaktadır. Eğer çocuğun saldırganlığa ilişkin içselleştirilmiş yasaklamaları yoksa, zayıfsa ya da böyle davranmanın kurallar gereği olduğunu çocuk düşünüyorsa saldırgan davranış kodlarını kullanmaya daha eğilimli olmaktadır (Eron 1994).

Çocuğun uygun koşullar altında bağlantıyı kuramaması, kodların yorumlanma şeklini ve daha sonra da çocuğun başkalarıyla iletişim şeklini etkilemektedir. Uygun koşulların içselleştirilmiş olması, saldırgan ve saldırgan olmayan çocuğu ayırmada önemli bir değişkendir. Çocuğun bu koşulları yaşamın kritik sosyalleşme evresinde almamış olması, saldırganlığı ifade eden kodları öğrenmesine ve kullanmasına yol açmaktadır. Birçok araştırmacıya göre bu kodlar, ısrarlı ve istikrarlı saldırgan davranışı meydana getirebilir. Huesmann ve arkadaşlarına göre (1994) sekiz yaşındaki saldırgan davranış, 30 yaşındaki tutuklanma ve sabıkanın, trafik suçlarının, alkollü araç kullanmanın, eş istismarının, başkalarına, çocuklarına ve kendine yönelik şiddetin habercisi olmaktadır. Bu tutarlılık, saldırganlığın zaman içerisinde ve birçok durum karşısında bireyi niteleyen bilişler tarafından yönlendirildiği iddiasını desteklemektedir.

Yaşamın ilk yıllarında problem çözme ve diğerleriyle iletişim biçimi olarak öğrenilen saldırganlık, ergenlik döneminde başlatılan saldırganlığı önleme ve rehabilitasyon programlarının başarısız olmasıyla sonuçlanmaktadır. Çünkü bu dönem kadar saldırganlığa ilişkin bilişler yerleşmiş olmaktadır (Eron 1994).

2.1.3.2.3. Sosyal Öğrenme Kuramı

Sosyal öğrenme kuramı, bilişsel öğrenme kuramı ile analitik davranışçı kuramın birleştirilmesiyle ortaya çıkmış bir çeşit orta yol kuramıdır (Korkmaz, 2003).

Freedmen ve diğerleri (1998) Bandura'nın konuyu üç aşamada ele aldığını vurgularlar: Önce saldırganlığın kökeni daha sonra saldırgan davranışın nasıl geliştiği ve öğrenildiği, sonuncu olarak da saldırgan davranışın nasıl süreklilik kazandığıdır.

Bandura (1973) saldırganlığın temelinde ne şiddete yönelik içsel istek, ne de engellenmeye bağlı olarak doğan saldırganlık dürtüsü bulunduğu görüşündedir. İnsanların birbirlerine saldırganca davranmalarının nedenleri arasında; geçmiş deneyimleri sonucunda saldırgan davranışlar kazanmaları, bu tepkileri yüzünden ödüllendirilmeleri, özel, sosyal ve çevresel koşullar tarafından teşvik edilmeleri yer alır. Erken dönemde karşılaşılan saldırganlık bireyi etkiler ve ileride saldırganlığa eğilimli bir hale getirir.

Sosyal öğrenme kuramına göre iki tip öğrenme modeli vardır ve bu öğrenme modellerine göre saldırgan davranışları açıklar: Gözlem ve taklit yoluyla öğrenme (model alma yoluyla öğrenme). İkinci olarakda seçmeli pekiştirme sonucu şekillenen davranış (araçsal öğrenme).

Her iki model her ne kadar kuramcılar tarafından ayrı tutulursa da birbirini tamamlar. Çocuk yetiştirmede her iki modelin demonstrasyonunu görmek mümkündür. Ebeveynler doğru davranışın öğrenilmesinde örnek teşkil ettikleri gibi çocuğun davranışlarını ödüller ve cezalarla yönetirler. Bu öğrenme süreci çocuğun toplumsallaşmasında önemli rol oynadığı gibi saldırgan tepkileri öğrenmesinde de rol oynar (Çelen, 1989).

Sosyal öğrenme kuramında da gözlemleyerek öğrenme, sosyal öğrenmenin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Ancak Bandura, taklit etme yerine model alma kavramını kullanmayı tercih etmiştir. Bandura'ya göre gözlemleyerek öğrenme, bir kişinin diğer kişilerin etkinliklerini basit olarak taklit etmesi değil, kişinin çevresindeki olayları bilişsel olarak işlemesiyle kazanılan bir bilgidir (Senemoglu, 2001). Modelden öğrenme, etkili ve ekonomik öğrenme seklidir. Özel şartlar altında bir başkasının duygusal

yaşantısını, reaksiyonunu ve tutumunu izleyen kişi bu davranışşeklini öğrenir (Özdoğan, 2000).

Miller ve Dollard, gözlemsel öğrenmenin temel mekanizmalarından biri olan taklit yoluyla öğrenmeyi gözlemin, açık tepkinin ve pekiştirmenin bir sonucu olarak değerlendirmişlerdir. Buna göre, eğer taklit edilen davranış gösterilmezse pekiştirme yapılmaz ve bunun sonucu olarak da öğrenme meydana gelmez (Senemoğlu, 2001).

Modelin güçlü, başarılı, toplumca sevilip benimsenmiş olması, model alınması konusunda etken olmakla birlikte, çocuğun bireysel özelliklerine göre model alıp-almama durumu değişmektedir. Yaşamın ilk yıllarında birey, temel modeller olarak anne-babasını almaktadır. Bu nedenle hem temel pekiştirme kaynakları hem de başlıca taklit modelleri oldukları için, bir çocuğun gelecekteki saldırgan davranışı büyük ölçüde ana-babaların ona ve birbirlerine karşı takındıkları tavırların niteliğine bağlı olmaktadır (Freedman v.d. 1998).

Saldırgan davranışların gözlem ve model alma yoluyla öğrenildiği savunan Atkinson v.d. (1995) özellikle çocukların birçok yeni davranış örüntüsünü, örnek aldıkları erişkinlerin davranışlarını gözlemleyerek öğrendiklerini ve çocukların ana-baba ya da televizyondaki hayali kahramanlar gibi büyükleri taklit yoluyla öykündükleri ve büyüklerin saldırganca davranışlarını öğrenip, gerçekte düşmanca duygular taşımaları bile aynı tür saldırgan davranışları taklit ettiklerini belirtmişlerdir

Bandura (1973), sosyal öğrenme yaklaşımında, saldırganlığın da insanların hayatlarında yaşantılarla elde ettiği diğer karmaşık sosyal davranışlar gibi öğrenildiğini belirtmektedir. Doğrudan veya dolaylı yollarla, hangi guruplara veya kişilere daha kolay saldırganca davranılabileceği, başkalarının ne tür davranışlarının saldırgan tepki gerektirdiği ve de hangi durum veya bağlamların saldırganlık için uygun veya uygunsuz olacağı öğrenilir. Bir bireyin, belli bir durumda saldırganca davranışlarda bulunup bulunmayacağı birçok etkene bağlıdır. Bireyin yaşantıları, engellenme, silah gibi saldırganlığı uyaran bazı etkenler, bireyin saldırganlıkla ilgili düşünceleri ve algısı, sosyal ve çevresel birtakım değişkenler bu etkenlerdendir

Bandura (1973), saldırganlığın taklit ve model alma yoluyla öğrenilmesine ilişkin yaptığı deneysel bir çalışmada, üç grup çocuğu kullanmıştır. 1. grup, içi doldurulmuş oldukça büyük bir oyuncak bebeğe diğer çocukların saldırgan davranışını gösteren bir film seyretmiştir. 2. gruptaki çocuklar, yetişkinlerin bebeğe yaptıkları saldırgan davranışları seyretmiştir. 3. gruptaki çocuklar, ya saldırgan davranışın bulunmadığı bir film seyretmişler ya da saldırgan davranışta bulunmayan yetişkinleri gözlemişlerdir. Çocuklar daha sonra bebekle baş başa bırakılmış ve davranışları gözlenmiştir. Saldırgan davranışı gözleyen gruptaki çocuklar, bebeğe tekme ve tokat atarak saldırgan davranışta bulunmuşlardır. Bu durum, çocukların, çevrelerinde gördükleri davranışları model aldıkları ve bu model çerçevesinde hareket ettiklerine açık bir örnek teşkil etmektedir. Deneyde yetişkin modelin gözlenmesiyle çocuklarda saldırgan davranışlar meydana geldiği görülmektedir. Model ve çocuklar saldırgan davranışları için ödüllendirilmediği halde çocuklar yeni bir davranış öğrenmiştir. Görüldüğü gibi saldırganlık tekrarlama ya da ödüllendirme olmaksızın başkasının yaptığını yaparak öğrenilebilir (Brewer ve Crano 1994).

Bandura'ya göre model alma ya da gözlem yolu ile öğrenme hem yeni tepkilerin kazanılmasını ifade etmek için hem de varolan tepkilerin ketlenmesi ya da ketlenmemesi için kullanılabilir. Model almanın sosyal öğrenmedeki analizinde dört süreç yer almaktadır. Bunlar; (Nelson, 1982)

1-Dikkat Etme ile İlgili Süreçler: Buna göre saldırgan davranış gözlenirken, modelin dikkat çekmesi, güçlü bir biçimde gözleyen kişiyi etkilemesi, gözlenen kişinin uyarıcıyı algılaması, ona dikkat etmesi önemli süreçlerdir. . Kişisel çekicilik, model alınan davranışın işlevsel değeri gibi, dikkatle ilgili değişkenlerin bir kısmı model alınan uyarıcının nitelikleri ile ilgiliyken, duyusal kapasite, uyarılma düzeyi, geçmişteki yaşantılar gibi değişkenler gözlemi yapanın nitelikleri ile ilgilidir

2-Hatırlatma Süreçleri: Bu, bilgilerin hem imgesel olarak depolanmasını hem de model alınan olayların sözel semboller biçiminde kodlanmasını içermektedir. Hatırlamayı arttırmak için, hem model alınan davranışın imgesel provalarını hem de onu gerçekten yapmak gerekmektedir. Buna göre model alınan saldırgan davranışı birey zihninde gerçekleştirmektedir ve uygulama fırsatı bulduğunda da onu belleğinden çağırarak davranışa dönüştürmektedir.

3-Devinimsel Olarak Yeni Davranışlar Üretme Süreçleri: Davranışın yeniden oluşturulması sürecinde yeni davranış uygulanmaya çalışılırken bireyin uyum yapabilme kapasitesine sahip olması gerekmektedir. Bu aşamada, saldırgan davranışı gözleyen birey, daha sonra kendisi ve çevresiyle ilgili şartları dikkate alarak bu davranışı daha farklı biçimlerde sergileyebilir.

4-Güdüsel Süreçler: Öğrenme ile performans arasındaki ayrım, insanların öğrendikleri her şeyi davranışa dönüştürmek için yeterince güdülenmedikleri gerçeği ile ortaya çıkmaktadır. Gözlemcinin davranışları model alması; dışsal bir ödülün olması, içsel olarak buna olumlu bir değer verilmesi ve bunun modele ödül kazandırdığının gözlenmesi durumunda gerçekleşir. Saldırgan davranışı gözleyen birey, modelin davranışından dolayı ödül aldığını görürse davranışı daha kolay kullanır hale gelir.

Bandura'ya göre (1983) çevre, bireye modeller yoluyla birçok farklı davranış örüntüleri sunmaktadır. Birey, bunları doğrudan doğruya taklit etmemekte; birbirleriyle karşılaştırmakta, bunların sentezini yaparak, kendine özgü biçimde içselleştirmekte, böylelikle model almaktadır. Bununla birlikte modelin değeri ve gücü, ödül ve ceza kavramları, davranışın model alınması sürecinde önemli bir etkiye sahip bulunmaktadır. Burada doğrudan pekiştirme ve cezalandırmayı, saldırgan davranışları öğrenmedeki en temel mekanizma olarak açıklamaktadır. İnsan ve hayvan davranışlarının temel amacının, acıdan kaçınma ve haz almaya yönelik olduğunu ve araçsal öğrenme (Instrumental) sürecinin de bu haz alma ve acıdan kaçınma ilkeleri üzerine kurulduğunu belirtir. Buna göre birey, saldırgan davranışı sonucunda haz (ödül) alacağını umuyorsa, saldırgan davranışlarını daha sık, ceza göreceğini düşünüyorsa daha seyrek sergileyebilir. Ödüllendirme, dışarıdan gelen bir onay ve beğeni olabileceği gibi, kişinin kendi içinde duyduğu bir doyum ya da gerilimden kurtulma duygusu da olabilmektedir. Saldırganlık, birçok gereksinimi doyurması açısından da ödül kaynağı sayılmaktadır (Anderson ve Bushman , 2002)

Geen ve Pigg (1970) tarafından yapılan bir çalışmada, denekler bir yalancı deneğe elektrik şoku verdikleri için sözel olarak “iyi, iyi gidiyorsun” şeklinde ödüllendirilmişler, kontrol grubundaki deneklerse, yalancı deneğe şok vermişler, fakat bunun için ödüllendirilmemişlerdir. Ödüllendirilen deneklerin,

ödüllendirilmeyenlere kıyasla, küçümsenmeyecek ölçüde daha şiddetli şoklar verdikleri görülmüştür. Bu durum, pekiştirmenin saldırgan davranışı arttırdığı görüşünü destekler niteliktedir (Freedman v.d., 1998).

Yapılan başka bir araştırmada araştırmacılar, çocukları 10 hafta kadar gözlemlemiş ve kişiler arası saldırganlık örneklerini ve hemen ardından gelen olumlu pekiştiricileri (saldırıya uğrayanın korkması ya da ağlaması) ya da nötr tepkileri (saldırıya uğrayanın saldırana aldırması) kaydetmişlerdir. En yüksek saldırganlık düzeyi gösteren çocuklar için, kendi saldırgan eylemlerine en genel tepki olumlu pekiştiriciler, en az saldırganlık gösteren çocuklar için ceza tepki olarak gösterilmiştir. Sonuç olarak saldırganlık taklit yoluyla öğrenilebilen ve olumlu biçimde pekiştirildiği zaman sıklığı artan bir davranıştır. Çocuklar bu türden eylemleri pekiştirildikleri zaman bu eylemler nedeniyle cezalandırıldıkları zamana kıyasla daha çok saldırgan tepki göstermektedirler (Atkinson v.d. 1999).

Bandura ve Walters'a göre (1970) bir otorite figürü tarafından verilen sözel ya da fiziksel ceza, saldırgan davranışın daha az tekrarlanmasını sağlamakta, çocuk daha az saldırgan davranma eğilimi içerisine girmektedir. Diğer taraftan saldırgan davranışlarından dolayı engellenen çocukların, saldırganlığı diğer nesnelere doğru yönelttiği bulunmuştur.

Bandura, anne babaların arkadaşlarına saldırgan davrandığı için çocuklarını cezalandırdığında, çocuğun aynı davranışı göstermekten çekineceğini sandıklarını ifade etmektedir. Ancak, çocuğun verilen bu cezadan saldırganlığı da öğrendiklerini vurgulamaktadır. Son yıllarda yapılan araştırmalar kabul-ret boyutu, sıcak (kabul edici ya da onaylayıcı) ya da düşmanca (reddedici ya da onaylamayıcı) olabilen anne-baba davranışları üzerinde odaklanır. Sıcak bir ilişki çocukların sorumlu ve kendi kendini denetleyebilir bir kişilik geliştirmelerine yardımcı olur, düşmanca ilişki ise saldırganlığı destekleme eğilimindedir (Gardner ve Gardiner, 1993).

Eron ve arkadaşları (1987) 1960 ile 1982 yılları arasında uzunlamasına bir araştırma yapmışlardır. Araştırma sonucunda çocukların saldırgan modellerle karşılaştıkları zaman saldırgan davranışlarda artış meydana geldiği gözlenmiştir. Ayrıca anne babalar, çocuklarını fiziksel olarak cezalandırdıkları

zaman, çocuklara gelecek için bir saldırganlık modeli oluşturdukları gözlenmiştir. Evde saldırgan davranışlardan dolayı cezalandırılan çocukların daha az saldırgan davranacakları hipotezini destekleyen bulgular çıkmamıştır. Bunun tersine çocuklar ne kadar çok cezalandırılırsa okulda o derece saldırgan davrandıkları bulunmuştur. Araştırmada anne baba ile özdeşleşmenin önemli bir değişken olduğu ve fiziksel ceza ile saldırganlığın doğrudan ilişkili olduğu ortaya konmuştur. Babaları ile özdeşleşen çocuklar, saldırgan davranışları nedeniyle babaları tarafından cezalandırıldıktan sonra, saldırganlık eğilimi göstermemişlerdir. Babalarıyla daha az özdeşleşmiş çocuklar, ne kadar çok cezalandırılmış ise o kadar çok saldırgan davranmışlardır. Burada cezanın yoğunluğundan çok bunun çocuklar tarafından nasıl yorumlandığı önem kazanmaktadır. Babasıyla özdeşleşen çocuk, babasının tıpkı kendisi gibi, onun iyi bir insan olmasını istediğini düşündüğü ve yaramazlık yaptığını düşündüğü için cezayı haklı bulabilir. Babasıyla özdeşleşmemiş çocuk ise cezayı haksız bulabilir ve yetişkinlerin kişiler arası sorunları bu yolla çözdüklerini düşünebilir ve onları model alabilir (Eron,1994).

Ana-babanın uyguladığı otoriteye dayalı katı disiplinin çocukta saldırganlık ve başkaldırma gibi olumsuz özellikleri ortaya çıkarttığı görülmektedir. Araştırmalarda, kısıtlayıcı ve çocuğa özgürlük tanımayan, kendi düşüncelerini empoze eden, onun adına kararlar alıp uygulamaya çalışan annelerin çocuklarının, güvensiz, tedirgin ve saldırgan davranışlar gösterdiği bulunmuştur. Ayrıca çocuğa karşı dayakla terbiyenin olduğu kadar, aşırı koruyuculuğunda çocuğu saldırganlaştırdığı görülmüştür (Köknel, 1999).

Brewer ve Crano (1994), Bandura'nın bu kuramının diğer saldırganlık kuramlarından farkını şöyle açıklamaya çalışmışlardır: Sosyal öğrenme kuramında güdülenmenin analizi yapılırken, teşvik faktörü de tahrik kadar önemlidir. Saldırgan davranışların büyük çoğunluğu, sonuçtan beklenen yararlar aracılığıyla desteklenir. Davranışı destekleyen başarı beklentisidir.

Sosyal öğrenmeyi davranışçı öğrenme kuramlarından ayıran en bariz farklar şu şekilde ortaya konulmuştur (Lefton, 1990): İnsan uyarıcıya karşı tepki veren pasif bir organizma değildir. Davranışlar öğrenilir fakat hemen gösterilmeyebilir. Gözlem sonunda kazanılan davranışların hemen gösterilmesi

gerekmemektedir. Birey kazandığı davranışları daha sonraki yaşantılarında sergileyebilir ve öğrenme her zaman pekiştirece bağlı değildir.

Öğrenme yaklaşımı araştırmalarla desteklenmişse de bazı eleştiriler de sözkonusudur. Öğrenme yaklaşımının kişiliğin sürekliliğini, değişmezliğini açıklayamaması bu eleştirilerin başında gelir. Bu eleştirilere göre, kişilik özellikleri sürekli ve bireyin içinde tutarlıdır, sadece pekiştirme kavramları ile açıklanamaz. Ayrıca diğer bir eleştiri genetik faktörlerin önemini savunan psikologlardan gelmiştir. Bu psikologlara göre biyolojik yapıya bağlı kişilik özellikleri ve davranışlar öğrenme kavramları ile açıklanamaz. (Cüceloğlu,1991).

Sosyal Öğrenme Kuramı saldırganlığın engellenebileceği, pekiştirilmezse davranışın ortadan kalkacağını ve doğru davranışın öğrenilebileceğini ifade eder. İçgüdüsel ve biyolojik kuramlar ise saldırganlığı adeta insanın bir parçası olarak görür ve belli ölçüde gerekliliğini ifade ederler. Bu anlamda sosyal öğrenme kuramı insanlığın bazen varoluşunu bazen yok oluşunu gerçekleştiren saldırgan tutumların toplumlarda azaltılabileceği konusunda bizlere ümit vermekte ve bunu yapılan araştırmalarla desteklemektedir.

2.1.3.3. Engellenme Kuramı

Yale psikologlarından Dollard, Doob, Miller, Mowrer ve Sears'ın (1939), Freud'un görüşlerinden yararlanarak açıklamaya çalıştıkları bu kuramın iki temel iddiası şudur: "*Engellenme, her zaman saldırganlığa yol açar ve saldırganlık yalnızca engellenmenin bir sonucudur*" (Freedman v.d., 1998, s. 243).

Dollard v.d., (1939) tarafından geliştirilen engellenme-saldırganlık kuramında, saldırganlığı içgüdüsel değil, "*tepkisel bir davranış*" olarak kabul ettiklerini ileri sürmüşlerdir. Engellenme-saldırganlık kuramında, amaca yönelik bir davranışın engellenmesinin saldırganlık dürtüsüne yol açacağı, bunun da yöneldiği kişiye zarar verici bir davranışı başlatacağı varsayılmıştır (Morgan, 1999). Onlara göre engellenme; davranış sonrasında belirli bir zamanda tahrik edilen tepkinin ortaya çıkmasıdır. Başka bir deyişle, engellenme bir şeyin veya bir kimsenin herhangi bir girişimimizi

engellemesiyle ortaya çıkar. Bu engellenme saldırganlığı amacımızın önemine bağlı olarak tetikler (Brewer ve Crano, 1994). Başka bir deyişle, saldırganlık dürtüsü, herhangi bir başka dürtünün doyurulmasının engellenmesi sonucu ortaya çıkabilir. Engelleme, bireyin çevresinden gelebileceği gibi, kendi içindeki çelişki ve çatışmalar sonucu da ortaya çıkabilir (Goldstein ve Carr, 1981).

Engellenme Kuramı oldukça popülerdir ve Freud'un görüşleri ve bilişsel kuramında izlerini taşır. Bu modelin temel özellikleri şöyle özetlenebilir:

- a. Engellenme saldırganlığa hazırlık sürecini oluşturur,
- b.. Saldırganlık engellenmenin kaçınılmaz bir sonucudur,
- c. Bununla birlikte eğer saldırganlığın kaynağı çok güçlüyse, saldırganlık diğer hedefler üzerine yönlendirilebilir (yön değiştirmiş saldırganlık)
- d.Saldırganlık engellenme sonucu meydana gelen gerilimi azaltır (katarsis) ve sonraki saldırganlık davranışları değişik özelliklere sahip olur (Dollard v.d., 1998)

Engellenme-saldırganlık hipotezi, saldırgan davranışların ortaya çıkış nedenini yalnızca engellemeye bağlamasından dolayı çok ciddi eleştiriler almıştır. Fromm (1995), engellenme kavramını yeteri kadar açık bulmamaktadır. Fromm'a göre, kişinin bir eylemin yapılması sırasında mı yoksa daha önce mi engellendiği, önemli problemlere yol açmaktadır. Engellenme kişiden kişiye göre değişik şekillerde adlandırıldığı için engellenmede en önemli faktör insanın kişiliğidir. İstekleri ya da gereksinimleri engellendiği zaman hayvanlarda, çocuklarda ve yetişkinlerde saldırgan davranışlar görürüz. Bu türden saldırgan davranışlar engellenen amaca şiddet kullanarak ulaşma yolunda çoğu zaman boşa çıkan girişimlerdir. Bunun yok etmek amacıyla değil, yaşamak amacıyla girişilen saldırganlık olduğu açıktır. Gereksinimlerin, isteklerin engellenmesi birçok toplumda bugüne dek süregeldiğine göre şiddetin ve saldırganlığın sürekli yaratılması, sergilenmesi olağandır (Fromm, 1994).

Engellenme-saldırganlık kuramı günlük yaşamda trafikte ilerlerken ya da yolda yürürken özellikle acelesi olan insanların taciz edici şekilde hareket etmesi, yeşil ışığın yanması beklenirken arkadaki araçların kırmızı ışık söner

sönmez korna çalmaya başlamasını açıklamaktadır. Ancak, bu kuramın varsayımları her zaman doğrulanmamaktadır (Kenrick v.d., 1999). Çünkü her engellenme saldırganlığa neden olmamaktadır (Aronson v.d., 1999). Engellenme, saldırganlığın ortaya çıkması için tek basına yeterli değildir. Eğer engellenme bilinçli ve amaçlıysa ve hedef tarafından haksız olarak algılanıyorsa saldırganlığa başvurulma olasılığı yükselmektedir (Berkowitz, 1993:110). Aynı zamanda, her saldırganlık da engellenmişlikten kaynaklanmamaktadır. Bu nedenle engellenme saldırganlık kuramı araçsal saldırganlığı açıklayamamaktadır (Kenrick v.d. 1999). Engellenme, saldırganlığın nedenlerinden sadece birisidir (Berkowitz, 1993).

Dollard v.d. (1970) kuramın temel iddiasına gelen eleştirileri, saldırganlığın bir derece ve biçim sonucu olduğunu ve bunu ele alırken bazı ilkelerin göz önüne alınması gerektiğini vurgulamışlardır. Birinci ilke engellenmenin “*şiddeti, süresi ve sıklığı*” ile ilgilidir. Bu ilkeye göre farklı şiddette, farklı sürelerde ve farklı sıklıkta engellenme yaşantısı geçiren bireylerin saldırgan tepkileri birbirinden farklıdır. Örneğin aç bir insanın yemeğinin gelmediğinde gösterdiği tepki ile bir dersten on dakika geç çıktığında gösterdiği tepkileri birbirinden farklıdır. Çünkü karşılaştığı engellenmelerin yarattığı gerginliğin şiddeti aynı değildir. İlave olarak altı ay işsiz kalan bir kimse ile, bir haftadır işsiz olan bir kimsenin suça yönelme olasılığı, engellenme ile farklı sürelerde yüz yüze kalmalarından dolayı farklıdır. Engellenmenin sıklığı da yaşanan gerginlik ve sonucunda sergilenen saldırganlık davranışında önemli rol oynamaktadır .

Engellenmeye farklı tepkiler vermek olasıdır. Bireyin engellenmeye göstereceği tepki, kişilik yapısıyla, yaşantılarıyla, karşılaştığı olayla ilgili değer yargısıyla ve beklentileriyle çok yakından alakalıdır. Engellenmenin frekansı ve düzeyi de verilecek tepkiyi etkiler. Engellenmenin etkisinin güçlülüğü ve ortaya çıkacak huzursuzluğun yoğunluğu arasında pozitif bir ilişki vardır. Saldırgan davranış doğrudan doğruya huzursuzluğun kaynağına yönelir. Eğer bu engellenirse, dolaylı saldırganlık ya da öznenin kendi kendine karşı giriştiği saldırganlık hareketleri görülmeye başlar. Kısaca saldırganlık, huzursuzluğun boşalma ve patlama şekli olarak kabul edilmiştir (Michaud, 1991).

Keyfi engellenme ya da zorlanmalar, keyfi olmayanlardan daha fazla kızgınlık ve saldırganlığa neden olmaktadır. Eğer engellenme kötü bir niyetin sonucu olarak algılanmaz, kaza sonucu haklı bir nedene dayalı olarak algılanırsa, insanları o kadar kızdırmaz ve saldırganlığa neden olmaz (Fredman v.d. 1998).

Engellenme-saldırganlık kuramının öncüleri, engellenmenin zamanlamasının, olası saldırganlık davranışının şiddeti konusunda belirleyici bir rol oynadığını belirtmektedirler. Buna göre, bireyin amaca ulaşmak üzere olduğu sırada engellenmesi ve bunu izleyen saldırganlığı, amaca uzak olduğu zamanki engelleme ve saldırganlığa oranla daha büyük olacaktır (Bilgin, 1988)

İkinci ilke ise, saldırgan davranışı sergilemesi sonucunda alacağı tepkiler bireyin sergileyici saldırganlığın biçim ve niteliğinin belirlenmesinde önemli bir etken olmaktadır. Buna göre, saldırgan tepkiler sonucunda ceza görme, dışlanma, yeni bir engellenme ile yüz yüze gelme ya da onay görmeme riski yüksek ise birey, sözel saldırganlık ya da iğneleme gibi daha kabul edilebilir tepki biçimlerine yönelmektedir, bu da ikinci ilkeyi oluşturmaktadır.

Engellenmiş birey başkalarından yardım isteyebilir, saldırganlık gösterebilir, geri çekilebilir, engeli aşmak için daha çok çabalayabilir ya da kendini alkol ve uyuşturucularla uyuşturabilir. Davranım, geçmişte engellenmeyi en başarılı biçimde ortadan kaldıran davranım olacaktır. Bu görüşe göre, engellenme, özellikle itici olaylara saldırgan tutumlarla ve davranışla tepki vermeyi öğrenmiş insanlarda saldırganlığı kışkırtmaktadır (Atkinson v.d.,1995)

Bir diğer bakış açısı da saldırganlığın, “*yer değiştirme*” savunma mekanizması olarak ortaya çıktığını vurgulamaktadır. Engellenme sonucu ortaya çıkan saldırganlık, engelleyen kişinin çok güçlü ya da ulaşılmaz olması (Freedman v.d. 1998), saldırganlık davranışının sosyal olarak kabul edilmediği durumlarda ya da engellenme kaynağının tepki gösterme olasılığı yüksekse veya baş edilemeyeceği düşünülüyorsa saldırganlık tepkisi direk olarak kaynağa yönlendirilemeyebilir (Dollard v.d., 1998). Bu durum karşısında boşalma gereksinimleri başka biri, olay veya nesneye yöneltilebilmektedir ya da bastırılabilir ya da bireyin kendisine yönlendirilebilir. Böylece, saldırganlık

yön değiştirerek asıl hedefine değil de diğer hedeflere yönlendirilir ve böylece gerginlik azaltılmış olur (Aronson v.d.,1999; Berkowitz, 1993)

Örneğin çocuğun engellenmesine neden olan kişi babasıdır. Çocuk eğer babasına saldırırsa, babasının ona fiziksel ya da psikolojik olarak zarar vermesinden korkar. Böyle bir durumda çocuk saldırganlığını yöneltebileceği daha güvenli hedefler seçer. Çocuk bilinçsizce oyuncadığını tekmelemeyi seçebilir. Çünkü oyuncak ona zarar vermeyecektir ve babayı simgelemenin bir yolu olacaktır. Böylece psikoanalitik yaklaşımda, çocuğun saldırganlığının nesnesi çoğunlukla gerçek nesne olmayabilir. Çocuğun saldırgan davranışını gösterdiği nesnenin, gerçek nesnenin yerine geçen simgesel bir nesne olabileceğini ileri sürölmektedir (Moeller, 2001). Çocuk ve hayvanlarda en yalın biçimiyle, engelleme kaynağına yönelirken erişkin insanlarda çeşitli biçimlerde belirir ve zaman zaman kendine yönelik bir saldırganlık halini de alır. Kendini suçlamadan kendini yok etmeye (intihar girişimleri) dek varan değişik derecelerde görölebilen saldırganlık açıkça görölebildiği gibi (manifest saldırganlık) başka biçimler altına gizlenmiş, gizli (latent) saldırganlık şeklinde de ortaya çıkabilir (İlal, 1991).

Dördüncü ilke “*katarsis*” kavramı ile ilgilidir. Katarsis, saldırganlık dürtülerinin saldırganlığın açığa vurulması ya da boşaltılması ile azaltılabileceği görüşüdür (Freedman v.d. 1998). Bu ilkeye göre engellenme yaşantısının ortaya çıkardığı gerilim başka bir yaşantının ortaya koyduğu duygularla boşalıp, birey denge haline gelebilir.

Engellenme Kuramına üçüncü itiraz ise boşalma (catharsis) prensibine gelmiştir. Saldırganlığın katarsis yaşandığında, yani gerginlik boşalıdığında durduğunu belirtirler. Freud, katarsisi psişik enerjinin boşalması şeklinde açıklar. Saldırganlığın ne zaman sonlanacağını açıklamak için bir başka psikanalitik kavram benimsemiştir (Burger, 2006). Boşalma prensibine göre, saldırganlık hayal etme, rüya görme, saldırganlık davranışını gözleme yoluyla da ifade edildiği için saldırganlık dürtüsünde azalmaya ve rahatlamaya neden olmaktadır. Bu prensibin saldırganlığı önleme çalışmalarında da önemli role sahip olabileceği düşünölmüştür (Berkowitz, 1993; Brehm v.d.,1999). Ancak saldırganlığa başvurmak ya da hayal etmek saldırganlık dürtüsünü azaltmayıp, arttırabilmektedir (Berkowitz, 1993; Franzoi, 2003). Ayrıca, boşalma

prensibine göre, saldırganlık davranışlarına başvurulması kısa vadede saldırganlığı azaltırken, uzun vadede gözlenen saldırganlık davranışlarını arttırmaktadır (Berkowitz, 1993; Brehm v.d., 1999).

Saldırganlık üzerine çalışma yapan araştırmacılar gerginliği, uyarılma, enerji düzeyi ve kas gerginliği bağlamında tanımlarlar. Engellenen öğrenci, ayakkabılarını odanın diğer ucuna tekmeleyerek savurunca, beysbol oyuncusu sopasını duvara çarpınca içindeki gerginliğin azaldığını hisseder. Engelleme, gerginliği tekrar artırana kadar, öğrencinin ya da beysbol oyuncusunun başka bir öfke gösterisi yapması beklenmez (Burger, 2006). Yapılan araştırmalar, saldırganlıklarını boşaltmalarına izin verilen deneklerin, saldırganlığı engellenenlere oranla daha saldırgan oldukları tespit edilmiştir (Akbaba, 2004).

Berkowitz de ilk kuramındaki engellenme-saldırganlık bağının abartılmış olduğunu düşünerek bu kuramı yeniden formüle etmiştir. Bazı yeni eklemelerle değişiklikler yapılarak “*Bilişsel-Çağrışım Kuramı*” ortaya atılmıştır (Berkowitz, 1993; Franzoi, 2003) Berkowitz (1993)’e göre saldırganlık engellenmeden değil, engellenmenin neden olduğu olumsuz duygulardan kaynaklanmaktadır. Berkowitz, engellenmenin her zaman saldırganlık doğurmayacağını belirtilmiştir ve engellenme ile saldırganlık arasına duygusal tepkileri yerleştirmiştir. Berkowitz’in, yeniden düzenlediği ‘Engellenme-Saldırganlık Hipotezi’nde öfke merkezi konumundadır. Berkowitz’e göre öfke, engellenmeden öncelikli olarak saldırganlığın kaynağıdır. Saldırganlığın, her zaman, kişinin hedef yönünde memnuniyet elde etmesi engellendiği zaman ortaya çıkmayacağını, engellenmenin kişide duygusal patlamalara neden olabilecek çok sayıda tepkiyi doğurabileceğini belirtmiştir (Berkowitz, 1993).

Engellenme bireylerde olumsuz duygular uyandıran pek çok faktörden sadece birisidir (Brehm v.d. 1999). Acı, yüksek ve düşük hava sıcaklıkları, kalabalık (Franzoi, 2003) hoş olmayan kokular (Baron ve Byrne, 1991) gibi olumsuz faktörler de olumsuz duygulara neden olmakta ve saldırganlığı tetikleyebilmektedir (Renfrew, 1997).. Aynı zamanda, çevrede saldırganlıkla ilgili diğer uyarıcı ve ipuçlarının olması da saldırganlığa başvurulma olasılığını yükseltir. Örneğin gerçek silahın yanı sıra silah resmi de saldırganlığı tetikleyebilir (Berkowitz, 1993; Franzoi, 2003).

Bu kurama göre, öncelikle hoş olmayan, rahatsız edici bir uyarı sonucu olumsuz bir duygu yaşanmakta ve bu olumsuz duygu hafızaya yerleştirilmektedir. Bu süreçte, hafızada var olan benzer ve ilişkili olan diğer düşünce, duygu ve davranışlarla da ilişkilendirilmektedir. Bilişsel olarak ilişkilendirilmiş olan duygu, düşünce ve davranış örüntülerinden herhangi birisi daha sonra karşılaşılan benzer yaşantılar sonucu uyarıldığında ilişkili bulunan diğer örüntüler de uyarılmaktadır. Bu yüzden, herhangi bir nedenle olumsuz bir duygu yaşandığında, öfke ve saldırganlık öğeleri içeren düşünce ve davranış örüntüleri hatırlanmakta, saldırganca davranma olasılığı da yükselmektedir (Berkowitz, 1993; Franzoi, 2003). Böylece birey çevresinde yer alan uyaranlara kendi kaynaklarını gözden geçirerek saldırganlık ya da geri çekilme penceresinden bakmakta, yaptığı değerlendirme sonucunda, basit düzeyde bir tepki göstererek ya ortamdaki geri çekilmekte ya da savaşmayı seçmektedir (Berkowitz, 1993; Franzoi, 2003). Engellenmenin amaçlı, keyfi, olduğunu düşünüyorsa, sorumlusuna da ulaşabiliyorsa saldırganlık davranışıyla tepkisini ortaya koyar. Bu engelleme için suçlanacak bir kaynak bulunmazsa ya da saldırganlık tepkisi uygun bir tepki olarak değerlendirilmiyorsa, engellenme saldırganlıkla sonuçlanmaz (Berkowitz, 1993). Bireyler ani ve tepkisel olarak davranmadıklarında, kendilerinin, duygularının, düşüncelerinin ve davranışlarının farkında olurlar ve toplumsal kuralları, normları dikkate alırlar. Böylece engellenme sonucu oluşan olumsuz duygu durumunun neden olduğu saldırganlık eğilimini kontrol altına alarak, saldırgan olmayan çözüm yollarını seçebilirler. Ancak, bireylerin bilişsel süreçte daha yüksek düzeyde değerlendirme yapmaları saldırganlık davranışına başvurma olasılığını ortadan kaldırmaz, birey saldırgan çözüm yolunu da seçebilir (Berkowitz, 1993; Franzoi, 2003).

Aynı zamanda birçok saldırgan davranış kişinin amacına ulaşmasında etkili olduğu için gösterildiğini belirtmiştir. Örneğin; bir asker, savaşın bitmesini istediği için ya da kendini korumak istediği için ya da sosyal takdir görmek için düşmanına ateş edebilir veya bir iş adamı kendi ekonomik hedefleri için rakibini işin dışına doğru sürüklemeye teşebbüs edebilir. Tüm bu durumlarda kişi, kendi emellerine ulaşmak için başkalarının yaralanması ya da zarar görmesini göze almakta, saldırganca davranabilmektedir. Berkowitz

kişinin böyle davranmasında bir engellenme olmasına gerek olmadığını ifade etmiştir (Berkowitz,1993).

İnsanoğlu doğuştan başlayarak bir sürü engellerle karşılaşır; yavaş yavaş bu engellere karşı dayanıklılık geliştirir ve çeşitli tepki biçimleri kazanır. Gereksinimlerini doyumak için beklemeyi, ertelemeyi, kimi gereksinimlerini bırakmayı, nesnelere değiştirmeyi, kimi kez de saldırıya geçmeyi öğrenir. Bu öğrenme süreci toplumdan topluma, aileden aileye değişiklik gösterir. Giderek engellenmeye karşı oluşan dayanıklılık benliğinin en güvenilir, en uyum yapıcı özelliği olur (M.O. Öztürk, 1998).

Aile yaşamı başlıca engelleme kaynaklarından biridir. Ekonomik sorunlar ailelerde yüksek düzeyde engellemelere yol açar. Bu durumda kuramın öne sürdüğü iddia doğrultusunda, ekonomik durumu kötü olan ailelerin çocuklarında daha fazla saldırgan davranış gözlenebileceği açıktır. Fakat engellemeler her zaman ekonomik kaynaklı olmayabilir. Kişinin davranışlarının, istek ve psikolojik ihtiyaçlarının engellenmesinin bireylerdeki saldırganlığı daha fazla tetikleyeceği ve besleyeceği kuşkusuzdur

2.2. Anne Baba Tutumları ve İlgili Kuramlar

Adler çevrenin bireye etkilerinden bahsederken en önemli etkenin aile olduğunu, Freud gibi, o da ilk beş yılın aile ilişkilerinin kişilik özelliklerini belirlenmesinde büyük önem taşıdığına inanmıştır. Adler özellikle annenin tutumuna ve kardeşler arasındaki ilişkilerin niteliğine önem vermiştir (Yanbastı 1990)

Adler (2000), çocuğu toplumsal yaşama hazırlayacak ilk çalışmayı anneden bekler. Onun görevi çocukta toplum idealine varma eğilimi uyandırmak olmalıdır. Aksi takdirde nevroz, sapkınlıklar, intihar, alkolizm ve suç davranışları oluşacaktır (s.24)

Urie Bronfenbrenner'e göre bir çocuğun gelişimi, onun üzerinde farklı etkileri olan farklı bağlamlarda gerçekleşmektedir. Ekolojik sistem kuramı çocuğun üzerinde etkisi olan dört sistem tanımlamaktadır: Mikrosistem, mezosistem, ekzosistem ve makrosistem. Çocuğu etkileyen bu dört sistem iç içe geçmiş yapılardır ve merkezinde çocuk bulunmaktadır. En içteki katman

mikrosistemdir ve çocuğun yaşadığı mevcut ortamların her birini içermektedir (aile, okul). İkinci katman mezosistemdir ve aile, okul gibi, üçüncü katman olan ekzosistem çocuk üzerinde dolaylı etkisi olan sosyal ortamları (anne babanın işyeri), son katman olan makrosistem değerleri, kuralları, gelenekleri tanımlamaktadır (Bacanlı, 2001)

Anne baba'nın çocukla ilişkisi üzerine yapılmış pek çok araştırmada; ebeveynin özellikle annenin çocukla olan etkileşimi, çocuğun fiziksel, duygusal, sosyal ve zihinsel gelişiminin ortaya çıkmasının yapı taşlarını oluşturmaktadır. Annenin çocuğu ile geçirdiği zamanın fazlalığı ve babaya göre çocuğuna daha yakın olması, annenin tutumlarının çocuğu babaya göre daha fazla etkilemesine neden olmakta ve anne tutumlarının önemini arttırmaktadır (Yavuzer, 2005). Özellikle annenin çocuğu ile geçirdiği zamanın fazlalığı annenin tutumunu daha önemli hale getirmektedir (Kulaksızoğlu,1999, s.117)

Annenin mutluluğu ve ruh sağlığı, çocuk yetiştirmedeki etkinliği açısından da özel bir önem taşır. Babanın işlevlerinde bakıldığında, dolaylı ve doğrudan olmak üzere, iki temel rolünden söz etmek mümkündür: Michael Lamb'a göre; "Annenin yaptıklarını takdir etmesi, bu hususta ona destek olması, annenin çocuğa rehber olması için onun işini kolaylaştırması ve fırsat vermesi halinde baba, çocuğun gelişimi üzerinde dolaylı olarak etkide bulunmaktadır." Bunun yanında baba, ailenin toplumla ilişkilerini kuran önemli bir köprü konumundadır. Bu işleviyle o, çocuğun "sosyal gelişiminde" ve "özgüvenin" kazanılmasında önemli bir etkiye sahiptir (Yavuzer, 2000).

Dünyaya gelen çocuğun, anne-babanın zihnindeki hayali çocuk kavramına uyup uymaması, anne babanın çocuklarının sayı, cinsiyet ve kişilik özelliklerinden memnun olup olmaması, eşler arasındaki ilişkiler, toplumun kültürel değerleri, anne babanın üstlendikleri ebeveyn rolünden memnun olma derecesi, anne babanın kendi çocukluk yıllarındaki deneyimleri ve ailenin sosyo-ekonomik koşulları anne babanın çocuğa karşı davranışını etkileyen faktörlerdir (Yavuzer 2000).

Patterson (1984) saldırgan çocukların ebeveynlerinde görülen çocuk yetiştirme yöntemindeki problemleri ortaya koymuştur. İlk olarak saldırgan

davranış görülen çocukların ebeveynleri, normal ebeveynlere göre daha çok sapkın davranışta bulunur ve ayrıca çocukta görülen uygunsuz davranışın önemsiz örneklerini göz ardı etmeyi başaramazlar. İkincisi, bu ebeveynler çocuktaki uygunsuz davranışı sürekli eleştirme eğiliminde olmaktadır. Üçüncüsü, bu ebeveynler çocuklarını cezalandırdıkları zaman cezalandırma, zorlayıcı davranışın sıklığını artırır. Dördüncü ise bu ebeveynler çoğunlukla çocuğun, nerede olduğunu kiminle olduğunu ne yaptığını ya da ne zaman eve geleceklerini bilmemektedirler. Suçlu çocuklar üzerinde yapılan çalışmaların sonuçları Patterson' u destekler niteliktedir.

Tutarsız ve güç yönelimli stratejiler kullanan ebeveynlerin saldırgan çocuklara sahip olma olasılığının daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır. İhtiyaçların özellikle bebeklik ve ilk çocuklukta engellenmesi düşmanlık, açık ve pasif saldırganlık, öfke ve saldırganlığın yönetiminde başarısızlık gibi bir dizi yatkinlığın ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Patterson, Stouthamer, Loeber, 1984)

Rutter, aileyi suçlu ya da saldırgan çocukların aileleri konusunda yapılmış çalışmalardan yola çıkarak, üç gruba ayırmıştır. Birinci gruptaki ailelerde, çocukların davranışlarını gözleme ve denetlemede yetersizlik söz konusudur. İkinci grupta, çocukların hangi durumda kendilerini neyin beklediğini bilmedikleri bir belirsizlik durumunun hakim olduğu bir takım standart kurallardan yoksun bir yapı mevcuttur. Üçüncü gruptaki ailelerde ise, anne babalar tutarlı ve düzenli bir disiplin davranışından yoksundurlar. Bu disiplin davranışları çocuğun davranışlarına değil, o anki ruhsal durumlarına dayanmaktadır. Bu ana-babalar emir ve istekleri genellikle belirsiz, çabuk öfkeyle tepki veren ve çok cezalandıran bir yapı sergilerler (Ekşi, 1990).

Anne babanın çocuk gelişimi üzerindeki etkisini göstermek için çeşitli modeller geliştirilmiştir. Bunlardan sıkça araştırma konusu yapılanı da çocuk yetiştirme stilleridir (parenting styles). Kavram çeşitli araştırmalarda; anne baba tutumu, ebeveynlik tarzı ya da stili olarak kullanılmıştır.

Jersild'e göre (1983) , anne babanın tutum ve davranışları çocuğun kişilik gelişimini, bu tutum ve davranışları algılamasına bağlı olarak etkilemektedir.

Darling ve Steinberg (1993) çocuk yetiştirme stilini "çocuğa iletilen

tutumların toplamı ve anababa amaçlarının ve davranışlarının yansıtıldığı duygusal ortam” olarak tanımlamışlardır. Anababalık stilleri, anababanın çocuk yetiştirmeye ilişkin tutum, inanç, davranış ve beklentileri olarak da tanımlanmaktadır. Öne sürdükleri modelde, ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumlarının ebeveyn uygulamaları (*parenting practices*) ebeveyn davranışları (*parenting behaviors*) ve ebeveyn tarzı (*parenting styles*) olarak ayrılması gerektiği bildirilmektedir. Çocuk yetiştirme stilleri / Anne baba tutumu (tarzı / stili) kavramının, çoğu durumda anne-baba-çocuk etkileşimini tanımlayan ve genel bir etkileşim ortamı yarattığı varsayılan davranışlar bütünü ve çocuk yetiştirmede genel bağlamı oluşturmaktadır. Anne baba davranışlarının ise uygulamaların içeriği ve sıklığı ile ilişkili olduğu belirtilmiştir. Belirli bağlamlarda ya da durumlarda belirli akademik, atletik ya da sosyal beceri amaçlarına ulaşmak için anne babaların kullandıkları stratejiler; “açıklama yapma, sıcaklık ve ilgi, güç kullanımı ve kontrol bazı” anne baba uygulamalarıdır ve bunlar her bir stilde belirli bir derecede bulunmaktadır.

Farklı araştırmacılarca aynı anlama gelen farklı kavramlar kullanılsa da, çocuk yetiştirme stilleri iki temel boyuta dayanılarak sınıflandırılmaktadır: “Anne Baba Kontrolü” ve “Anne Baba Kabulü”. Anne baba kontrolü anababanın çocuğu toplumsallaştırma isteğine ve buna dayanarak çocuğu topluma hazırlamaya işaret etmektedir. Anne-baba kabulü ise anababanın çocuğun bireyselliğini tanınması ve kabul etmesini tanımlamaktadır (Darling ve Steinberg, 1993).

Bu şekilde tam olarak kaç boyutun bulunduğunun gösterilmesi ve bunların en iyi nasıl tanımlandıkları, bir şekilde bir araştırmacıdan diğerine değişiklik göstermektedir (Cole ve Cole, 2001).

Baumrind (1991) ebeveynlik tarzlarını; “kontrol düzeyi- talepkarlık” ve ebeveynsel sıcaklığın düzeyi, çocuğa karşı gösterilen “duyarlılık” olmak üzere iki boyutta kategorize etmiştir. Baumrind’e göre anababa kontrolü; anababanın çocuktan olgunluk beklentisi, danışmanlık etme, yaptırım kullanma gibi yöntemlerle bütün aileye uyumunun sağlanmaya çalışılması ve kurallara uymayanları kurallara uydurma çabalarını ifade ederken, anababa kabulünü; bireyselliği ve öz düzenlemeyi destekleyen, çocuğun özel gereksinimlerinin farkında olma ve onları destekleme olarak tanımlamaktadır. Ona göre anababa

kabulü bakım verme, kabul, destek ve bağlanma kavramları ile benzerlik göstermektedir.

Amato ve Fowler (2002) bu kategorileri “*anababa desteği*” (*parental support*) ve “*anababa izlemesi*” (*parental monitoring*) olarak tanımlamışlardır.

Gray ve Steinberg (1999) ise bu kategorilerin temelinde üç boyutun bulunduğunu ileri sürmüşlerdir: “*kabul*” (*acceptance*), “*davranışsal kontrol*” (*behavioral control*) ya da “*izleme*” (*monitoring*) ve “*özerklik desteği*” (*autonomy support*).

Maccoby ve Martin (1983) bu boyutları anababanın gösterdiği “*duyarlılık*” (*responsiveness*): ebeveynlerin çocuklarına ne kadar sevgi gösterdikleri yani onlara karşı kabul eden, tepki veren, kayıtsız kalan ya da reddeden bir tavır mı takındıklarıdır. “*Talepkarlık*” (*demandingness*): ebeveynlerin çocuklarının nasıl davranacaklarını kontrol etmeye çalışma derecelerine yani çocukların sıkı bir kontrol altında mı tutuldukları yoksa uygun bir ölçüde özerkliğe izin verildiğine denk geliyor.

Baumrind (1972), “*kontrol düzeyi- talepkarlık*” ve “*duyarlılık*” boyutlarına dayanarak çocuk yetiştirme sürecinde anababaların çocuklarına karşı olan tutum ve davranışlarını çocuk yetiştirme stili (parenting style) olarak adlandırmıştır ve üç temel çocuk yetiştirme stili ileri sürmüştür: “*otoriter*” (*authoritarian*), “*demokratik*” (*authoritative*) ve “*izin verici*” (*permissive*). Bu üç çocuk yetiştirme stili anababanın çocuğa karşı gösterdiği ilgi/yakınlığa ve çocuğun etkinliklerini ve davranışlarını ne kadar kontrol ettiğine göre farklılık göstermektedir (Baumrind, 1991). Otoriter ve izin verici stil iki uçta yer alırken, demokratik stil bu iki ucun arasında bir yerde yer almaktadır. Otoriter anababalar çok fazla kontrol kullanarak, çocuktan mutlak itaat beklerler ve çocuğun özerkliğini ve bağımsızlığını sınırlandırır; demokratik anababalar ise çocuğa uygun kontrol düzeyi kullanarak onların özerkliklerinin gelişmesine katkıda bulunurlar; izin verici anababalar ise kontrolü ya hiç kullanmazlar ya da çok az kullanırlar.

Maccoby ve Martin (1983) ileri sürdükleri duyarlılık ve talepkarlık boyutlarına dayanarak; “*demokratik*”, “*otoriter*”, “*izin verici şımartan*” (*permissive indulgent*) ve “*izin verici ihmalkar*” (*permissive neglecting*) olmak

üzere dört çocuk yetiştirme stili ortaya koymuştur. Onlara göre *demokratik anababalar* hem talep ve duyarlılık boyutunun çocuğun gereksinimlerine göre ayarlayabilmektedirler. Bu çocuk yetiştirme stilinde hem anababa kontrolü hem de kabulü vardır. Bu anne-babalar belli bir disiplin uygularken aynı zamanda çocuğun mantıklı isteklerine karşı da duyarlı olurlar. Bu tutum, çocuk ve ergenlerde olumlu gelişimsel sonuçlara, benlik saygısının gelişmesine okul başarısına (Grolnick ve Ryan, 1989) zemin hazırlar.

Otoriter anababaların ise talepkarlık düzeyleri yüksek, duyarlılık düzeyleri düşüktür. Bu anababalar kontrol boyutunda yüksek kabul boyutunda düşüktürler ve çocukların isteklerine katı kurallar koyarlar ve bu kuralları çocukla tartışmazlar. Bu tür anne-babalar çocukları üzerinde bir güç uygularlar. Genellikle bu anne-babalar, çocuklarının ihtiyaçlarına duyarlı değil cezalandırıcı olurlar ve şefkatli davranmazlar. Otoriter tutum, çocuklarda ve ergenlerde duygusal ve sosyal uyumsuzluklara, ahlaksızlık, düşük özsaygı ve agresif davranışlara neden olur (Steinberg v.d. 1994).

İzin verici şımartan anababalar otoriter anababaların tam tersi olarak çocuktan talepkarlık düzeyleri düşük, duyarlılık düzeyleri de yüksektir. Bir başka ifadeyle bu anababalar kabul boyutunda yüksek, ancak kontrol boyutunda düşüktürler. Serbest anne babalar az ceza kullanırlar, otoriter olmaktan kaçınırlar ve çok az sınırlama ve kural koyarlar. Aynı zamanda çocuklarının agresif davranışlarına karşı hoşgörülü olurlar ve çocuklarının zamanlarını kendi kendilerinin yönetmelerine izin verirler (TV zamanı, uyanma saati, yemek saati vs). Bu tutum çocuklarda yüksek yaratıcılık, doğallık ve sosyal becerilere zemin sağlarken aynı zamanda dürtü kontrolü, sosyal sorumluluk, bağımsızlık ve özgüven yoksunluğuna da yol açabilir (Maccoby ve Martin, 1983).

İzin verici ihmalkar stil demokratik stilin tersidir ve bu stilde hem çocuktan beklenenler (talepkarlık) hem de çocuğa gösterilen duyarlılık düşüktür. İzin verici ihmalkar anababalar hem kontrol hem de kabul boyutlarında düşüktürler. Bu tutum çocuğun iyilik haline ve gelişimine çok az katkı sunar. Bu durum çocuğun ihtiyaçlarına cevap vermede anne-babayı başarısız kılabilir. Aynı zamanda bu anne-babalar ev içinde kural koymada ve düzenleme yapmada yetersiz kalabilirler. Bu anne-baba tutumu, uyumsuz ergen

çocuk davranışı ile madde ve alkol bağımlılığına neden olabilir (Steinberg v.d., 1994).

Anne-baba tutumlarının belirtileri bir araştırmadan diğerine değişmesine rağmen, kimi araştırmalar spesifik anne-baba tutumlarını temsil eden birkaç temel anne-baba-çocuk etkileşimi örüntüsü keşfetmiştir. Keşfedilen bu genel anne-baba tutumları *otoriter, disipliner ve serbest* tutumlardır (Carlson ve Grossbart, 1988)

Ana-baba davranışlarıyla, çocukların davranışları arasındaki ilişkileri konu alan araştırmalara göre baskıcı olmayan, esnek ve hoşgörülü ana babalar, çocuklarda olumlu duygusal, toplumsal ve bilişsel gelişmeye yol açmaktadırlar (Aydoğmuş 1995)

Aile, saldırgan davranışların gelişimi ve ifadesinin niteliği konusunda önemli bir etken olmaktadır. Bandura'nın sosyal öğrenme kuramına göre de aile, çocuk için en etkin model konumundadır. İleri derecede saldırganlık sergileyen çocukların reddedici, izin verici bir yapıya sahip ve sıkı disiplin uygulama eğilimi gösteren ana-babalar tarafından yetiştirildiğini belirtmektedir. (Gander ve Gardiner, 1993).

Berkowitz'e göre ailenin çocuğa kötü davranması, "fiziksel ve duygusal kötüye kullanma, uygunsuz disiplin ve ailesel reddi "içerebilir. Çocuğu yalnız bırakan, fiziksel ceza kullanan ailede sıklıkla çocuk zayıf bir benlik imajına sahiptir ve reddedilir. Bu kötü davranma örüntüsü sürekli olduğunda, çocukta saldırganlığın gelişmesinde çok etkili olabilir. Ayrıca Berkowitz, kötü davranma örüntülerinin etkilerini fark etmede, uygun olmayan ailesel tekniklerde bireysel farklılıkların öneminin düşüklüğüne vurgu yapmıştır (Berkowitz, 1993). Evdeki saldırganlık, spesifik olarak çocuğa direkt olmadığında bile, çocuğun davranışı üzerinde zararlı etkisi olabilir. Şiddetle birlikte yetişkinlerin çatışmalarını izleyerek büyüyen çocuk, ailesinin bu davranışa bağladığı büyük önem aracılığıyla saldırgan davranışla ilgili pekiştirilir. Ayrıca, evdeki şiddet büyük miktarda stresi ve aile üyeleri arasındaki gerginliği doğurur. Yüksek düzeyde uyarılma, bir stres yönetimi şeklini geliştirir ve saldırgan davranışlar daha muhtemel olur. Bu süreç, ebeveynler kadar kardeşler arasında da gerginliğe neden olur. Saldırganlık

örüntüleri, nasıl etkili bir şekilde sataşma, alay etme ve şiddet etkileşimlerine neden olunacağını çabucak öğrenen kardeşler arasında kolayca gelişebilir. Saldırgan veya antisosyal çocuklar ve aileleri arasındaki ilişki tartışıldığında, ebeveyn-çocuk etkileşiminin kontrolsüz doğasına dikkat edilmesi de önemlidir. Uygun olmayan ailesel teknikler, çocukta olumsuz etkilere neden olabilir. Çocuğun davranışı ailenin çocukla baş etme ve onu yönetme becerisini büyük oranda azaltabilir. Böylece, aşağı doğru inen bir döngü oluşur: çocuk kötü davranış sergiler, aile uygunsuz şekilde tepki verir, çocuğun davranışı gittikçe kötüleşir ve ailenin çocuk üzerindeki fikirleri zayıflar ve onların uygunsuz tepkilerinin yoğunluğu artar. Onlar kötü ebeveyn olarak birbirlerini suçlamaya başlarlar. Her tepki çocuğun ve ailenin birbirlerini reddetmesine neden olur. Böylece saldırgan eğilimler gelişir (Berkowitz, 1993) .

Baumrind, anaokulu çocukları üzerinde yaptığı çalışmada, anaokuluna, eve, çevreye en iyi uyum sağlamış çocukların anne-babalarının sıcak, verici, destekleyici, aynı zamanda denetleyici ve yüksek beklentilere sahip olduklarını saptamıştır. Güvensiz ve heyecanlı çocukların anne-babalarının duygusal destekten uzak bir denetim oluşturmakla birlikte, daha az sevecen, korkutucu ve daha az verici tutumlarıyla iyi uyum sağlamış çocukların anne-babalarından ayrıldıkları görülmüştür. Saldırgan çocukların anne-babalarının ise, daha az denetleyici, daha az baskıcı ve daha az düzenleyici oldukları saptanmıştır (Ekşi, 1990). Geçtan (1989), anne-babası tarafından itilen çocukların da yalnızlık duygusu içinde kalarak, anne-babasına karşı itici tutumlar geliştirdiğini, çevrelerine karşı saldırgan ve düşmanca davranışlar sergileyerek ilgi çekmeye çalıştıklarını belirtmiştir.

Ebeveynin çocuk yetiştirme biçimi saldırganlığın gelişmesinde önemli etkiye sahiptir. Çocuğa karşı güç ve fiziksel ceza kullanmanın saldırganlıkla yakından ilişkili olduğu bildirilmektedir. Ev ortamında okulda veya oyun ortamında saldırgan tavırlar sergileyen çocukların aileleri ve ilişkileri incelendiğinde, söz konusu ana babaların fiziksel cezalandırmayı sıkça kullandıkları tespit edilmiştir (Aydın, 1997). Yavuzer (2005), çocukların kendilerini denetlemeyi, saldırganlık dürtülerine karşı kabul edilebilir sınırların ne olduğunu, ana-babalarından öğrenerek geliştirdiklerini belirtir. Ancak çocuğa karşı aşırı derecede hoşgörölü davranıp, onun her istediğini yapmasına

izin veren, belirli sınır ve kuralları olmayan, aile yapısında yetişen çocuk, kendini denetleme ve kontrol etme konusunda başarısız olacağından, saldırgan davranışlara yönelebilecektir. Ayrıca çocuk yetiştirme tarzı itibariyle gevşek çocuk yetiştirme tutumuyla birlikte, çocuğuna karşı itici ve düşmanca bir tavır içerisinde olan ailelerde en yüksek oranda saldırgan çocuklar yetişmektedir (Aydın, 1997).

Aşırı hoşgörülü ana baba çocuğun isteklerini hiçbir denetim ve sınırlama getirmeksizin daima kabul eden ana babalardır. Araştırmalara göre bu tutumun sürekliliği de çocuğun gerektiğinde duygu, istek ve dürtülerini denetleyebilme yeteneğinin gelişimini olumsuz etkiler; bu durum da saldırgan davranışların artmasına yol açar (Ekşi, 1990). Anne şefkatinden yoksun büyüyen çocukların da saldırganlığa yatkın olduğu görülmüştür. Soğuk, itici tutumlarla çocuk yetiştirme saldırganlığı geliştirmektedir (Aydın, 1997).

Çocuktaki aşırı saldırganlık, anne babanın aşırı düşkünlüğüne bir cevap olabilmektedir. Aile çocuğun saldırgan davranışından kurtulmak için isteğini hemen gerçekleştiriyorsa, çocukta saldırgan davranış yerleşebilmektedir ayrıca anne baba tarafından olumlu davranışları görmezden gelinen çocukların, onların dikkatini çekmek için saldırgan davranışlarda bulunabileceğini açıklamaktadır. Bunun yanı sıra çocuğun psikolojik ve fizyolojik temel ihtiyaçlarının karşılanmamasının onu saldırganlığa ittiğini belirtmektedir (Sargın, 2001)

Bu çalışmada kullanılmış olan "Ana-Baba Tutum Ölçeği"ne göre, ölçekte belirtilen *demokratik ve otoriter* olmak üzere iki anne baba tutumu üzerinde durulmuştur.

2.2.1. Otoriter (Otoriteryen) Anne Baba Tutumu (Baskıcı Tutum)

Otoriter ana babaların talepkarlık düzeyleri yüksek, duyarlılık düzeyleri düşüktür. Bu anababalar kontrol boyutunda yüksek kabul boyutunda düşüktürler ve çocukların isteklerine katı kurallar koyarlar ve bu kuralları çocukla tartışmazlar. Bu tür anne-babalar çocukları üzerinde bir güç uygularlar. Genellikle bu anne-babalar, çocuklarının ihtiyaçlarına duyarlı değil cezalandırıcı olurlar ve şefkatli davranmazlar (Maccoby ve Martin 1983).

Otoriter tutum, çocuklarda ve ergenlerde duygusal ve sosyal uyumsuzluklara, ahlaksızlık, düşük özsaygı ve agresif davranışlara neden olur (Steinberg v.d., 1994). Çocuğun kendine olan güvenini ortadan kaldıran, onun kişiliğini hiçe sayan bir tutumdur. Bu tutumda, anne baba katı bir disiplin uygular. Çocuk her kurala uymak zorunda bırakılır (Mc.Whirter ve Acar, 2000)

Anne ve babanın çocuğu sürekli eleştiriyor olması çocuğu çekingen yapar. Çocuk duygularına ve isteklerine önem verilmediğini görerek, bu duygu ve istekleri içinde tutmaya çalışır. Duygu ve düşüncelerini içine atarak bastırır. Çocuk attığı her adımda yanlış yapma korkusu içindedir. Duygularına ve isteklerine önem verilmediğini görerek, duygu ve isteklerini içinde tutmaya çalışır. Çocuk, hassas, kırılgan, hastalıklı bir kişilik yapısına yatkındır. Aşağılık duygusu gelişmiş, kendine güvensiz, pasif, zorluklar karşısında teslimiyetçi bir yapıdadır. Kendini ifade etmede zorlanır. Anne ve babadan birisi ya da her ikisinin baskısı altında olan çocuk, sessiz, uslu, nazik, dürüst ve dikkatli olmasına karşılık, kuskun, silik, çekingen, başkalarının etkisinde kolay kalabilen aşırı hassas bir yapıya sahip olabilir (Whirter ve Acar, 2000).

2.2.2. Demokratik (Otoritarif) Anne Baba Tutumu (Destekleyici, Yetkili ve Güvenilir Tutum)

Onlara göre *demokratik anababalar* hem talep ve duyarlılık boyutunun çocuğun gereksinimlerine göre ayarlayabilmektedirler. Bu çocuk yetiştirme stilinde hem anababa kontrolü hem de kabulü vardır. Bu anne-babalar belli bir disiplin uygularken aynı zamanda çocuğun mantıklı isteklerine karşı da duyarlı olurlar. Bu tutum, çocuk ve ergenlerde olumlu gelişimsel sonuçlara, benlik saygısının gelişmesine ve okul başarısına zemin hazırlar (Grolnick ve Ryan, 1989)

Anne babaların, çocuğun da hakları olduğunu kabul ettikleri bir ebeveynlik yaklaşımıdır. Bu anababalar çocuklarını, onlara kural veya kararları açıklayarak ve akıl yoluyla bunları destekleyerek kontrol etmeye çabalarlar. Her zaman kabul etmeyecek olsalar da, çocuğun bakış açısı üzerine düşünmeye

isteklidirler. Yetkili ebeveynler, çocuklarının davranışları için yüksek standartlar koyarlar (Cole ve Cole, 2001).

Böyle bir sağlıklı aile ortamında çocuğa kendi başına karar vermesi ve bu kararın sorumluluğunu yüklenmesi öğretilmiştir. Çocuğu olduğu gibi kabul eden, onu destekleyip yüreklendiren aile üyeleri, çocuğun benlik saygısının tohumlarını eker. Çocuğun kendi olarak gelişmesine, kendine özgü anlayış ve görüşlerini ifade etmesine olanak sağlar (Yavuzer, 2000).

Anne babanın çocuklarına karşı hoşgörü sahibi olmaları, onları desteklemeleri, çocukların bazı kısıtlamalar dışında, arzularını ifade etmeleri, yerine getirmeleri anlamına gelir. Çocuğun aile içerisinde kabul edildiği ve onaylandığı anne baba tutumudur. Anne babanın çocuğu kabulü, çocuğun kendi benliğini tanımlamasına ve sağlıklı bir gelişim göstermesine yardım eder. Anne babanın hoşgörüsünün normal düzeyde gerçekleşmesi, çocuğun kendine güvenen, yaratıcı, toplumsal bir birey olmasına yardım eder. Bu tutumda kabul edilen ve edilmeyen davranışların sınırları bellidir. Çocuğu farklı bir kişi olarak kabul eden, ona saygı duyan, başarısını ödüllendiren, yaptığıının yanlışlığından ötürü ceza yerine neden yanlış olduğunu izah eden, kendilerini gerçekleştirmesine fırsat tanıyan anne baba tutumudur (O. Polat, 2000).

Bu tutum içinde büyüyen çocuklar, kendine güvenen ve saygılı, sınırlarını bilen, yaratıcı, aktif, sosyal, girişken, etkin, atılgan, sorumluluk duygusu gelişmiş bireyler olurlar. Farklı fikirlere saygılı, kendi düşüncesini ve duygularını sonuna kadar savunabilen, kendisi ile barışık kendini ve başkalarını sevebilen kişilerdir. Hoşgörülü, toplumsal iliksilerde yaratıcı, özgüveni yüksek, acık fikirli ve bağımsızlığına ve özgürlüğüne düşkün, kapasitelerini geliştirmeye çalışan, kişilik özelliklerine sahip olurlar (Wrhirter ve Acar 2000)

2.3. İlgili Araştırmalar

2.3.1. Anne Baba Tutumu İle İlgili Yurtdışında Yapılan Araştırmalar

Çok sayıda araştırmacı çocuk yetiştirme stillerinin çocuk ve ergen gelişimi üzerine etkilerini incelemiştir. Çeşitli yetkinlik boyutları, itaat, değerleri

içselleştirme, aile ile çatışma gibi konulardaki araştırmalara yoğun bir şekilde rastlanmaktadır. Son 20 yıldır yapılan çalışmalar demokratik anne baba tutumu ile çocukların bilişsel ve sosyal gelişimleri arasında olumlu bir ilişki olduğunu göstermiştir.

Bunun yanında alanda yapılan çalışmaların önemli sınırlılıklarından biri yalnızca annelerin çocuk yetiştirme stilleri üzerine odaklanmış olmalarıdır. Ne var ki çocuk yetiştirme stilleri ile ilgili alanyazında babaların da çalışmalara dahil edilmesi gerektiği vurgulanmakta ve babaların çocuklarının gelişimindeki rolünün araştırılması gerektiği belirtilmektedir (Cabrera v.d. 2000)

Babaların uyguladığı çocuk yetiştirme stilleri ve olası cinsiyet farklılıkları ile ilgili az bilgi olsa da, özellikle disiplin stratejileri açısından annelerin daha çok demokratik, babaların ise otoriter stile yakın olduklarını gösteren bulgular da bulunmaktadır (Russell, Hart, Robinson, Olsen, 2003).

Aşağıda bu konularla ilgili yapılan çalışmaların bazıları kronolojik sırayla sunulmaktadır.

Baumrind (1971) orta sınıf ailelerden gelen 134 okul öncesi çocukla yaptığı ilk çalışmalarından birinde çocukların psikososyal yetkinliklerini, sosyal sorumluluk ve bağımsızlık açısından değerlendirmiştir. Sonuçlar, kontrolde ve kabul/ilgide yüksek olan demokratik anababaların otoriter ya da izin verici anababalara göre sosyal sorumluluk düzeyi daha yüksek ve daha bağımsız çocuklar yetiştirdiğini göstermiştir.

Duncan (1971) tarafından yapılan çalışmada tutarlı ve sağlam bir disiplin uygulayan ve ancak denetleyen anne babaların yetiştirdiği çocukların benlik tasarımı yüksek olmakta, böylece bu çocuklar kendine güvenli, bağımsız, kendi basına karar alıp uygulayan ve diğer kişilerle iyi ilişkiler kurabilen bireyler olmaktadır. Duncan (1999) saldırgan çocukların anne-babalarını, genel olarak duygusal sıcaklığı az, aşırı hoşgörülü ve çocukla ilişkilerinde fiziksel ve duygusal açıdan agresif oldukları saptanmıştır. Ayrıca saldırgan davranışa maruz kalan erkek çocukların annelerinin kontrolcü ve kısıtlayıcı; kız çocukların annelerinin ise aile ilişkilerinde yetersiz ve sevgi göstermeyen özelliklerinin olduğu saptanmıştır

Rutter (1985), saldırgan ya da suçlu çocukların aileleri konusunda yaptığı araştırmada, bu ailelerde çocukların davranışlarını yeterli, bir biçimde gözleme ve denetlemede yetersizliğin söz konusu olduğunu belirtmiştir. Ana-babalar çocuklarının nerede olduğundan, ne yaptığından bile habersiz olduğundan çocuklarını herhangi bir şekilde etkileyebilecek durumda değillerdir. Bazı suçlu çocukların evleri ise belli kurallardan yoksundur. Çocuklar kendilerinden nelerin beklendiğini açıkça bilmemektedirler. Davranış bozukluğu gösteren çocuklar, anne babalarını “sınır koymaya yeterli olmayan” insanlar olarak algılamışlardır. Bu ana-babalar çocuklarına karşı genellikle yetersiz kalmakla birlikte çocuklarına yol gösteremedikleri gibi çocuklarının hırsızlık vb. davranışlarına da doğrudan doğruya tepki gösterememişler, onlarla karşı karşıya gelmekten veya bu davranışlarının karşısına çıkmaktan kaçınmışlardır (Ekşi, 1990)

Petersson, Rollins ve Thomas (1985) anababa davranışlarının ergenlerin itaat etmesi ile ilişkisini 368 ergenin katıldığı bir çalışmada incelemişlerdir. Sonuçlar aileleri tarafından desteklenen, kabul edilen ve değer verilen ergenlerin daha itaatkar olduğunu göstermiştir. Ayrıca aileler beklentilerini açıklayıcı bir yolla iletirse ergenlerin itaat ve içselleştirme davranışlarında da artma olmaktadır. Ancak, anne babanın zor kullandığı durumda itaat belirgin olabilmekteyse de içselleştirme olasılığı daha düşük bulunmuştur.

Grolnick ve Ryan (1989) çocuk yetiştirme stillerinin boyutu olan özerklik desteği ile özerklik, yetkinlik, uyum ve okul başarıları arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında, anababanın özerklik desteğinin özerklik, yetkinlik, uyum ve okul notları ile olumlu ilişkili olduğunu göstermiştir

Lamborn, Mounts, Steinberg ve Dornbusch (1991) Baumrind'in (1971) çocuk yetiştirme stilleri ile psikososyal yetkinlik ve uyum çalışmasını tekrar etmiştir. 14 -18 yaşları arasında 4100 ergenle yapılan bu çalışmada anne baba stilleri ergenlerin yanıtları üzerinden değerlendirilmiştir. Sonuçlar demokratik ailelerden gelen ergenlerin otoriter ya da izin verici ailelerden gelenlere göre daha olumlu uyum gösterdiklerini ve psikososyal gelişimlerinin de daha olumlu olduğunu göstermiştir. Farklı etnik kökenden, sosyo ekonomik düzeyden ve aile yapılarından gelen ergenlerle yapılan bu çalışmanın sonuçları demokratik anababalık stilinin olumlu sonuçlarının bu gruplar arasında çok

fark yaratmadığını göstermiştir. Bununla beraber, daha sonraki analizler Afrika kökenli Amerikan gençleri için demokratik anababalık stiline Avrupa kökenli Amerikalılar kadar olumlu sonuçlarının olmayabileceğini; okul başarısı açısından da otoriter anababalık stiline Afrika kökenli Amerikan gençleri için olumsuz sonuçlarının olmayabileceğini göstermiştir (Steinberg, Dornbusch ve Brown, 1992).

Brown, Mounts, Lamborn ve Steinberg (1993) psikososyal yetkinlik ile kabul/ilgi ve kontrol boyutlarını yansıttığı düşünülen üç anababalık uygulaması (başarı vurgusu, anababa izlemesi, birlikte karar verme) arasındaki ilişkiyi 3800 lise öğrencisi üzerinde araştırmışlardır. Araştırmacılar başarı vurgusu yapılan ailelerde büyüyen ve aileleri tarafından izlenen (monitoring) ergenlerin kendilerine daha güvenli (kendi ayakları üzerinde durabilme anlamında) olduğunu bulmuşlardır.

Steinberg v.d., (1994) öncekiyle aynı örneklemeden (Lamborn v.d., 1991) 2300 kişi üzerinde bir yıllık izleme çalışması yapmışlardır. Demokratik ailelerden gelen ergenlerin psikososyal yetkinlik alanında yüksek uyum göstermeye devam ettikleri görülmüştür. Kabul/ilgi düzeyinin ve kontrolün yüksekliği ergenlerin zaman içindeki olumlu uyumları ile ilişkili bulunmuştur.

Brook, Zheng, Whiteman ve Brook (2001)'un yaptıkları çalışmada, küçük çocuklardaki saldırganlık, ailesel faktörler ve evlilik ilişkileri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. 2 yaşındaki 254 çocuğun anne ve babası ile yapılan çalışmada küçük çocukların saldırgan davranışları ile ilişkili kişilik özellikleri, madde kullanma, anne-babalık stili ve evlilik çatışmaları değerlendirilmiştir. Sonuçlar, bu yaştaki çocukların saldırganlıklarında annenin çocuğa bakımı ve ailesel saldırganlığın doğrudan etkili olduğunu göstermektedir. Annenin bakımı ayrıca, evlilik ilişkileri alanında, babanın çocuk bakımı, ailesel saldırganlık ve ailedeki madde kullanımını alanlarında arabulucu olarak hizmet eder. Bulgular anneye ait çocuk bakımı uygulamaları, kişisel nitelikler ve madde kullanımı, çocukların saldırganlığıyla ilişkili babaya ait niteliklerden daha önemli olduğunu vurgulamaktadır

Lopez, Olaizola, Ferrer ve Ochoa (2006), 814 İspanyol ergenle yaptıkları çalışmada saldırgan ve saldırgan olmayan reddedilmiş çocuklar arasında,

kişisel, aile, okul ve sosyal değişkenleri analiz etmeyi amaçlamışlardır. Saldırgan reddedilmiş öğrenciler, saldırgan olmayan reddedilmiş ergenlerle kıyaslandığında daha düşük ailesel benlik saygısı düzeyi, zayıf ailesel destek, evde ebeveynler arasında yüksek oranda saldırganlık ve kötü ebeveyn-çocuk ilişkisi belirtmişlerdir. Ayrıca, saldırgan reddedilmiş çocuklar, daha düşük akademik benlik saygısı düzeyi, okul ve çalışmaya karşı daha olumsuz bir tutum, öğretmenlerle zayıf ilişkiler ve daha fazla akademik güçlükler göstermişlerdir. Çalışmanın diğer bulguları ise, saldırgan reddedilmiş çocukların, yaşam olaylarında ve hayatlarındaki değişiklikler konusunda daha isteksiz oldukları ve genel olarak daha yüksek düzeyde stres algıladıkları olmuştur.

Moore ve Pepler (2006)'in anneden gelen sözel saldırganlık ve çocukların uyumu üzerine yaptıkları çalışmada 6-12 yaş arasındaki çocuklar ve anneleri örneklem olarak alınmıştır. Annelerin 110'u çeşitli barınma evlerinde kalan hasar verici kadınlar, 100'ü de eşleriyle birlikte oturan şiddet içermeyen ilişkideki kadınlardır. Çalışmada, anneden gelen sözel saldırganlığın farklı şekilleri ile onların çocuklarının uyumu arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Şiddet içeren ve içermeyen aileden gelen annelerin sözel saldırganlık davranışlarını kullanma şekilleri karşılaştırılmıştır. Sonuç olarak her iki gruptaki annelerin tehdit ve hakareti kullandıkları belirlenmiştir. Her iki grupta da hakaret etme, çocukların uyumunda belirleyicidir. Şiddet bulunan evlerden gelen çocuklarda ilişki, dikkat çekicidir. Aile içindeki şiddetin kronik olmasının ve anne tarafından aşağılanmanın çocukların duygusal olarak dayanıksız olmalarına yol açabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Suchman, Rounsaville, DeCoste, B.S. ve Luthar (2007) anababa kontrolü ve kabulünün çocukların uyumu ile ilişkisini araştırdıkları çalışmada, anababa kontrolünün davranışsal uyum; anababa ilgi/kabulünün psikolojik uyumla ilişkili olduğunu göstermiştir.

Yukarıdaki çalışmalar genel olarak hem kabul-ilgi hem de kontrol açısından yüksek değerlendirilen aile ortamlarının çocuğun sağlıklı gelişimi için uygun ortamlar olduğunu göstermektedir.

2.3.2. Anne-Baba Tutumu İle İlgili Ülkemizde Yapılan Araştırmalar

Haktanır v.d. (1999) Türkiye’de çocuk yetiştirme stilleri ile ilgili yapılan araştırmaları derledikleri çalışmalarında toplam 75 araştırmaya ulaşmışlar ve bu çalışmaların 48’inin 1990-1998, 23’ünün 1980-1989 ve 4’ünün de 1970-1979 yılları arasında yapıldığını göstermişlerdir. Bu sonuç, Türkiye’de çocuk yetiştirme üzerine yapılan çalışmalarda 1970’li yıllardan 2000’li yıllara doğru önemli bir artış olduğunu göstermektedir. Bu da Türkiye’de çocuk yetiştirme araştırmalarına verilen önemin giderek arttığını göstermektedir.

Haktanır v.d. (1999) bu çalışmalarında çocuk yetiştirmede yıllar içinde önemli değişimlerin olduğunu görmüşlerdir. Buna göre, önceki yıllarda anababaların kız çocuklarına karşı daha cezalandırıcı ve kısıtlayıcı davrandığı görülürken, 90’lı yıllarda kız çocuklarına uygulanan baskının azaldığı, demokratik tutumların arttığı, erkek çocuklarına karşı daha baskıcı ve ilgisiz davranıldığı görülmüştür. Bu çalışmada ayrıca sosyo-ekonomik düzeyi düşük ailelerde cezalandırıcı ve kısıtlayıcı anababa tutumlarının sosyo-ekonomik düzeyi yüksek ailelere göre daha yaygın olduğu görülmüştür. Eğitim düzeyi yüksek anababaların daha fazla demokratik tutum sergiledikleri görülmüştür. Ancak, çalışmalar anababanın koruyuculuğu ve otoriter tutumları açısından alt, orta ve üst sosyo-ekonomik düzey arasında bir fark olmadığını göstermiştir. Aşağıda Türkiye’de yapılmış bazı anne baba tutumları ile ilgili çalışmaların çeşitli değişkenlere göre bulguları kronolojik sırayla kısaca özetlenmiştir.

Türkiye’de genel aile yapılarına bakıldığında otoriter ve kısıtlayıcı bir yapı öne çıkmaktadır. Aileler aşırı bir koruma içgüdüğü ile çocuklarına yaklaşırken, çocuklarının saygılı olmasını, ailelerin belirlediği ve onayladığı davranışları sergilemesini istemektedir. Bu çocuklar, anne-babayla olumlu ilişkiler kurmakla birlikte ailelerinin kurallarına uygun davranışlar sergilediğinde ödüllendirilmektedir. Tam tersi davranışlar sergileyen aktif, sorgulayıcı çocuklar ise cezalandırılmaktadır (Göksel ve Coşkun, 2005)

Kuzgun’un (1972) gençlerin algıladıkları anne baba tutumunu ölçmek için Anne- Baba Tutum Envanteri geliştirdikleri çalışması, demokratik anne baba tutumunun kendini gerçekleştirme için uygun ortam olduğunu, otoriter tutumun ise kendini gerçekleştirme engelleyen bir ortam yarattığını göstermiştir.

Uluğtekin (1976) anne baba davranışıyla, çocuğun saldırganlık ve bağımlılık eğilimi arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmasını 9-11 yaş arasındaki 203 ilkök öğrencisi ve bu öğrencilerin anne, babaları üzerinde yapmıştır. Araştırma sonucunda saldırganlık ve bağımlılık eğilimine ilişkin olarak anne-çocuk ilişkisinin baba-çocuk ilişkisinden daha önemli olduğunu, kısıtlayıcı ve reddedici anne baba tutumlarının çocuklarda saldırganlığa yol açtığını ortaya koymuştur. Bunun yanında araştırmada ailenin sosyo-ekonomik düzeyi yükseldikçe anne-babaların çocuklarına karşı daha fazla kontrol edici davrandıkları, çocuklarıyla daha sağlıklı ilişki kurdukları dolayısıyla çocukların daha uyumlu kişilik özelliği geliştirdiği ortaya konulmuştur.

Kılıççı'nın (1981), üniversite öğrencilerinin kendilerini kabul düzeyini etkileyen değişkenler konusunda yaptığı araştırmada demokratik ailede yetişen gençlerin kendilerini kabul düzeylerinin otoriter ailede yetişen gençlerden daha yüksek olduğunu bulunmuştur.

Bilal (1984), lise öğrencileri üzerinde yaptığı araştırmada, otoriter ve demokratik olarak algılanan anne-baba tutumlarının çocukların uyum düzeyine etkisini incelemiş, demokratik ortamda büyüyen çocukların uyum düzeyleri, otoriter aile ortamında büyüyen çocuklarınkinden daha yüksek bulunmuştur.

Abacı (1986) üniversite öğrencileri üzerine yaptığı araştırmada durumluk ve sürekli kaygı düzeyi ile demokratik-otoriter ve ilgisiz anne-baba tutumları arasında ilişkileri incelemiş ve anne ve babalarının tutumlarını demokratik olarak algılayan bireylerin, gördükleri şartsız sevgi ve saygı nedeniyle olumlu benlik kavramı geliştirdikleri, buna karşılık, çocuğun ancak istenilen davranışları yerine getirdiği zaman kabul gördüğü, sevginin pekiştirici olarak kullanıldığı, çocuğun kendi hakkında kararlar alabilecek güçte görülmediği aile ortamında, benlik ve ideal benlik kavramı bağdaşımı en düşük düzeyde bulunmuştur.

Akbağ (1994), tarafından yapılan bir araştırmada, demokratik ve otoriter olarak algılanan anne-baba tutumlarının, gençlerin uyum düzeylerine etkisi incelenmiş; otoriter ortamda yetişen gençlerin uyum düzeylerinin daha düşük, demokratik ortamda yetişen gençlerin ise bireysel ve sosyal uyumlarının yüksek olduğu görülmüştür.

Karadayı (1994) Türk üniversite öğrencileri arasında yaptığı çalışmada üniversite öğrencilerinin algıladıkları anne baba tutumları, anne babayla ilişkileri ile bazı kişilik özellikleri arasındaki ilişkileri incelemiştir. Çalışma sonucunda anababayla iyi ve yakın ilişkilerin iyimserlik, neşelilik, mücadelecilik, rahatlık, kendine güven, özsaygı ve anne babaya bağımlılık ile ilişkili; katı anababa disiplininin ise kötümserlik, utangaçlık ve arkadaşça bağımlılık ile ilişkili olduğu gösterilmiştir.

Eldeleklioğlu (1996), karar stratejileri ile ana-baba tutumları arasındaki ilişkiyi, 500 üniversite öğrencisi üzerinde incelemiştir. Anne - baba tutumları; demokratik, koruyucu-istekçi ve otoriter tutumlarını içermektedir. Elde edile bulgular; anne ve babalarını demokratik olarak algılayan ergenlerin mantıklı ve bağımsız karar verme stratejileri arasında pozitif, kararsız olmaları ile negatif ilişki olduğunu göstermiştir. Anne babalarını koruyucu-istekçi ve otoriter olarak algılayan ergenlerin kararsız olmaları ve içtepisel karar verme stratejisi arasında pozitif ilişki bulunmuştur. Otoriter tutum ile mantıklı karar verme arasında ise negatif ilişki bulunmuştur.

Sümer ve Güngör (1999), gençlerin algıladıkları kabu, ilgi ve kontrol boyutları ve çocuk yetiştirme stilleri (otoriter, demokratik, izin verici/şımartan ve izin verici / ihmalkar) ile bazı temel benlik değişkenleri arasındaki ilişkileri inceleyen bir çalışma yapmışlardır. Bu çalışmada kabul / ilgi boyutu ile benlik saygısı ve benlik kavramı belirginliği arasında olumlu, kontrol boyutu ile benlik saygısı ve benlik kavramı belirginliği arasında ise olumsuz ilişki bulunmuştur. Aynı çalışmada iki, üç çocuk yetiştirme stili olan otoriter ve izin verici şımartan çocuk yetiştirme stili en yaygın stiller olarak bulunmuştur.

Yılmaz (2000) anababa tutum ölçeğinin ilköğretim, lise ve üniversite öğrencileri için güvenilirlik ve geçerlik çalışmasını yaptığı çalışmasında her üç grupta demokratik anababa tutumu ile çocukların akademik başarıları arasında ilişki bulmuştur.

Karakitapoğlu ve Aygün (2002) çocuk yetiştirme stilleri, benlik kurguları ve iyilik durumları arasındaki ilişkileri Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri'nden üniversite öğrencileri arasında incelemiştir. Sonuçlar, Amerikalı gençlerin Türk gençlerine göre daha fazla bireyleşme/kendileşme ve

daha az ilişki yönelimi göstereceği yönündeki denencenin desteklenmediğini göstermiştir. Ancak, sosyoekonomik düzey farklılıkları açısından, üst sosyoekonomik düzeyden olan ergenlerin alt sosyoekonomik düzeyden olanlara göre daha fazla bireyleşme/kendileşme eğilimine sahip oldukları bulunmuştur. Sonuçlar ayrıca, her iki ülke gençleri arasında da hem bireyleşme/kendileşme hem de ilişkili olma yönelimi olduğunu göstermiştir. Türk katılımcılar için anababanın uyguladığı kontrol bireyleşmeyle ilgili sorunların önemli bir yordayıcısı olarak bulunmuş ve bu ilişkiye bireyci benlik kurgusunun eşlik ettiği gösterilmiştir. Bu çalışmanın sonucunda anababa kontrolünün özerklik gelişimini olumsuz etkilediği gösterilmiştir. Amerikan örnekleme için de özellikle anne kontrolünün özerk benlik kurgusu gelişimini olumsuz etkilediği görülmüştür

İmamoğlu (2003) benlik kurgusu gelişimi ve çocuk yetiştirme arasındaki ilişkileri incelediği çalışmasında anababa sevgisi ve kabulünün, ilişkiselliği yordadığını, buna karşın anababa kontrolünün bireyleşmeyi yordadığını göstermiştir

Anababa tutumları ve özerklik arasındaki ilişkinin araştırıldığı bir çalışmada (Musaağaoğlu ve Güre, 2005) anababasını demokratik olarak algılayan ergenlerin hem otoriter hem de izin verici ihmalkar olarak algılayan ergenlere göre daha fazla davranışsal özerklik gösterdikleri bulunmuştur

Ucur (2005) tarafından 50 anaokulu çocuğu ve ailesiyle yapılan araştırma bulgularında ailelerin çocuk yetiştirme tutumları ve aile içi etkileşimin çocukların bilişsel işlevlerdeki performansları üzerinde anlamlı farklılıklar yaratabildiği belirlenmiştir. Buna göre araştırmanın temel sorusu olan “Ailelerin çocuk yetiştirme tutumları ve aile üyeleri arasındaki etkileşim çocukların bilişsel işlevlerdeki performansları üzerinde etkilidir” hipotezini doğrulamıştır. .

Akgün (2005) zorba ve kurban kız ergenlerin anne baba tutumları ve anne-baba ilişkilerini incelediği araştırmasında, zorba kızların zorbaca davranışlarını anne-baba tutumlarından psikolojik özerklikle ve kontrol/denetleme alt boyutlarını yordadığını belirtmektedir. Buna göre zorba kızların, anne ve babaları çocuklarının bağımsız davranışlarını daha az desteklemekte ve daha az

kontrol etmektedir. Ayrıca araştırma bulgusuna göre kız ergenlerde, baba ile ilişkilerin yetersizliğinin zorbalığı yordadığı bulunmuştur. Kızlarda anne baba tutumlarından kabul/ilgi, psikolojik özerklik, kontrol / denetleme ve baba ile iletişimin kurban olmayı yordadığı bulunmuştur. Bu bulgulara göre zorbalık mağduru kız ergenlerin, anne-babalarını daha az ilgili ve sevecen olarak algıladıkları ve ebeveynlerin kızlarını bağımsız hareket etmeleri için daha az destekledikleri ve kurban kızların babaları ile iletişimlerin olumsuz olduğu rapor edilmiştir.

Özen (2006) ilköğretim 6, 7, 8 ve lise 10. sınıflarında öğrenim gören öğrencilerle gerçekleştirdiği çalışmada, algılanan çocuk yetiştirme stili ile akran zorbalığına maruz kalma arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Elde edilen bulgulara göre, algılanan çocuk yetiştirme stiline akran zorbalığına maruz kalmanın tüm boyutlarındaki katkısının anlamlı olduğu görülmüştür. Ayrıca çocuk yetiştirme stillerinin alt boyutlarından biri olan anneden algılanan denetim/kontrol boyutunun, alay, açık saldırı ve toplam zorbalığa maruz kalmada bağımsız katkısı söz konusu iken; babadan algılanan sevgi/ilginin, toplam zorbalığa maruz kalmada bağımsız katkısı olduğu belirlenmiştir.

Demiriz ve Öğretir (2007) tarafından alt ve üst sosyo-ekonomik düzeydeki 10 yaş çocuklarının anne tutumlarının incelendiği çalışmada alt sosyoekonomik düzeydeki annelerin daha koruyucu, annelik rolünü daha fazla reddeden, aile içinde daha geçimsiz ve daha sıkı disiplin uygulayan anneler olduğunu göstermiştir. Annelerin demokratik tutumunun alt ve üst sosyo-ekonomik düzeyde olmalarından etkilenmediği görülmüştür. Annelerin öğrenim durumuna göre aşırı koruyucu, rolünü reddetmesi, geçimsizlik ve sıkı disiplin boyutlarında anlamlı farkın olduğu bulunmuştur. İlköğretim düzeyinde eğitim almış annelerin orta ve yüksek öğrenim düzeyinde eğitim almış olanlara göre daha fazla aşırı koruyucu, ev kadınlığı rolünü reddeden, geçimsizlik ve sıkı disiplin tutum boyutuna sahip oldukları belirlenmiştir. Sonuçlara göre düşük eğitime sahip olan annelerin daha olumsuz tutumları benimsedikleri söylenebilir.

Tura (2008) tarafından 550 öğrenci üzerinde yapılan çalışma sonucuna göre otoriter anne-baba tutumunun akran zorbalığına maruz kalmayı yordayıcı bir değişken olarak tespit edilmiştir.

Cenk (2008) tarafından 1136 öğrenci üzerinde yapılan araştırma sonuçlarına göre ailelerini demokratik olarak algılayan gençlerin iyimserlik düzeyleri, ailesini ilgisiz ve otoriter olarak algılayan gençlerin iyimserlik düzeylerinden daha yüksek çıkmıştır.

Fiyakalı (2008), tarafından 836 lise öğrencisi üzerinde yapılan araştırma sonuçlarına göre, anne, babası boşanmış ve boşanmamış lise öğrencilerinin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzları arasında cinsiyete, sınıf düzeyine ve anne-baba eğitim düzeyine göre anlamlı bir fark olmadığı ancak anne baba tutumlarına göre anlamlı bir farkın olduğu görülmüştür.

Dülger (2008), ergenlerin algıladıkları sosyal destek açısından karar verme davranışlarını incelemiştir. Anne-baba tutumunun karar verme alt boyutlarında fark yarattığı belirlenmiştir.

Fırat (2009) tarafından 104 suç işlemiş çocukla yapılan araştırma sonuçlarına göre anne tutumu otoriter ve koruyucu/istekçi olan suça sürüklenmiş çocukların öğrenilmiş çaresizlik düzeylerinin, anne tutumu demokratik olan çocuklara göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmüştür. Anne tutumuna paralel olarak baba tutumu otoriter ve koruyucu/istekçi olan suça sürüklenmiş çocukların öğrenilmiş çaresizlik düzeylerinin, baba tutumu demokratik olan çocuklara göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmüştür.

Özdemir (2009) tarafından 1113 ergen üzerinde yapılan çalışmada anne babaların kabul / ilgi düzeyinin kontrol düzeyinden, annelerin de kabul/ilgi ve kontrol düzeyinin babalarinkinden yüksek olduğunu ortaya koymuştur. En yaygın çocuk yetiştirme stiline anneler için otoriter stil, babalar için ise demokratik stil olduğu belirlenmiştir. Annenin kabul/ilgisi eğitim düzeyine göre bir farklılık göstermezken, eğitim düzeyi yüksek annelerin çocukları daha fazla kontrol algılamaktadır. Babanın kontrolü eğitim düzeyine göre farklılık göstermezken, babaların eğitim düzeyi yükseldikçe çocuklarına gösterdikleri kabul/ilgide azalma olmaktadır. Sonuçlara göre, sosyoekonomik etmenlerin ve anababanın kullandığı çocuk yetiştirme stillerinin ergenlerin benlik kurgularının gelişiminde önemli olduğu söylenebilir.

Aytemiz (2010) tarafından 205 anne üzerinde yapılan çalışmada gelişime açıklık kişilik özelliği, demokratik ebeveyn tutumunu olumlu yönde

yordamaktadır. Otoriter ebeveyn tutumunun ise yumuşak başlılık kişilik özelliği tarafından olumsuz, duygusal tutarsızlık tarafından ise olumlu yönde yordandığı bulunmuştur. Duygusal tutarsızlık kişilik özelliği aşırı koruyucu tutumu olumlu, izin verici tutumu ise olumsuz yönde yordamaktadır. Tepkisellik mizaç özelliğinin otoriter, aşırı koruyucu ve izin verici ebeveyn tutumlarını olumlu yönde yordadığı bulunmuştur. Ayrıca, sebatkarlık mizaç özelliği demokratik tutumunu olumlu, otoriter tutumunu ise olumsuz yönde yordamaktadır. Çocuk mizacının biçimlendirici etkilerine bakıldığında, çocuk yüksek sebatkarlık mizaç özelliğine sahipse, annedeki yüksek gelişime açıklık kişilik özelliği daha fazla demokratik ebeveyn tutumu ile ilişkilidir. Annenin yüksek yumuşak başlılık kişilik özelliğinde, çocuğun düşük sıcakkanlılık mizaç özelliği daha az otoriter ebeveyn tutumu ile ilişkilidir. Annenin yüksek duygusal tutarsızlık kişilik özelliğinde, çocuğun yüksek sebatkar mizacı daha az demokratik ebeveyn tutumu ile ilişkilirken, çocuğun düşük sıcakkanlılık mizaç özelliği ise daha az izin verici ebeveyn tutumu ile ilişkilidir. Ayrıca, yüksek dışadönüklük kişilik özelliğindeki anneler, düşük tepkisellik mizaç özelliği gösteren bir çocuğa sahipse, daha az otoriter ebeveyn tutumu benimsemektedir.

Bugüne kadar çocuk yetiştirme stilleri ile farklı değişkenler arasında yapılan çalışmalar gösteriyor ki anne baba tutumu, çocuktaki kendine güven, özerklik, kararlılık, uyum düzeyi, öfke düzeyi ve bizim çalışmamızın konusu olan saldırganlık üzerinde etkilidir. Bunun yanında anne baba tutumunu etkileyen faktörler üzerine yapılmış çalışmalara göre, anne babanın eğitimi, gelir düzeyi, mizacı ve kentleşmenin sonuçlarına bağlı olan değişimlerin anne baba tutumları üzerinde etkili olduğunu göstermektedir.

2.3.3. Saldırganlıkla İlgili Yurtdışında Yapılmış Araştırmalar

Türkiye’de ve yurt dışında saldırganlığın çeşitli değişkenlerle ilişkisini inceleyen ilköğretim, lise ve üniversite öğrencilerini kapsayan deneysel ve betimsel araştırmalar yapılmıştır. Bu kısımda saldırganlık ile çeşitli değişkenler arasındaki ilişkilerin incelendiği bazı araştırmalar, konusuna göre kronolojik sırayla özetlenmiştir.

Biyolojik kuramı destekler nitelikteki araştırmalar:

Eron (1987) saldırgan davranışın gelişimini 22 yıl sũresince 3 kuşak ũzerinde araştırmıştır. Araştırmada Hull-Spence Teorisi doğrultusunda tahrik etme, teşvik, ũzdeřleşme ve sosyo-kũltũrel değişkenler ele alınmıştır. 8 yaşından 30 yaşına kadara olan sũrede erkek deneklerde % 50, kadın deneklerde ise % 35 oranında saldırgan davranışlarda sabitlik gũrũldũđũ saptanmıştır.

Vierikko, Pulkinnen, Kaprio, Viken ve Rose (2003), Finlandiya’da davranışsal gelişim ve sağlık alışkanlıklarının araştırıldığı yurt çapındaki ikiz-aile araştırmasının bir parçası olan çalışmalarında saldırganlığın genetik ve çevresel etkilerinde cinsiyet farklılıklarını incelemişlerdir. Çalışmada, erkek ve kızlarda, genetik ve çevresel etkenler ũđretmen ve aile ũlçũmleriyle araştırılmıştır. Çalışmaya, 1651 ikiz katılmıştır. Sonuçlar, hem erkek hem de kız çocukların saldırganlığında genetik, genel çevresel ve spesifik çevresel etkilerde cinsiyet farklılıkları olduğunu desteklemektedir. Tũm ũlçũmler için, erkek çocuklarda kızlardan daha dũřũk kalıtımsal ũzellikler ve daha yũksek genel çevresel etkenler gũrũlmũřtũr.

Saldırganlığın eğitimle azaltılabileceğine ilişkin bulgularla bilişsel davranışcı kuramı destekler nitelikteki araştırmalar:

Crick (1996), çocukların gelecekteki sosyal uyumlarını yordamada açık ve gizli saldırganlığın ve sosyal davranışların rolũnũ incelemiştir. Araştırma sonucunda, gizli saldırganlığın açık saldırganlığın ũtesinde gelecekteki sosyal uyumsuzluğu yordamada yardımcı olduğunu belirtmiştir. Prososyal davranışlar ise açık ve gizli saldırganlığın verdiği ipucuna gũre gelecekteki sosyal uyumu yordamada yardımcı bilgi olmaktadır.

Johnson (1990), VI. sınıf ũđrencileri ile yaptığı çalışmada iletişim becerileri, problem çũzme stratejileri ve arabuluculuk prensiplerini içeren ‘‘Çatışmalarla Başa Çıkma Eğitimi’’nin, ũđrencilerin davranışları ve benlik gelişimleri ũzerindeki etkilerini araştırmıştır. Programın ana amacı ise ũđrencilere çatışmalarla başa çıkmada saldırgan davranışlara alternatif olabilecek yeni davranış kalıpları ũđretmektir. Çalışma sonucunda saldırgan davranışlarda azalma olduğu gũrũlmũřtũr (Akt: Demirhan, 2002).

Olweus (1991), Norveç okullarında şiddeti azaltmayı amaçlayan bir çalışmada yöneticiler, öğretmenler ve veliler ile birlikte çalışmış, iki yıl süren çalışmanın sonunda okuldaki şiddet olaylarının % 50 azaldığı, okuldan kaçma, hırsızlık, okul eşyalarına zarar verme oranlarının düştüğü ve öğrencilerin okula karşı daha olumlu tutumlar besledikleri görülmüştür: (Karaçanta, 1996).

Erdley ve Asher (1998), çocukların, saldırganlığın kabul edilebilirliği hakkındaki inançları ve onların davranışları arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Bulgulara göre, saldırganlığın kabul edilebilirliğine güçlü bir şekilde inanan çocukların daha çok saldırgan, daha az çekingen ve daha az olumlu sosyal davranışta bulunduğunu göstermiştir. Bulgular, çocukların saldırganlığını azaltmaya yönelik çabaların, onların saldırgan eylemlerinin kabul edilebilirliği hakkındaki inançlarını değiştirme yönünde olması gerektiği ileri sürülmüştür.

Burks, Laird, Dodge, Pettit ve Bates (1999), çocukların saldırgan davranışları, bilgi yapıları (saklanan ve depolanan bireysel bilgiler) ve sosyal bilgi süreci üzerine anaokulundan VIII. sınıfa kadar 585 öğrenci üzerinde boylamsal bir çalışma yapmışlardır. Bu boylamsal çalışmanın amacı; çocukların saldırgan davranışlarının doğasını anlamaktır. Bu amaçla üç varsayımda bulunmuşlardır. Bunlar: 1. Düşmanca bilgi yapıları olan çocuklar, daha az düşmanca ve negatif bilgi yapıları olan çocuklara göre, saldırgan sosyal bilgi sürecinin modellerine daha fazla eğilim gösterecektir. 2. Düşmanca bilgi yapılarını sergileyen çocuklar, kronik olarak saldırgan yöntemlerle davranacaklardır. 3. Düşmanca bilgi yapılarının gelişimi ve sosyal bilgi sürecinin düşmanca modelleri, saldırgan davranışın sürekliliğine yardım eder ve böylece kısmen de olsa önceki ve sonraki saldırgan davranış arasındaki ilişkiye aracı olur.

Boxer ve Tisak (2005), saldırganlığın sürekliliği konusunda çocukların inançları üzerine bir çalışma yapmışlardır. 139 ilkokul öğrencisini kapsayan çalışmada, öğrenciler saldırgan akranlarını tanımlayan kısa maddelerden oluşan ölçeği okumuşlar; farklı bağlamlarda ve zamanla devam edeceğine inandıkları akranlarının saldırganlığının boyutunu değerlendirmişlerdir. Çocuklar aynı zamanda onların saldırganlığının sosyal ve ahlaki kabulünü ve saldırganlıktan vazgeçirmede onlara yardım etmenin ne kadar zor olabileceğini

değerlendirmişlerdir. Sonuçlar, saldırganlığın zaman ve bağlam karşısında sürekli olarak görüldüğünü ve muhtemelen de biraz kabule yol açtığını göstermiştir.

Saldırganlık ve cinsiyet araştırmaları:

Lagerspetz, Björquist ve Peltonen (1988) araştırmalarında ergenlik çağındaki erkeklerin saldırganlık düzeylerini, kızların saldırganlık düzeylerinden daha yüksek bulmuştur. Erkeklerin kızlara oranla daha çok fiziksel saldırganlık gösterdiği, kızların da erkeklere oranla daha çok dolaylı saldırganlık ve geri çekilme davranışı gösterdiği araştırma sonunda elde edilen bulgulardandır. Dolaylı saldırganlık faktörlerinin; dedikodu yapmak, bir diğerini dışlamak, öç almak için kötü söylentiler çıkarmak, ilişkiyi kesmek ve öç almak için başka birisiyle arkadaş olmak gibi davranışları, direkt saldırganlık faktörlerinin ise; çelme takmak, bir diğerinin eşyasını almak, vurmak, tekme atmak, oyunlarda öç almak ve itmek gibi davranışları içerdiğini bulmuşlardır. Direkt sözel saldırganlık faktörlerinin; kötü lakaplar takma, küfür, kötü muamele ve tartışma davranışlarını içerdiğini, geri çekilme faktörlerinin ise, küsme, olaydan kendini çekme ve kişiyi tanınamazlıktan gelme davranışlarını içerdiğini belirlemişlerdir.

Gladue (1991) üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı araştırmasında, erkeklerin kızlara oranla daha çok fiziksel ve sözel saldırganlığı kullandıkları, yanısıra daha düşük engellenme eşğine ve daha çok içgüdüsellğe sahip oldukları sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca kızların da çatışmadan kaçma eğiliminde oldukları bulgusunu elde etmiştir.

Harris (1992) yaşları 17 ile 28 arasında değişen 416 üniversite öğrencisi ile yaptığı araştırmada, erkeklerin kızlara oranla daha sık saldırgan davranışlara maruz kaldığı ve daha çok fiziksel saldırgan davranışlar gösterdiklerini, bayanların ise psikolojik saldırının açık çeşitlerini ve daha az şiddet içeren çeşitlerini gösterdiklerini bulgulamışlardır. Bulgular, erkeklerin daha saldırgan, kızların daha korkak ve kızlar için daha fazla algılanan tehlike durumları olduğunu ortaya koymuştur

Saldırganlığın tahrik faktörüyle ilgisi:

Chermack, Berman ve Taylor (1997) erkeklerde duyguların tahrik

edilmesinin saldırganlık üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Araştırmada 54 erkek denekten, hayali bir rakibe elektrik akımı vermeleri istenmiş ve saldırganlık düzeyleri verdikleri elektriğin şiddeti ile tanımlanmıştır. Denekler düşük tahrik edilme ve artan tahrik edilme durumlarında incelenmişlerdir. Sonuçta saldırgan tepkiler ve olumsuz duyguların, tahriğin yoğunluğuna bağlı olarak arttığı görülmüştür.

Bettencourt ve Kernehan (1997), meta-analiz yöntemi ile cinsiyet farklılıkları ile kışkırtıcı provokasyonun saldırganlıkla ilişkisini araştırmışlardır. Araştırma bulgularına göre, normal koşullarda erkekler kadınlara göre daha saldırgan olmalarına rağmen, her iki cinsiyet provoke edildiklerinde bu fark anlamlı biçimde azalmaktadır.

Saldırganlık çeşitlerinin cinsiyet faktörüyle ilgisi:

Crick ve Grotpeter (1995) ilişkisel saldırganlık, cinsiyet ve sosyo-psikolojik uyum arasındaki ilişkiler konusunda yaptıkları bir araştırmada, ilişkisel saldırganlığın cinsiyet ve psiko-sosyal uyumla ilişkili olduğunu göstermişlerdir. *Kişilerarası ilişkileri bozmayı, ilişkilere zarar vermeyi amaçlayan ilişkisel saldırganlık, akranların gruba katılmalarına engel olmaya çalışmayı, diğerlerinin grup içindeki şöhretlerine leke sürmeyi ve başkalarının olumsuz tutumları hakkında dedikodu yapmayı içerir.* Bu çeşit saldırganlık davranışı ilkökul yaşlarındaki çocuklarda daha ziyade kızlara özgü bir davranış çeşidi olarak görülür. Erkekler daha ziyade açık saldırganlık davranışı gösterirler. Araştırma sonucunda gizli saldırganlığın açık saldırganlığa göre daha çok gelecekteki sosyal uyumsuzluğu yordamada yardımcı olduğunu belirtmiştir. Prososyal davranışlar (olumlu kişilerarası ilişkiler) ise açık ve gizli saldırganlığın verdiği ipucuna göre gelecekteki sosyal uyumu yordamada yardımcı bilgi olmaktadır.

Rys ve Bear (1997), III. ve VI. sınıflarda okuyan kızlarda ve erkeklerde üç davranış biçimi (fiziksel saldırganlık, ilişkisel saldırganlık, antisosyal davranışlar) ve üç sosyal sonuç (akran reddi, kabul ve karşılıklı arkadaşlık) arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Araştırma sonuçlarına göre kız ve erkek öğrenciler arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Erkekler kızlara göre daha fazla fiziksel saldırganlık davranışı sergilerken, kızların ise erkeklere nazaran

daha fazla ilişkisel saldırganlık davranışını sergiledikleri tespit edilmiştir

Burton, Hafetz ve Henninger (2007), tarafından yapılan çalışmada ilişkisel ve fiziksel saldırganlıkta cinsiyet farklılıkları incelenmiştir. Çalışmada 134 üniversite öğrencisi, ilişkisel ve fiziksel saldırganlık ölçümleri ile değerlendirilmiştir. İlişkisel ve fiziksel saldırganlık kadın ve erkekler için diğer kişiler ve duygusal ölçümlerle ilgili farklı örüntülerle gösterilmiştir. Erkekler için daha fazla fiziksel saldırganlık daha düşük uyumlulukla ilişkili, kadınlar için, daha fazla fiziksel saldırganlık daha fazla depresyonla ilişkili bulunmuştur. İlişkisel saldırganlık hem erkek hem de kadınlar için, düşük uyumlulukla ilişkili bulunmuştur

Dodge v.d., (1990), 1585 kız ve erkek çocukta tepkisel ve yapıcı saldırganlığı incelemişlerdir. Sadece tepkisel saldırgan sınıflandırmasına giren çocukların geçmişlerinde, sürekli fiziksel şiddete maruz kaldıkları belirlenmiştir. Aynı gruptaki çocuklarda kişilik sorunları, yaşlılarla şiddetli geçimsizlikler, algılamada sorunlar ve sorun çözme becerilerinde yetersizlikler görülmüştür.

Duygusal faktörler, olumsuz niyet yükleme ve sosyal bilişlerin saldırganlıkla ilişkisini ortaya koyan araştırmalar

Loudin, Loukas ve Robinson'un (2003) yaptığı çalışmada, hiyerarşik doğrusal regresyon analizi kullanılarak 19-25 yaşları arasında 97 erkek ve 203 kızdan oluşan toplam 300 üniversite öğrencisinde sosyal anksiyete ve empatinin ilişkisel saldırganlığa katkıları incelenmiştir. Cinsiyet ve açık saldırganlık değişkenlerine ek olarak, negatif değerlendirme ve perspektif almanın (diğer kişinin bakış açısı, duygusu ve ne yaşadığını fark etme) ilişkisel saldırganlığın kendine özgü göstergeleri olduğu bulunmuştur. Daha açıkça saldırgan olan erkek öğrenciler ve daha fazla negatif değerlendirme korkusu olan öğrenciler akranlarına göre daha fazla ilişkisel saldırganlık sergilemiştir. Perspektif alma seviyeleri daha yüksek öğrenciler akranlarına göre daha az ilişkisel saldırganlık davranışını sergilemişlerdir.

Toplumsal Bilgi İşleme ve genel saldırganlık ilişkisini inceleyen araştırmalar (örneğin, Dodge ve Frame, 1982), saldırgan çocukların toplumsal bilişlerinin yanlış olduğunu göstermiştir. Buna göre, saldırgan çocuklar

akranlarının davranışlarına aşırı derecede düşmanca niyet yükleme eğilimindedirler. Dahası, bu eğilim düşmanca bir niyet yüklemeyi gerektirmeyen bir durumda bile kendini göstermektedir. Ayrıca, düşmanca niyet yükleme yanlılığının saldırgan çocuklarda öç alıcı saldırgan davranışlara doğrudan aracılık ettiği de ortaya konmuştur. Örneğin, Dodge ve Frame'in (1982) bir çalışmalarında, akranlarının davranışlarına düşmanca niyet yükleyen deneklerin %73'ü öç alıcı yönde davranacaklarını (doğrudan ya da öğretmene söyleyerek) belirtmişlerdir.

Dodge ve Coie (1987) tarafından yapılan bir çalışma, tepkisel saldırganlığın, belirsiz kışkırtma durumlarında (hem olumlu hem de olumsuz ipuçlarının birlikte bulunduğu) akranların davranışlarına aşırı derecede düşmanca niyet yükleme eğilimiyle ilişkili olduğunu göstermiştir. Ayrıca, bu örüntünün, beklendiği gibi, yalnızca tepkisel saldırganlığa özgü olduğu, başka bir deyişle amaçlı saldırganlık gösteren çocukların bu tür bir yükleme yanlılığı yapmadığı görülmüştür. Dodge ve Coie'nin bu çalışmalarından sonra yapılan pek çok çalışma, tepkisel saldırganlık ve düşmanca niyet yükleme yanlılığı arasındaki ilişkiler bakımından benzer sonuçlar ortaya koymuştur (Coie v.d., 1991; Crick ve Dodge, 1994).

Lochman ve Dodge (1994) saldırgan çocukların sosyal bilgiyi işlerken kullandıkları adımları açıklayan bir sosyal-bilişsel yaklaşım geliştirmişlerdir. Bu doğrultuda da, 296 erkek katılımcıdan oluşan bir grup ile saldırgan çocuklar ve ergenlerin sosyal bilişsel süreçlerini saldırgan olmayan çocuklar ve ergenlerle karşılaştırmışlardır. Saldırgan çocuk ve ergenlerin sosyal bilgi işleme sürecinin her adımında yetersizlikler ve çarpıklıklar yaşadığı, bu durumun da onların sosyal sorun çözme becerilerinde eksikliğe neden olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca saldırgan davranışların şiddetinin problem çözme becerilerindeki yetersizliklerle doğru orantılı olarak arttığını belirtmişlerdir.

Anne-baba ilişkileri ve saldırganlık ilişkisi

Lansford v.d. (2004) yaptıkları çalışmada, hiyerarşik doğrusal regresyon analizini kullanarak anaokulundan XI. sınıfa kadar 585 öğrenci üzerinde ergenlerin davranış sorunları (saldırganlık ve şiddet), etnik farklılıklar ve anne

babanın fiziksel ceza kullanması arasındaki ilişkileri araştırmışlardır. Bu çalışma sonucunda fiziksel ceza, etnik farklılıklar ve ergenlerin davranış sorunları arasında anlamlı etkileşimler olduğu ortaya çıkmıştır. Regresyon eğrileri fiziksel ceza deneyimi yaşayan Avrupa kökenli Amerikalı ergenlerin davranış sorunlarının, fiziksel ceza deneyimi yaşayan Afrika kökenli Amerikalı ergenlere göre daha yüksek seviyelerde olduğunu göstermiştir. Bu araştırmaya göre fiziksel cezanın, davranış sorunları üzerindeki uzun süreli etkileri konusunda etnik farklılıklar mevcuttur.

Yvonne ve Murray (1991), aileleri tarafından sözel saldırganlığa uğrayan çocukların psikososyal problemlerini incelemiştir. Araştırma bulgularına göre, cinsiyet, yaş, sosyo-ekonomik düzey gibi faktörlere bağlı olmadan sözel saldırganlığa sık sık maruz kalan bütün çocuklarda psikososyal problemlerin sıklığı ve çeşitliliği artmaktadır. Uygulanan fiziksel şiddetten daha çok sözel saldırganlık psikososyal problemlerle ilişkilidir.

Hale, Valk, Engels ve Meeus (2005), fark edilen anne-baba ilgisizliğinin ergenlerdeki depresyon ve saldırganlıkla ilişkisini araştırmışlardır. Çalışmalarına depresyon, saldırganlık ve fark edilen anne-baba ilgisizliği anketlerini dolduran 10-19 yaşları arasında 1329 Alman ortaokul ve lise öğrencisi katılmıştır. Veriler, fark edilen anne-baba ilgisizliği ve ergenlerdeki saldırganlık arasında ergenlerdeki depresyonun aracılık ettiği bir ilişkinin mevcut olduğunu varsayan yapısal denklem modellemesi yoluyla analiz edilmiştir.

Spigelman ve arkadaşlarının (1991), 10-12 yaş grubundaki boşanmış ve boşanmamış aile çocuklarının öfke, saldırganlık ve kaygı düzeylerinde farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla projektif testleri kullanarak yaptıkları çalışmalarında, boşanmış anne-baba çocuklarının boşanmamış anne-baba çocuklarına oranla daha fazla öfke, kaygı ve saldırganlık tepkileri gösterdikleri bulunmuştur. Cinsiyet açısından ise, saldırganlığın türü ve yönü açısından farklılık gösterdiği görülmüştür. Erkek çocukları, daha fazla dışsal saldırganlık ve savunma reaksiyonları gösterirken; kız çocuklarının, öfke duygularını daha örtük biçimde yansıttıkları bulunmuştur

Monroe, Leonard ve Huesmann (1977) yaptıkları çalışmada ekonomik gelir düzeyi ile saldırganlık arasında ters bir ilişkiye rastlanılmadığını en çok yoksul aile çocuklarının daha saldırgan, zengin ailelerin çocuklarının daha az saldırgan olduklarını bulmuşlardır.

Yurt dışında yapılmış çalışmaların sonuçlarını kısaca değerlendirecek olursak, cinsiyet boyutunda; saldırganlığın erkeklerde kızlara oranla daha açık, belirgin, doğrudan ve daha çok, kızlarda ise dolaylı, ilişkisel ve örtük olarak görüldüğünü; erkeklerde fiziksel saldırganlığın daha çok fakat tahrik unsurunun her iki cins içinde aynı oranda etkili, erkeklerdeki saldırganlığın düşük uyumlulukla, kızlardaki saldırganlığın ise depresyonla ilişkili olduğu, kızlarda genetik faktörlerin daha etkili olduğunu görüyoruz. Bunun yanında gizli saldırganlığın sosyal uyumsuzluğu daha çok yordadığı, saldırganlık gösteren çocuklarda bilişsel çarpıtma, olumsuz niyet yükleme ve negatif değerlendirilme korkusu olduğu, öfke düzeylerinin diğerlerine göre daha yüksek ve sürekli olduğu ve aile ilişkilerinde sözel ve fiziksel şiddet olanların olmayanlara göre öfke ve saldırganlık düzeylerinin yüksek olduğu, tek ebeveynle yaşayanların diğerlerinden daha öfkeli olduğu, ve aile etkilerinin psikososyal problemler ve depresyon bulgularıyla beraber saldırganlık davranışının nedeni olarak gösterildiği görüyoruz.

2.3.4. Saldırganlıkla İlgili Türkiye’de Yapılan Bazı Araştırmalar

Ülkemizde saldırganlıkla ilgili yapılan araştırmaların, genellikle benlik saygısı, denetim odağı, olumsuz niyet yükleme, televizyon, video oyunları, akademik başarı düzeyi, depresyon, öfke tarzı, sosyo-ekonomik düzey, göç gibi çeşitli değişkenlerle ilgili olduğu görülmektedir. Yapılan araştırmaların çoğu betimsel yöntemle, anaokulu, lise ve üniversite öğrencileri üzerinde, yetişkinlerle yapılan çalışmalarda ise öğretmenler, sürücüler, hemşireler ve sporcular gibi meslek grupları ile çalışıldığını görüyoruz. Saldırganlıkla ilgili olarak deneysel yöntemle yürütülen araştırmaların azlığı göze çarpmaktadır. Aile nitelikleriyle ilgili çalışmalarda daha çok aile yapısı, aile ilişkileri ve ailedeki şiddet ile ilgili çalışmalar ve anne baba tutumları ile ilgili çalışılmıştır. Ülkemizde yapılan anne baba tutumu çalışmalarında ilkökul dönemi

çocuklarıyla ilgili çok çalışma bulunmamaktadır. Oysa kişilik oluşumu için çok önemli olan bu dönemde, birçok davranış kişilik yapısı üzerinde etkili olmadan tespit edilmeli ve davranışın faktörleri üzerinde bulgular doğrultusunda önlemler alınmalıdır. Saldırganlıkta bu davranışlardan birisi olmakla birlikte, anne baba tutumunda onu etkileyen faktörlerden en önemlisi olabilir.

Anne baba tutumu değişkeni ile saldırganlık düzeylerini karşılaştıran araştırmalarda Türkiye bulgularının farklılaştığı görülmektedir.

Yapılan bazı araştırmalarda erkeklerin daha saldırgan olduğu sonucuna ulaşılmışken bir kısmında ise erkeklerle kızlar arasında farklılaşma görülmemiştir. Sınıf düzeyinde de benzer sonuçlar elde edilmiştir. Okul türü ile ilgili çalışmalarda yatılı okul öğrencileri ve yuvada kalanlar, diğer okullarda okuyanlardan, düz lise öğrencileri, Anadolu liseleri ve süper lise öğrencilerinden daha saldırgan oldukları görülmüştür. Ekonomik durum değişkeni sonuçlarında da farklı bulgulara ulaşılmıştır. Bazı çalışmalar alt sosyoekonomik düzey, bazıları üst sosyoekonomik düzeye sahip ailelerin çocuklarında daha yüksek saldırganlık tespit etmişken, bazı çalışmalarda bu değişkene bağlı anlamlı bir sonuca ulaşılmamıştır. Anne baba mesleğine ilişkin sonuçlarda da farklı bulgular mevcuttur.

Çalışmaların genelinde elde edilen ortak bulgular ise; saldırganlığın azaltılmasına yönelik yapılan, bilişsel teknik ve müdahaleleri, öfke kontrol eğitimi, problem çözme eğitimi, başkalarının niyetlerini anlama programı gibi eğitimleri kapsayan deneysel araştırma sonuçlarıdır. Bu çalışmalarda alınan sonuçlar, saldırganlık düzeyine yönelik olumlu değişimleri kapsamaktadır. Benzer şekilde aile ilişkilerindeki bozukluk, ailede çocuğa yönelik ya da anne-babanın birbirine yönelik fiziksel ya da sözel saldırganlığın olması, aile desteğinin azlığı gibi değişkenlerin söz konusu olduğu çalışmalarda saldırganlık puanında artış görülmüştür.

Saldırganlık ve anne baba tutumlarıyla ilgili çalışmaların bulgularına baktığımızda sonuçların farklılaştığı görülmekle birlikte, bu çalışmaların bazılarında anne babaların tutumunu ölçen bir ölçek kullanılmadan, kişisel bilgi formu üzerinden alınan bir iki soruya bağlı olarak bulgulara ulaşıldığını görmekteyiz. Bu durum, anne baba tutumu gibi farklı boyutları içeren bir

değişkenin verilerinin elde edilmesinde yetersiz ve yanlış bir uygulama olacaktır.

Aşağıda ülkemizde saldırganlık ile ilgili yapılmış bazı çalışmaların sonuçlarına değinilecektir.

Cinsiyete bağlı sonuçlar:

Cinsiyet ve saldırganlık arasındaki ilişkileri ele alan araştırmaların bazıları erkeklerin kızlardan daha saldırgan olduğunu (Demirhan, 2002; Gümüş, 2000; Güner, 1995; Tuzgöl, 1998), bazıları ise saldırganlık açısından cinsiyetler arasında farklılık olmadığını (Hatunoglu, 1996) ortaya koymuştur. Saldırganlık açısından cinsiyete özgü farklılıkları ele alan araştırma sonuçlarının birbirleri ile tutarlı olmadığı görülmektedir.

Demirhan (2002), kendini açma düzeyi açısından cinsiyetlere göre saldırganlık puanlarını incelediği araştırmasında, kendini açma düzeyi düşük ve yüksek grupların her ikisinde de erkeklerin saldırganlık puanlarının daha yüksek olduğu; saldırganlık puanı en düşük olan grubun ise kendini açma düzeyi yüksek olan kız grubuna ait olduğu bulgularına ulaşmıştır.

Sınıf düzeyleri, okul farklılıklarına bağlı sonuçlar:

Saldırganlık davranışlarıyla sınıf düzeyinin ele alındığı çalışmalarda araştırmalar saldırganlık davranışları ile sınıf düzeyi arasında anlamlı bir ilişki ortaya koymamıştır (Demirhan, 2002; Gümüş, 2000; Tuzgöl, 1998).

Ay (2000) tarafından yatılı ilköğretim bölge okulları ile normal ilköğretim okulları ikinci kademe öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri karşılaştırılmıştır. 451 öğrenci üzerinde gerçekleştirilen çalışmada elde edilen bulgular, yatılı bölge ilköğretim okullarında öğrenim gören öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin normal ilköğretim okullarında öğrenim gören öğrencilerden daha yüksek olduğunu göstermiştir.

Halıcı (2005) tarafından 360 çocuk üzerinde yapılan araştırma sonucunda istatistiksel olarak çocuğun yaşadığı yerin ve saldırganlık eğiliminin yansıtılmış saldırganlık ve kendine dönük saldırganlık boyutlarına ve benlik kavramına ilişkin puanlarda anlamlı bir farklılık yarattığı saptanmıştır. Çocuğun yaşının, cinsiyetinin, kardeş sayısının, yatılı ilköğretim bölge

okulunda okuyan çocuklarda yatılı ilköğretim bölge okuluna gelme nedeninin, okul ve sağlıkla ilgili bir problemi olduğunda ailesinin ilgilenme durumunun, odada kaç kişi kaldıklarının saldırganlığa ait çeşitli boyutlardan alınan puanlarda farklılık yarattığı belirlenmiştir

Saldırganlıkta anne baba tutumların bağlı sonuçlar:

Literatürde, anne baba tutumlarının saldırganlık davranışları üzerindeki etkisinin anlamlı olmadığını ortaya koyan araştırmaların (Tuzgöl, 1998) yanı sıra anne babasını demokratik olarak algılayan bireylerin saldırganlık düzeyinin otoriter olanlarından daha düşük olduğunu ortaya koyan araştırmalar da (Demirhan, 2002; Hatunoglu, 1996; İ.Öztürk, 1990) bulunmaktadır. Ayrıca, anne baba tutumunun saldırganlık davranışları ile olan ilişkisini ayrı ayrı ele alan araştırmalarda, algılanan baba tutumuna göre bireylerin saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunurken, algılanan anne tutumuna göre böyle bir farkın oluşmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Gümüş, 2000). Masalcı (2000) aile içi etkileşim ve saldırganlık davranışları arasındaki ilişkinin anlamlı olduğunu ortaya koymuştur. Anne babasını öfkeli olarak algılayan bireylerin saldırganlık düzeyleri anne babasını öfkeli olarak algılamayanlardan daha yüksek bulunmuştur (Gümüş, 2000). Ayrıca, ailesi tarafından tutarsız disiplin yöntemleri uygulanan ve duygusal olarak ihmal edilen, aile içinde sağlıklı ilişkiler kuramayan ergenlerin saldırganlık düzeylerinin yüksek olduğu da belirlenmiştir.

Ailede eşler arasındaki şiddet düzeyi ile çocuğa yönelik şiddet düzeyi arasındaki ilişkiyi ve bu değişkenlerin her birinin çocuğun davranış problemleriyle ilişkisini araştıran Uz (1989), çalışmasını ilköğretim çağındaki çocuğu olan 40 anne ile yürütmüştür. Çatışmayla Baş Etme Taktikleri Ölçeği ile ailelerin farklı fertleri arasındaki şiddet düzeyi saptanarak denekler şiddet puanlarına göre, şiddet düzeyi düşük ve yüksek olarak ayrılmıştır. Şiddet düzeyi yüksek gruptaki ailelerin usavurma dışındaki, sözel saldırıdan fiziksel saldırıya kadar uzanan tüm yaklaşımlarda, şiddet düzeyi düşük gruptaki ailelerden daha yüksek puan aldıkları; yani sorunlara saldırgan bir yaklaşım sergiledikleri saptanmıştır.

Güner (1995), 14–17 yaşları arasındaki ergenlerin dinledikleri müzik türünün, yaş, cinsiyet, ailelerin aylık gelir düzeyi, anne-babalarının eğitim düzeyi ve mesleklerinin ergenlerin depresyon ve saldırganlık düzeylerini ne derece etkilediğini incelemiştir. Elde edilen bulgular, ailelerin aylık gelir düzeyinin ergenlerin saldırganlık düzeylerini etkilediğini göstermiştir. Ayrıca bu bulgulara göre, heavy metal müzik dinleyenlerin saldırganlık düzeyleri ve erkek öğrencilerin saldırganlık düzeyleri, ana-babaları lisansüstü eğitim görmüş olanların ve anneleri serbest meslek (doktor, avukat, tüccar, sanayici) sahibi olan ergenlerin saldırganlık düzeyleri aynı değişkenlerin diğer gruplarındaki ergenlerden daha yüksek çıkmıştır.

Başar (1996) üvey ebeveyne sahip olan ve olmayan 10 –11 yaş grubundaki çocukların saldırganlık eğilimleri ve kendini algılama biçimlerini araştırmıştır. Araştırma bulgularına göre üvey ebeveyne sahip olan ve olmayan çocukların saldırganlık eğilimleri arasında anlamlı farklılıklar vardır. Sosyo-ekonomik düzey, kardeş sayısı, baba öğrenim düzeyi, baba tutumu saldırganlık puanları üzerinde anlamlı farklılıklar ortaya koyarken, üveyliğin şekli, süresi, üvey ebeveynin kim olduğu saldırganlık eğilimi üzerinde anlamlı farklılıklar ortaya koymamaktadır. Bağımsız değişkenlerin birbirleri ile etkileşimine bakıldığında üveylik durumu ve sosyo ekonomik düzey, üveylik durumu ve doğum sırası etkileşimleri saldırganlık eğilimleri üzerinde anlamlı farklılıklar meydana getirmektedir. Ayrıca saldırganlık ve kendini algılama arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Diğer bir deyişle, saldırganlık eğilimi arttıkça kendini algılayış biçimi olumsuz olabilmektedir

Olmuş (2001) tarafından 243 kız ve 176 erkek olmak üzere toplam 419 ergen üzerinde yapılan çalışmada ergenlerin aile içi psikolojik örüntülere göre sürekli öfke ve öfke ifade tarzları incelenmiştir. Araştırma sonucunda, aile ortamını birlik beraberliğin yoğun olarak yaşandığı bir ortam olarak algılayan ergenlerin, daha az öfkeye kapıldıklarını, duygularını daha sağlıklı bir biçimde ifade edebildiklerinden öfkelerini bastırıp içe yöneltmedikleri, dışarıya karşı da saldırgan ve öfkeli davranmadıkları ayrıca öfkelerini uygun şekilde kontrol edebildikleri görülmüştür.

Masalıcı (2000), aile içi etkileşimlerle çocuğun saldırganlık düzeyi ve uygu davranışlarını karşılaştırmıştır. İlköğretim dördüncü. sınıfa devam eden 217

öğrenci ile yürütülen bu araştırmada, çocuğun hem saldırganlık, hem de uyma davranışı ile annenin eğitim düzeyi, ailenin ekonomik düzeyi, annenin çocuğun davranışlarını algılama biçimi ve annenin öfkesini çocuğa ifade etme biçimi arasında anlamlı ilişki saptanmıştır.

Gürsoy (2002) annesi çalışan ve çalışmayan çocukların saldırganlık eğilimleri incelenmiştir. Araştırma, annesi çalışan, orta sosyo-ekonomik düzeydeki ilköğretim okullarına devam eden 105 çocuk ile aynı okula devam eden annesi çalışmayan 105 çocuk olmak üzere toplam 210 çocuk üzerinde yapılmıştır. Araştırma sonucunda annesi çalışan ve çalışmayan çocukların saldırganlık puan ortalamaları arasında önemli farklılıklar olduğu belirlenmiştir. Annesi çalışmayan çocukların saldırganlık puan ortalamalarının annesi çalışan çocukların puan ortalamalarından daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Aral, Ayhan, Türkmenler ve Akbıyık (2004) tarafından ilköğretim okullarının sekizinci. sınıfına devam eden çocukların saldırganlık eğilimlerinin incelendiği araştırmada farklı sosyoekonomik düzeyde bulunan toplam 300 çocukla çalışılmıştır. Cinsiyet, sosyo-ekonomik düzey, anne-baba öğrenim düzeyi ve arkadaşlarına sinirlendiğinde verdiği tepki durumunun çocukların saldırganlığın bazı alt boyutlarında anlamlı fark yarattığı belirlenmiştir.

Dizman (2003) anne babası ile yaşayan ve anne yoksunu olan ilköğretim okullarının dördüncü ve 5. sınıfına devam eden çocukların saldırganlık eğilimleri arasında fark olup olmadığını saptamak ve saldırganlık eğilimlerinde bazı değişkenlerin farklılık yaratıp yaratmadığını belirlemek amacıyla araştırma yapmıştır. Ana-babası ile yaşayan ve anne yoksunu olan çocuklar arasında saldırganlık eğilimi alt boyut puanları açısından önemli farklılıklar olduğu saptanmıştır. Yoksunluğun nedeni, anneden ayrılığın süresi, ayrılık yaşı, anneyi görme sıklığı değişkenlerinin toplam saldırganlık eğilimi puanı üzerindeki etkisinin önemli olmadığı sonucu bulunmuştur.

M.Y. Erdoğan (2005), yaptığı çalışmada, suça yönlendirilmiş ve suça yönlendirilmemiş çocukların aile ilişkileri ve saldırganlık davranışlarını karşılaştırmayı amaçlamıştır. Sonuç olarak, suça yönlendirilmiş çocuklarla, suça yönlendirilmemiş çocukların saldırganlık ve aile ilişkileri açısından

gruplara göre anlamlı farklılık bulunmuştur. Suça yönlendirilmiş çocuklar, suça yönlendirilmeyen çocuklara göre saldırganlık ölçeğinden daha yüksek puanlar almışlardır. Ayrıca, suça yönlendirilmiş çocukların aile ilişkileri suça yönlendirilmemiş çocuklara göre daha sağlıklıdır.

Ayan'ın (2007) aile içinde şiddete uğrayan çocukların saldırganlık eğilimlerini belirlemek için yaptığı araştırmasında öğrencilerin %43,4'ü aile içinde anne-babası tarafından şiddete maruz kalmaktadır. Bunların %46,1'i kız ve %53,9'u erkek olup, şiddete uğradığı belirlenen öğrencilerin %54'ü annelerinden, %46'sı da babalarından şiddet görmektedir. Anneleri tarafından şiddete maruz kalan öğrencilerin %42'si terlikle, tokatlanarak ya da saç çekilerek, %9'u ise değişen biçimlerde şiddet görmektedir. Babaları tarafından dövüldüğü belirlenen kız ve erkek öğrencilerin %24'ü tokatlanarak, tekmelenerek, kemerle ya da terlikle dövülmekte, %12'si ise değişen şekillerde şiddete maruz kalmaktadır. Öğrencilerin %32'si annesinden, %27'si ise haftada en az bir kere babasından dayak yemektedir. Araştırma sonucunda şiddete uğrayan öğrencilerin saldırganlık eğiliminin fazla olduğu görülmüştür,

Güney (2008) göç eden birinci sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeyini incelendiği çalışmada erkeklerin kızlara oranla daha saldırgan davranışlar sergiledikleri görülmektedir. Babası işsiz olanlarla babası memur olanlar arasında bir farklılık görülmemektedir. Bununla birlikte babası işsiz olan çocukların, babası serbest meslek sahibi olan ve işçi olan çocuklara oranla daha saldırgan oldukları görülmektedir Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden ve Doğu Anadolu Bölgesi'nden gelen öğrencilerin, Marmara, Akdeniz, İç Anadolu, Karadeniz Bölgesi'nden ve yurt dışından gelen öğrencilere göre daha saldırgan olduğu saptanmıştır. Aile içinde fiziksel şiddet görme durumunda anlamlı bir ilişkinin .01 düzeyinde olduğu, fiziksel şiddet gören çocukların daha saldırgan olduğu bulunmuştur.

Çınar'ın (2010) çocukluk çağı travmasının öfke, agresyon ve dürtüsellikle ilişkisini incelediği çalışmada, çocukluk çağında ihmal ve istismar içeren davranışlara maruz kalan bireylerin yetişkinlikte çeşitli psikolojik problemler, öfke ve dürtüsellik, yakın ilişkilerde problem ve madde bağımlılığı gibi birçok bulgudan bahsedilmiştir. Bu durumun dolaylı olarak sadece bireyi ve çevresini değil toplumu ilgilendiren bir sorun haline geleceğini de öngörmüştür.

Cengiz (2010) tarafından ergenler üzerinde yapılan çalışmadan elde edilen bulgulara göre; erkek öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin, kız öğrencilerin saldırganlık düzeylerinden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sınıf düzeylerine göre ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinde anlamlı bir farklılaşma olmadığı bulunmuştur. Ailelerinin ekonomik gelir düzeyleri yüksek olan ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri de yüksek ve anne baba eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılaşma olmadığı tespit edilmiştir.

Saldırganlığın azaltılabileceğine bağlı sonuçlar:

Bilge (1997), yaptığı çalışmada grupla psikolojik danışmanın üniversite öğrencilerinin kızgınlık düzeylerine etkisini incelemeyi amaçlamıştır. Çalışmaya Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümünde 321 öğrenci kişi katılmıştır. Danışandan hız alan ve bilişsel davranışçı yaklaşımlara dayalı olarak hazırlanan program Sürekli Öfke ve Öfke İfadesi Ölçeği kullanılarak ve gönüllülük esasına dayalı olarak seçilen deney ve kontrol gruplarına uygulanmıştır. 12'şer kişilik 2 deney ve 12 kişilik kontrol grubuna, on haftalık eğitim verilmiştir. Uygulanan her iki yöntemde deney grubundaki deneklerin kızgınlık düzeyini anlamlı derecede azalttığı saptanmıştır. Bu anlamlılık izleme döneminde de devam etmiştir. Her iki yaklaşım tekniğinin etkililiği karşılaştırıldığında ön test, son test ve izleme döneminde anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir.

Cenkseven (2003), bilişsel-davranışsal yaklaşım temel alınarak hazırlanan öfke yönetimi becerileri programının ergenler üzerindeki etkisini incelemek amacıyla yaptığı deneysel çalışmada, öfke düzeyi yüksek olan ergenden oluşan deney ve kontrol grupları 13'er kişiden oluşmuştur. Araştırma sonucunda ön ölçüm ve son ölçüm puanları arasında sürekli öfke, dışa yönelik öfke, öfke kontrol ve saldırganlık puanları arasında deney grubu lehine anlamlı farklar belirlenmiştir. Deney grubuna dört ay sonra uygulanan izleme ölçümü sonucunda son ölçüm ve izleme ölçümü puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı saptanmıştır.

Şahin'in (2005), 10-11 yaşlarında ilköğretim birinci kademeye devam eden öğrencilerin, saldırgan davranışlarını azaltmaya yönelik öfke denetimi

programının etkililiğini ortaya koymayı amaçladığı araştırmada elde edilen bulgular, öfke denetimi eğitimi alan deney grubunun eğitim sonrasında saldırganlık puanlarının kontrol gruplarına göre anlamlı düzeyde azaldığı ve bu farkın iki aylık süre sonunda da devam ettiğini ortaya koymuştur.

Sütçü (2006), çalışmasında ergenlerde öfke ve saldırganlığı azaltmada bilişsel-davranışçı bir müdahale programının etkililiğini değerlendirmeyi amaçlamıştır. Deney grubuna 12 oturumluk müdahale programı uygulanmış, kontrol grubu üzerinde bir işlem yapılmamıştır. Elde edilen verilere göre, deney grubundaki ergenlerin sürekli öfke, dışa yöneltilen öfke, saldırganlık alt ölçeklerinden aldıkları puanların kontrol grubuna oranla istatistiksel olarak anlamlı düzeyde azaldığı, öfke kontrolü alt ölçeğinden aldıkları puanların anlamlı ölçüde arttığı bulunmuştur. Ayrıca deney grubunun, ebeveyn bildirimine dayalı sürekli öfke ve dışa yöneltilen öfke alt ölçeği puanlarında anlamlı bir azalma, öfke kontrolü alt ölçeği puanlarında anlamlı bir artma olduğu görülmüştür.

Kaplan (2007), yaptığı araştırmada; öfke yönetimi eğitiminin, ilköğretim 5. sınıf öğrencilerinin saldırganlık ve benlik saygısı düzeyleri üzerindeki etkisi incelenmiş ve araştırma sonucuna göre, öfke yönetimi eğitimi sonunda deney grubundaki öğrencilerin saldırganlık düzeyinde kontrol grubundaki öğrencilere göre anlamlı bir azalma olduğu ve deney grubundaki öğrencilerin kontrol grubundaki öğrencilere kıyasla benlik saygısı düzeylerinde anlamlı bir değişme olmadığı görülmüştür. Sonuç olarak, öfke yönetimi eğitim programının ilköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeyini azaltmada etkili olabileceği ileri sürülmüştür.

Saldırganlığın olumsuz niyet yükleme ve bilişlerdeki farklılıklara bağlı olduğuna ilişkin çalışmalar:

Kutlu (1998) tarafından yapılan, saldırgan olan ve olmayan çocukların düşmanca niyet yüklemelerini inceleyen araştırmada, yurtdışı araştırma bulgularıyla paralel sonuçlar elde edilmiştir. Bulgular, belirsizliğin söz konusu olduğu durumlarda, saldırgan çocukların saldırgan olmayan çocuklara kıyasla sonucu olumsuz olan davranışlara daha fazla düşmanca niyet yüklediklerini ortaya koymuştur. Aynı çalışmada Kutlu, ayrıca, saldırgan çocuklara yönelik

olarak başkalarının niyetini anlama konusunda bir eğitim programı düzenlemiş ve uygulanan programın çocuklarda düşmanca niyet yüklenme eğilimini azalttığını göstermiştir. Ancak Kutlu'nun çalışması, sadece erkeklerden oluşan okulöncesi ile ilköğretim ikinci sınıf çocuklarını içeren küçük bir örneklem grubu üzerinde gerçekleştirilmiştir.

Korkut (2002) tarafından saldırganlık düzeyleri farklı lise öğrencilerinin üç farklı stresle başa çıkma yolunu kullanma açısından bazı değişkenlere göre farklı olup olmadığı araştırılmıştır. Başa çıkma stratejileri saldırganlık düzeyleri farklı olan gençlerin kişisel özelliklerini stres kaynağı olarak görüp görmemelerinin stres yaşarken problem çözme yolunu kullanmalarında farka yol açtığı bulgusu araştırmada elde edilen tek ortak etki bulgusudur: Yani saldırgan çocukların başa çıkma stratejilerinin zayıf olduğu ve de problem çözme becerilerini kullanmadıkları yönündedir. Bunun dışında elde edilen bulgular, annelerinin eğitim düzeyi ortaöğrenim olan ve stres kaynağı olarak aile içi iletişimsizliği göstermeyen gençlerin daha fazla sosyal destek arama yolunu tercih ettikleri; saldırganlık düzeyi az olan gençlerin ve lise ikinci sınıf öğrencilerinin problem çözme yolunu daha fazla kullandıkları, saldırganlığı fazla olan ve anneleri ilkokul ve ortaöğrenim mezunu olan gençlerin kaçınma yolunu daha fazla kullandıkları biçimindedir.

Anne Baba Tutumları ve Saldırganlık Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Araştırmalar:

İ.Öztürk (1990), anne baba tutumları ve saldırganlık arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmasında, anne-babalarını demokratik olarak algılayan öğrencilerin, duyguları anlama, yakınlık, başatlık düzeylerinin, anne-babalarını otoriter olarak algılayan öğrencilerden daha yüksek olduğu, kendini suçlama ve saldırganlık düzeylerinin de daha düşük olduğu bulgusunu elde etmiştir. Araştırmada, cinsiyet değişkeni ve saldırganlık arasında ise anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Hem annelerini hem de babalarını demokratik olarak algılayan öğrencilerin saldırganlık düzeyleri, ebeveynlerinin her ikisini ya da en azından birini otoriter olarak algılayan öğrencilerden daha düşük bulunmuştur.

Hatunoğlu (1996) tarafından lise öğrencileri üzerinde ana-baba tutumları demokratik, otoriter tutumları ile saldırganlık arasında anlamlı bir ilişkinin

bulduğunu göstermiştir. Otoriter anne baba tutumunda yetişen bireyler katı, kuvvet uygulayıcı ve ihtiyaçlarına karşı bir duyarsızlığın var olması nedeniyle, demokratik ve ilgisiz ana-baba tutumlarına oranla daha fazla saldırganlık eğilimi gösterdiklerini belirtmiştir. Araştırmaya göre; saldırganlık ve ana-baba tutumlarının, saldırganlık ve sosyo ekonomik düzeyin birbirinden bağımsız değil; birbirini etkilediği bulunurken, saldırganlık ve cinsiyetin birbirinden bağımsız olduğu bulunmuştur. Otoriter ana-babaya sahip bireylerin, demokratik ana-babaya sahip bireylere göre daha saldırgan olduğu, demokratik ana-babaya sahip bireylerin sözel saldırganlık puanlarının yüksek, otoriter ana-babaya sahip bireylerin dolaylı ve sınırlı (irritability) saldırganlık puanlarının yüksek, ilgisiz ana-babaya sahip bireylerin atak (assault) saldırganlık puanlarının yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca bütün gruplarda sözel saldırganlık puanının yüksek olduğu bulunmuştur. Alt ve orta sosyo ekonomik düzeyde yetişen bireylerin, üst sosyoekonomik düzeyde yetişen bireylere oranla daha fazla saldırganlık eğilimleri gösterdiklerini saptamıştır

Karataş'ın (2002), anne baba saldırganlığı ile lise öğrencilerinin saldırganlığı konulu araştırmasında; anne babanın saldırganlıklarına göre öğrencilerin saldırganlık puanlarının farklılaştığını ortaya çıkarmıştır. Araştırmanın nitel boyutu olan, öğrencilerle yapılan görüşmelerde, ailesinde saldırganlığa maruz kalan öğrencilerin saldırgan tutum ve daha çok davranışları daha çok sergiledikleri; saldırganlığa çok az maruz kalan ya da hiç maruz kalmayan öğrencilerin saldırgan tutum ve davranışları çok az sergiledikleri ya da hiç sergilemedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin cinsiyeti, sınıf düzeyi açısından saldırganlık puanlarında anlamlı farklılıklar bulunamamıştır. Buna karşın sınıf düzeyi ve anne saldırganlık düzeyinin öğrencilerin saldırganlık puanları üzerinde ortak etkisi anlamlı bulunmuştur.

Tuzgöl (1998), ana-baba tutumları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerini çeşitli değişkenler açısından araştırmıştır. Araştırma bulgularına göre anne baba tutumları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur. Bunun yanında erkeklerin kızlara, genel lise öğrencilerinin süper lise öğrencilerine göre daha saldırgan olduğu bulunmuştur.

Zengin (2008) tarafından 525 öğrenci üzerinde yapılan çalışmada elde edilen verilere göre, cinsiyet ile saldırganlık arasında anlamlı bir ilişki olduğu ve erkek ergenlerin kızlara göre daha saldırgan tutuma sahip oldukları bulunmuştur. Ergenlerin yaşları arttıkça daha fazla saldırgan tutum sergiledikleri bulunmuş ve gruplar arasındaki farkın önemli olduğu saptanmıştır. Anne baba tutumunu algılamada, ergenlerin cinsiyetlerinin ve baba eğitim düzeyinin etkili olduğu, erkek ergenlerin anne baba tutumlarını kız ergenlere göre daha fazla demokratik olarak algıladıkları saptanmıştır. Yine ergenlerin baba eğitim düzeyi arttıkça demokratik tutum algılamalarının arttığı bulunmuştur. Bulgular anne babaların tutumları ile ergenlerin saldırganlık düzeyleri arasında ilişki olduğunu göstermiştir. Anne babası otoriter ve ilgisiz tutuma sahip olan ergenlerin saldırganlık eğiliminin yüksek, anne babası demokratik tutuma sahip ergenlerin ise saldırganlık eğiliminin düşük bulunmuştur. Anne baba tutumları ile saldırganlık arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olduğu saptanmıştır.

3. BÖLÜM

YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, 11-12 yaş çocuklarının saldırgan tutumlarının ana baba tutumlarına bağlı olarak nasıl farklılaştığını görmek için ilişkisel araştırma türündeki nedensel karşılaştırma niteliğinde bir araştırmadır. Anne babanın gösterdiği otoriter ve demokratik çocuk yetiştirme stilleri araştırmanın bağımsız değişkenlerini oluşturmaktadır. Bunun yanısıra çocukların yaşı, cinsiyeti, sınıfları, akademik başarısı, anne, babanın eğitimi, gelir düzeyi, mesleği, ailenin göç edip etmediği, memleketi, çocuğun ailede şiddet görüp görmediği diğer bağımsız değişkenlerdir. Çocukların saldırganlık düzeyleri ise araştırmanın bağımlı değişkenlerini oluşturmaktadır.

İlişkileri ve bağlantıları inceleyen araştırma, çoğunlukla ilişkisel (associational) araştırma olarak adlandırılır. İlişkisel türün bir örneği olan nedensel karşılaştırma araştırması ise, insan grupları arasındaki farklılıkların nedenlerini ve sonuçlarını koşullar ve katılımcılar üzerinde her hangi bir müdahale olmaksızın belirlemeyi amaçlayan çalışmalara nedensel karşılaştırma (causal-comparative) araştırması denir (Büyüköztürk v.d., 2009).

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın örneklemini, Bakırköy ilçesindeki farklı sosyo ekonomik düzeyi temsil eden 3 ilköğretim okulundaki 1. kademe 4.ve 5. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır.

Her sosyo ekonomik düzeyden bir ilköğretim okulu ve bu okulların 4. ve 5. sınıflarında öğrenim gören öğrenciler tesadüfi olarak seçilmiştir. Araştırmanın örneklemini 136'sı kız ve 126'sı erkek olmak üzere toplam 262 ilköğretim I. kademe 4. ve 5. sınıf öğrencisi oluşturmuştur. Örneklem grubuna ait okul, sınıf ve cinsiyet dağılımı Tablo 3.1' de sunulmuştur.

Tablo 3.1. Örneklem Grubun Okul, Cinsiyet ve Sınıf Düzeylerine Göre Dağılımı

EKONOMİK DURUM	OKUL	4.SINIF			5.SINIF			Toplam		TOPLAM
		Kız	Erkek	Toplam	Kız	Erkek	Toplam	Kız	Erkek	
Üst	Ataköy Kültür Koleji	17	16	33	13	8	21	30	24	54
Orta	Ataköy Atatürk İ.Ö.O.	25	37	61	25	34	59	50	70	120
Alt	Şirinevler İ.Ö.O.	20	11	31	37	20	75	57	31	88
Toplam		61	64	125	75	62	137	136	126	262

Tablo 3.1’ de görüldüğü gibi araştırmaya 136’ sı kız, 126’sı erkek olmak üzere 262 öğrenci katılmıştır. Öğrencilerin 54’ü (%45.8) üst sosyo ekonomik durumu temsil eden Kültür Koleji, 120’ si (%45.8) orta sosyo ekonomik durumu temsil eden Ataköy Atatürk İlköğretim Okulu ve 88’ i (% 33.6) alt sosyoekonomik durumu temsil eden Şirinevler İlköğretim Okulu öğrencileridir.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada saldırganlıkla ilgili veriler “Saldırganlık Ölçeği” (EK-1) ile, Anne ve baba tutumuyla ilgili veriler “Ana Baba Tutum Ölçeği (EK-2) ile, demografik bilgi verileri ise “Kişisel Bilgi Formu” (EK-3) ile elde edilmiştir.

3.3.1. Saldırganlık Ölçeği (Davranış Değerlendirme Ölçeği)

Süleyman Demirel Üniversitesi, Burdur Eğitim Fakültesi öğretim üyelerinden Hülya Şahin tarafından 10–11 yaşlarında, ilköğretim I.

kademedeki çocukların saldırganlık düzeylerini belirlemek amacıyla, temelde Sosyal Öğrenme ve Bilişsel Kurama dayanan “Saldırganlık Ölçeği” geliştirilmiştir (Şahin, 2004). Saldırganlık Ölçeğinin geliştirilmesinde izlenen yol aşağıda açıklanmıştır.

3.3.1.1. Saldırganlık Ölçeğinin Geliştirilmesi

Araştırma örneklemini, Burdur Merkez ilköğretim okullarından küme örnekleme yolu ile belirlenen, Özboyacı, Sakarya, Yardım Sevenler, Şeker, Cumhuriyet, Türk Hava Kurumu ve Altın Terim Solmaz İlköğretim Okullarının, 2001-2002 öğretim yılı dördüncü ve beşinci sınıflarına devam eden, toplam 450 öğrenciden oluşmaktadır. Verilerin analizinde SPSS 15,0 paket programı kullanılmıştır.

Ölçek maddelerini oluşturmak için, ilköğretim birinci kademe öğretmen ve velilerine saldırganlığı tanımlamalarına yönelik “Genel olarak saldırgan çocuklarda olan davranışları nasıl tanımlarsınız” (size göre saldırgan bir çocuk nasıl davranışlar sergiler) ve “ Okulda, evde, sokakta çocuğunuz ne gibi davranışlarda bulunduğu saldırgan olduğunu düşünürsünüz? “ şeklinde iki soru sorulmuştur. Çoğunluk tarafından, saldırganlık olarak tanımlanan ifadeler düz cümlelere çevrilmiştir. Bu ifadelerden 75 maddelik bir havuz oluşturulmuştur. Bu maddeler arasında, çocukların kendilerini ve ölçeği olumsuz algılamalarını önlemek amacıyla, saldırganlık içermeyen (nötr) maddeler de bulunmaktadır (örn: ders çalışmaktan sıkılırim). Daha sonra havuzdaki maddeler, ilgili literatür ve araştırmada ele alınan tanım doğrultusunda incelenerek, uygun olmadığı düşünülen maddeler elenmiş, kalan 31 madde için, tanıma uygunluk ve ifadelerin anlaşılabilirliği konusunda, Hacettepe ve Gazi Üniversitesi Psikolojik Danışma ve Rehberlik Anabilim Dalı ile Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümünde görev yapan 11 öğretim elemanının görüşüne başvurulmuştur. Uzmanlardan, hazırlanan form üzerinde, maddeleri “uygun” “kararsızım” “uygun değil” şeklinde değerlendirmeler ile gerekli gördükleri düzeltmeler, eklemeler ya da çıkartmalar yapmaları istenmiştir. Saldırganlıkla ilgili olduğu düşünülen ancak, uzmanların çoğu tarafından tanıma uygun olmadığı belirtilen iki madde ölçekten çıkarılmış,

ifadelerin anlaşılabilirliği ile ilgili yapılan eleştiriler ve düzeltmeler dikkate alınarak gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Sonuç olarak yirmi dokuz madde ölçeğe alınarak, geliştirme formu hazırlanmıştır.

Ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları, uzman görüşleri sonrasında hazırlanan geliştirme formu üzerinde gerçekleştirilmiştir. Ölçek, araştırmaya katılan çocukların yaş özellikleri dikkate alınarak “hep yaparım” (3) , “arasıra yaparım” (2) , “hiç yapmam” (1) şeklinde üçlü dereceleme biçiminde hazırlanmıştır.

3.3.1.2. Saldırganlık Ölçeğinin Geçerliği

Saldırganlık ölçeğinin geçerlik düzeyi, yapı geçerliği ve kapsam geçerliği ile incelenmiştir. Yapı geçerliği için faktör analizi, kapsam geçerliği için, uzman kanılarının alınmasına ek olarak, madde toplam korelasyonu yöntemi kullanılmıştır. Maddelerin ayırdedicilik güçleri ise, alt ve üst %27’yi oluşturan grupların ortalamaları karşılaştırılarak hesaplanmıştır.

Yapı Geçerliği:

29 maddeden oluşan ölçek geliştirme formu 10-11 yaşlarında 450 ilköğretim öğrencisine uygulanmıştır. Elde edilen veriler üzerinde, yapı geçerliğini ortaya koymak amacıyla temel bileşenler faktör analizi uygulanmıştır. Faktör yükleri. 30’ un altında olan ve yüklendiği faktördeki diğer maddelerle yorumlanamayan maddeler çıkartılarak kalan 13 madde için faktör analizi tekrarlanmıştır. Faktör analizi sonrasında, tek faktörde toplam varyansın %28’inin açıkladığı görülmüştür. Ölçeğin tek faktörlü olduğu kanısına varılmıştır. Faktör analizi sonrasında elde edilen boyutların birlikteki toplam varyans açıklama oranları için aranan genel oran 2/3’tür. Ancak bu oran sosyal bilimlerdeki çalışmalarda daha aşağılara çekilebilmektedir.

Madde Toplam Korelasyonları

Ölçeğin kapsam geçerliğinin saptanmasında, her bir maddeden elde edilen puanlar ile testin bütününden elde edilen puanların karşılaştırılması yöntemiyle madde toplam korelasyon katsayıları saptanmıştır. Madde-test toplam korelasyonlarının hesaplanması ile, her bir maddeden elde edilen puanlar ile

testin bütününden elde edilen puanların karşılaştırılması yapılmıştır. Elde edilen korelasyon katsayısı o maddenin geçerlik katsayısı olup testin bütünü ile tutarlılığını göstermektedir. Madde toplam korelasyon katsayıları .33 ile .65 arasında değişmektedir. Ölçekten tüm maddelerin madde-test toplam korelasyonları .30'un üzerinde olduğundan, tüm maddelerin testin bütünü ile tutarlılık gösterdiğine karar verilmiştir (Şahin, 2004)

Maddelerin Ayırdedicilik Özelliği

Ölçeğin saldırgan olan ve olmayan öğrencileri ayırdetme gücünü saptamak için maddelerin ayırt edicilik özellikleri incelenmiştir. Bu amaçla 430 öğrenciye uygulanan formlardan elde edilen puanların madde analizi yapılmıştır. Ölçekten elde edilen ham puanlar büyükten küçüğe doğru sıralandıktan sonra alt %27 ve üst % 27'yi oluşturan gruplar belirlenmiştir. Her bir madde için bu grupların puan ortalamaları ve t değerleri hesaplanarak maddelerin ayırt edicilik güçleri belirlenmiştir. Sonuç olarak her bir maddenin istenen düzeyde (.05) ayırdedici olduğu görülmüştür.

3.3.1.3. Saldırganlık Ölçeğinin Güvenirliği

Saldırganlık Ölçeğinin güvenirliği iç tutarlılık katsayısı ve kararlılık düzeyi saptanarak test edilmiştir.

Saldırganlık Ölçeğinin İç Tutarlılık Düzeyi: Ölçeğin Burdur ili merkez okullarında öğrenim gören toplam 430 öğrencinin aldıkları puanlar üzerinden hesaplanan Cronbach Alfa katsayısı .77 olarak bulunmuştur.

Kararlık düzeyi:

Ölçeğin kararlık düzeyi (puan değişmezliği) test-tekrar test yöntemi ile hesaplanmıştır. Bu amaçla ölçek 63 beşinci sınıf öğrencisine üç hafta arayla iki kez uygulanmıştır. İki uygulamadan elde edilen puanların karşılaştırılması sonucunda elde edilen korelasyon katsayısı .71 ($p < .01$) olarak hesaplanmıştır. Saptanan iç tutarlılık ve kararlılık düzeylerine bağlı olarak, ölçeğin güvenirlilik düzeyinin yeterli olduğu görülmektedir.

3.3.1.4. Saldırganlık Ölçeğinin Puanlaması

Ölçek üçlü dereceleme ölçeği şeklinde düzenlenmiştir. Seçeneklerden hep yaparım' a 3 puan, ara sıra yaparım' a 2 puan, hiç yapmam' a 1 puan verilerek, toplam puan hesaplanmaktadır. Ölçekten toplam "saldırganlık" puanı elde edilmektedir. Ölçekten alınabilecek en yüksek toplam puan 39, en düşük toplam puan 13'dür. Değerlendirmede, grubun ortalamasının bir standart sapma üstünde puan alanlar saldırgan olarak tanımlanmaktadır. Ölçekte 5, 7, 10, 15 ve 17. maddeler nötrdür ve puanlanmaz.

Saldırganlık Ölçeğinin güvenilirliği iç tutarlılık katsayısı ve kararlılık düzeyi saptanarak test edilmiştir. Ölçeğin Cronbach Alfa katsayısı .77 olarak bulunmuştur. Ölçeğin kararlık düzeyi test-tekrar test yöntemi ile hesaplanmıştır. İki uygulamadan elde edilen puanların karşılaştırılması sonucunda elde edilen korelasyon katsayısı .71 ($p < .01$) olarak hesaplanmıştır. Hesaplanan geçerlik ve güvenilirlik puanları, ölçeğin 10-11 yaşlarındaki çocukların saldırganlık düzeylerini belirlemek amacıyla kullanılabileceğini göstermektedir (Şahin, 2004)

3.3.2. Ana Baba Tutum Ölçeği (ABTÖ)

S.Polat (1986) tarafında geliştirilen Ana-Baba Tutum Ölçeği'nin (A.B.T.Ö) geliştirilmesinde, Türkiye'de daha önce geliştirilmiş olan benzer ölçeklerden yararlanılmıştır. Bu ölçeklerden ilki, 1972 yılında Kuzgun tarafından, ikincisi ise 1984 yılında Bilal tarafından geliştirilmiş olan Ana-Baba Tutum Ölçekleridir.

Her iki ölçekteki otoriter ve demokratik ana-baba tutumunu yansıtan maddeler teker teker gözden geçirilmiş, bazı maddeler olduğu gibi alınmış, bazı maddeler ise orta 1. sınıf öğrencilerinin anlayabileceği şekilde yeniden düzenlenmiş, bazıları ise çıkarılmıştır.

Bu arada diğer kaynaklardan da yararlanılarak bazı yeni maddeler eklenmiştir. Bunun sonucunda anne ve babanın otoriter ve demokratik tutumunu yansıttığı varsayılan 57 madde ortaya çıkarılmıştır. Bu maddeler, 15 kişilik bir uzman grubuna dağıtılmış ve uzmanlardan önce, her maddeyi okuyarak demokratik ve otoriter ana baba tutumlarından hangisini yansıttığına

karar vermeleri istenmiştir. Daha sonra aynı ifadenin, karar verilen tutumu ne derecede yansıttığını 3 dereceli bir ölçek üzerinde belirtmeleri istenmiştir. Bu işlemin sonucunda, uzmanların %70 'inin “ kesinlikle yansıtıyor” şeklinde görüş birliğine vardıkları maddelerin tümü ölçeğe dahil edilmiştir. “Orta derecede yansıtıyor” şeklinde görüş birliğine varılan maddelerin bazıları, uzmanların eleştirilerine göre yeniden düzenlenip alınmıştır. ”Az yansıtıyor” şeklinde görüş birliğine varılan maddeler ise tamamıyla çıkartılmıştır. Böylece 13'ü demokratik, 13'ü otoriter ana baba tutumunu yansıttığı varsayılan 26 maddelik bir ölçek hazırlanmıştır.

3.3.2.1. Ana Baba Tutum Ölçeğinin Güvenirliliği

A.B.T.Ö. 'nin güvenilirlik katsayısı Testin Tekrarı yöntemiyle saptanmıştır. Bunun için, ölçek, 72 kişilik bir öğrenci grubuna 15 gün ara ile iki kez uygulanmıştır. Anne ve baba için iki ayrı güvenilirlik katsayısı bulunmuştur. Elde edilen güvenilirlik katsayıları; anne için 0,83, baba için ise 0,88' dir. Güvenirlik düzeyi bu araştırma için yeterli görülmüştür.

3.3.2.2. Ana Baba Tutum Ölçeğinin Puanlaması

Ölçekte, otoriter tutumu yansıtan maddelere “1” puan, demokratik tutumu yansıtan maddelere ise “0” puan verilmiştir. Buna göre, ölçekte alınabilecek en yüksek puan 26'dır. Öğrencilerin ölçekten aldıkları anne ve baba puanları önceden belirlenmiş olan kritere göre demokratik ve otoriter şeklinde gruplanıyor. Puanın anne için 8 'den, baba için 9 'dan yüksek olması anne ve/veya babanın otoriter olarak algılandığını, düşük olması ise demokratik olarak algılandığını göstermektedir.

3.3.3. Örneklem Grup İçin Saldırganlık Ölçeği ve Ana-Baba Tutumu Ölçeği Güvenirlik Analizi Sonuçları

Araştırmada kullanılan Saldırganlık Ölçeğinin ve Ana-baba Tutum Ölçeğinin güvenilirlik analizleri örneklem grubundan elde edilen veriler üzerinde tekrar yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre Saldırganlık Ölçeğinin ilk

önce 5 nötr maddesi çıkarılmadan yapılan ve bu beş maddenin (5,7,10,15,17) çıkarılmasıyla elde edilen Cronbach's Alpha değerlerine göre ölçek güvenilir derecede değerlendirilmiştir. Maddeler çıkarılmadığında elde edilen Cronbach Alpha değeri .75 , nötr beş maddenin çıkarılmasıyla elde edilen Cronbach Alpha değeri .77 olarak tespit edilmiştir. Ana-baba Tutum Ölçeğinden baba için elde edilen Cronbach Alpha değeri .82 orta derecede güvenilir, anne için bu değer .74 güvenilir derecede belirlenmiştir.

Ana baba Tutum Ölçeği ve Saldırganlık Ölçeğinin, İstanbul'un Bakırköy ilçesindeki üç farklı okulda ilköğretim 4. ve 5. sınıf toplam 262 öğrenci üzerinde yapılan bu araştırmada kullanılması için yeterli koşulun sağlandığı kanaatine ulaşılmıştır.

Tablo 3.2' de Saldırganlık Ölçeği, Tablo 3.3.'te Ana-Baba Tutum Ölçeği madde toplam korelasyonları ve alpha değerleri sunulmuştur.

Tablo 3.2. Araştırma Örneklemi İçin Saldırganlık Ölçeği Madde Toplam Korelasyon ve Cronbach Alpha Değerleri

Maddeler	Madde Toplam Korelasyonlar	Cronbach Alpha Değerleri
Madde 1	.106	.77
Madde 2	.428	.75
Madde 3	.478	.75
Madde 4	.566	.74
Madde 6	.270	.77
Madde 8	.480	.75
Madde 9	.405	.76
Madde 11	.494	.75
Madde 12	.323	.76
Madde 13	.416	.76
Madde 14	.326	.77
Madde 16	.597	.73
Madde18	.396	.76

Tabloda gözlenen bulgular ışığında araştırmamız için Saldırganlık Ölçeği Anne Formu ve Baba Formu tüm maddeler için Cronbach Alpha değerlerinin güvenilir düzeyde olduğu kanaatine ulaşılmıştır.

Tablo 3.3. Araştırma Örneklemini İçin Ana-Baba Tutum Ölçeği Baba Formu ve Anne Formu Madde Toplam Korelasyon ve Cronbach Alpha Değerleri

MADELER	Baba Formu için		Anne Formu için	
	MaddeToplam Korelasyon	Cronbach Alpha Değeri	MaddeToplam Korelasyon	Cronbach Alpha Değeri
Madde 1	.441	.81	.320	.74
Madde 2	.402	.80	.355	.73
Madde 3	.218	.82	.042	.76
Madde 4	-.006	.83	.066	.76
Madde 5	.352	.81	.282	.74
Madde 6	.358	.81	.400	.73
Madde 7	.387	.81	.278	.74
Madde 8	.391	.81	.525	.72
Madde 9	.504	.81	.338	.73
Madde 10	.522	.81	.427	.73
Madde 11	.435	.81	.376	.73
Madde 12	.399	.81	.297	.74
Madde 13	.612	.80	.352	.74
Madde 14	.327	.81	.270	.74
Madde15	.454	.81	.405	.73
Madde 16	.254	.81	.418	.73
Madde 17	.434	.80	.341	.73
Madde 18	.442	.81	.358	.73
Madde 19	-.084	.84	-.152	.77
Madde 20	.412	.81	.447	.73
Madde 21	.439	.80	.222	.74
Madde 22	.462	.81	.308	.74
Madde 23	.256	.82	.241	.74
Madde 24	.537	.80	.318	.73
Madde 25	.384	.81	.325	.73
Madde 26	.527	.80	.404	.73

Tablo 3.3' de gözlenen bulgular ışığında araştırmamız için Ana Baba Tutum Ölçeği Anne Formu tüm maddeler için Cronbach Alpha değerlerinin güvenilir düzeyde olduğu kanaatine ulaşılmıştır.

3.3.4.Kişisel Bilgi Formu

“Kişisel Bilgi Formu”, örnekleme kapsayan öğrencilerin kişisel nitelikleri hakkında bilgi toplamak amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Form öğrencilerin cinsiyeti, sınıf düzeyi, algıladıkları başarı düzeyleri, anne ve babalarının eğitim düzeyi, yaşı, mesleği, kardeş sayısı ve sırası, algılanan gelir, memleketi, göç durumu ve anne babanın şiddet tutumu ile ilgili sorulardan oluşmaktadır (EK.3).

3.4. Verilerin Toplanması

Verileri toplamak amacıyla öncelikle belirlenen üç okulda uygulama yapabilmek için İstanbul Bakırköy İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü’nden gerekli resmi izin alınmış, okul yöneticileri ve rehber öğretmenleri ile ön görüşme yapılarak uygulama için uygun gün ve saatler saptanmıştır. Ölçeklerin ve Kişisel Bilgi Formunun uygulanması, Nisan 2012’de 3 okulun tesadüfî olarak seçilen şubelerinde tek oturumda gerçekleştirilmiştir.

Uygulama öncesinde araştırmacı, öğrencilere kendisini tanıtarak araştırmanın amacı ve veri toplama araçlarının nasıl cevaplandırılacağı konusunda gerekli açıklamaları yapmış, cevapların içten ve samimi olmasının önemi üzerinde durmuş ve öğrencilerin uygulama ile ilgili sorularını cevaplandırmıştır. Araştırmada katılım konusunda öğrencilerin istekliliğine önem verilmiş ve kendilerini oldukları gibi yansıtmaları amaçlandığından, ankete isimlerini yazmaları istenmemiş, sonuçların bireysel değil toplu olarak değerlendirileceği özellikle vurgulanmıştır.

Katılımcıların anket cevaplama süresi yaklaşık olarak 35-40 dakika sürmüştür.

3.5. Verilerin Analizi

Araştırmada öncelikle K-S Normality Testi (One-Sample Kolmogorov Smirnov Test) ile veriler test edilerek normal dağılım olmadığı görülmüştür. Bu nedenle elde edilen verilerin analizinde Nonparametric metotlar kullanılmıştır.

Araştırmada elde edilen verilerin analiz işlemlerinde SPSS 15.0 (Statistical Package for the Social Sciences) paket programı kullanılmıştır. Araştırmada farkın anlamlılığını belirlemek amacıyla yapılan işlemlerde ikili karşılaştırmada *Mann Whitney U Testi*, İki den fazla değişkenli karşılaştırmalarda *Kruskal Wallis Testi*, kategoriler arasında bağımlılık ilişkisi *Pearson's Ki-Kare* testi ve değişkenler arasındaki korelasyon Spearman Korelasyon Testiyle sınanmıştır.

Araştırmada manidarlık düzeyi .05 olarak alınmıştır. Öncelikle 'Saldırđanlık Ölçeği', 'Ana Baba Tutum Ölçeği' ve 'Kişisel Bilgi Formu'ndan elde edilen tüm veriler, 'SPSS for WINDOWS 15.0' paket programı ile çözümlenmiştir. İstatistiksel çözümlemelere geçmeden önce, demografik değişkenler gruplandırılmış ardından örneklem grubuna uygulanan ölçekler (Saldırđanlık Ölçeği, Ana-Baba Tutumları Ölçeği) puanlanmıştır. Daha sonra elde edilen verilerin istatistiksel çözümlmeleri bilgisayar ortamında gerçekleştirilmiştir. Bu aşamada, araştırma grubunu oluşturan öğrencilerin demografik özelliklerini betimleyici frekans ve yüzde dağılımları çıkarılmış, sonra ölçeklerin toplam puanları için x, ss, değerleri saptanmıştır. Ardından hipotez testlerine geçilmiştir.

4. BÖLÜM BULGULAR

Bu bölümde, yapılan istatistiksel analizler sonucunda, araştırmanın problemi ve alt problemlerine ilişkin bulgular tablolar eşliğinde sunulmuştur.

4.1. Örneklem Grubunun Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

Öğrencilerin gittikleri okul, sınıfları, cinsiyet, yaş, algıladıkları başarı durumu, algıladıkları ekonomik durumları, annelerin eğitim durumu ve yaşları, babalarının eğitim durumu ve yaşları, göç durumları, annenin ve babanın dövüyor olmasına göre veriler ve yüzdelik dağılımları Tablo 4.1' de verilmiştir.

Tablo 4.1. Öğrencilerin Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

DEĞİŞKENLER	Gruplar	N	%	X (sald. puanı)	SS	Düşük saldırganlık		Yüksek saldırganlık	
						N	%	N	%
OKUL	Ataköy Atatürk İ.Ö.O.	120	45,8	15,14	2,5	109	91	11	9
	Kültür Koleji	54	20,6	16,17	3,2	42	78	12	22
	Şirinevler İ.Ö.O.	88	33,6	15,94	3,2	67	76	21	24
SINIF	4. Sınıf	125	47,7	15,23	2,9	113	90	12	10
	5. Sınıf	137	52,3	16,40	3,1	105	77	32	23
CİNSİYET	Kız	136	51,9	15,03	2,5	121	89	15	11
	Erkek	126	48,1	16,26	3,2	97	77	29	23
YAŞ	10	122	46,6	15,10	2,9	109	87	13	13
	11	124	47,3	16,27	3,0	95	77	29	23
	12	16	6,1	14,63	1,7	14	84	2	16
KARDEŞ SAYISI	Bir kardeş	49	18,7	15,41	3,2	40	82	9	18.
	İki kardeş	133	50,8	15,53	2,7	115	87	18	13
	Üç kardeş	51	19,5	15,75	2,7	40	79	11	21

<i>Tablo 4.1' in devamı</i>									
	Gruplar	N	%	X (sald. puanı)	SS	Düşük saldırganlık		Yüksek saldırganlık	
						N	%	N	%
	Dört kardeş	18	6,9	15,94	4,5	14	22	4	78
	Beş kardeş	6	2,3	17,67	3,5	4	67	2	33
	Altı kardeş	1	,4	15,00	0	1	-	0	-
	Yedi kardeş	2	,8	14,50	0,7	2	-	0	-
	On kardeş	1	,4	15,00	0	1	-	0	-
	Onsekiz kardeş	1	,4	17,00	0	1	-	0	-
ALGILANAN BAŞARI	Çok iyi	158	60,3	15,20	2,7	136	86	22	14
	İyi	79	30,2	16,00	2,9	66	84	13	16
	Orta	18	6,9	17,55	4,2	11	39	7	61
	Ortanın altı	6	2,3	15,00	1,9	5	83	1	17
	Düşük	1	,4	21,00	-	-	-	1	100,
ANNE YAŞI	30 ve altı	9	3,4	14,78	2,2	16	77	3	33
	31-39	159	60,6	15,51	2,7	126	75	23	15
	40-49	87	33,2	15,79	3,2	70	83	15	17
	50 ve üstü	7	2,6	17,00	5,5	6	86	1	14
BABA YAŞI	30 ve altı	1	0,3	15,00	2,2	4	-	0	
	31-39	98	37,4	15,51	2,7	81	86	14	14
	40-49	137	52,2	15,40	2,7	114	83	23	17
	50 ve üstü	26	9,9	17,23	4,3	19	73	7	27
ANNE EĞİTİMİ	Okuma yaz-ma bilmiyor	10	3,8	14,70	2,0	9	90	1	10
	ilkokul	62	23,7	15,89	3,3	48	77	14	23
	Orta	29	11,1	15,21	2,2	26	90	3	10
	Lise	88	33,6	15,64	2,6	74	84	14	16
	Üniversite	52	19,8	15,36	3,1	45	86	7	14
	Yüksek lisans - üstü	21	8,0	0	0	16	76	5	24
BABA EĞİTİMİ	Okuma yaz-ma bilmiyor	3	1,1	15,67	3,1	2	-	1	-
	ilkokul	48	18,3	15,63	3,2	42	87	6	13

<i>Tablo 4.1' in devamı</i>									
	Gruplar	N	%	X (sald. puanı)	SS	Düşük saldırıcılık		Yüksek saldırıcılık	
						N	%	N	%
	Lise	71	27,1	15,21	2,4	61	86	10	14
	Üniversite	66	25,2	15,40	3,1	57	86	9	14
	Yüksek lisans- üstü	25	9,5	15,84	3,6	20	80	5	20
GELİR DÜZEYİ	Düşük	3	1,1	15,33	3,2	2	67	1	33.
	Ortanın altı	4	1,5	15,00	1,4	4	85	0	15
	Orta	48	18,3	15,60	3,1	41	85	7	15
	İyi	108	41,2	15,56	2,8	88	81	20	19
	Çok iyi	99	37,8	15,63	3,5	83	84	16	16.
GÖÇ DURUMU	0-5 yıl önce	14	5,3	14,64	2,1	13	93	1	7.
	6-10 yıl önce	83	31,7	15,69	3,3	69	83	14	17
	11-15 yıl önce	114	43,5	15,60	2,6	94	82	20	18
	16 ve öncesi	51	19,5	15,82	3,2	42	82	9	18
ANNENİN DÖVMESİ	Hiçbir zaman	206	78,6	15,09	2,5	180	87	26	13
	Bazen	55	21,0	17,53	3,5	38	79	17	21
	Her zaman	1	,4	20,00	2,6	0		1	100
BABANIN DÖVMESİ	Hiçbir zaman	226	86,3	15,40	2,8	191	85	35	15
	Bazen	35	13,4	17,06	3,2	26	74	9	26
	Her zaman	1	,4	16,00		0		1	100

Tablo 4.1' de görüldüğü gibi araştırmaya 136' sı kız, 126'sı erkek olmak üzere 262 öğrenci katılmıştır. Öğrencilerin 54'ü (% 45.8) üst sosyo ekonomik durumu temsil eden Kültür Koleji, 120' si (% 45.8) orta sosyo ekonomik durumu temsil eden Ataköy Atatürk İlköğretim Okulu ve 88' i (% 33.6) alt sosyo ekonomik durumu temsil eden Şirinevler İlköğretim Okulu öğrencileridir. Bu öğrencilerden 125'i (%47.7) 4. , 137'si (%52.3) beşinci .sınıflardan oluşmaktadır. Öğrencilerin yaşları % 46' sı 10 , % 47.3' ü 11 ve %6' sı 12 yaş grubunu temsil etmektedir.

Öğrencilerin 133'ü, yani yarısı iki kardeşten oluşan ailelerin çocuklarından

oluşmakta, diğer yarısı ise % 18.7' si tek kardeş, % 19.5' u üç kardeş, % 6.9' u dört kardeş, % 2.3' ü beş kardeş ve 1 kişi altı, 2 kişi yedi, 1 kişi sekiz, 1 kişi on ve 1 kişi onsekiz kardeşe sahiptir.

Öğrencilerin % 88'i başarı durumunu çok iyi olarak algımlarken % 20' si iyi, % 8' i orta olarak algılamaktadır. Öğrencilerden sadece % 8'i akademik başarı durumunu ortanın altı ve düşük olarak algılamaktadır.

Öğrencilerin annelerinin yaşlarının daha çok 30 ve 39 arasında olduğu, daha çok lise mezunu (%33.6), öğrencilerin babalarının yaşlarının 40-49 arasında yer aldığı, babalarının eğitiminin ise daha çok lise (%27.1) ve üniversite (%25.2) düzeyinde olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin ekonomik durumlarını %41'inin iyi, %37' sinin çok iyi olarak algıladığı, % 48'inin ise orta gelir düzeyinde algıladığı görülmüştür.

Öğrencilerin annelerinden sadece % 4' ünün her zaman, % 55'inin bazen dayak yediği, babalarından ise % 4' ünün her zaman, % 35' inin bazen dayak yediği görülmektedir.

Saldırganlık düzeyi ile ilgili veriler incelendiğinde tabloda değişkenlere göre yüksek ve düşük saldırganlık gösteren öğrencilerin sayılarının yanında yüzdeleri verilmiştir. Tablo incelendiğinde okullara göre % 23.8 Şirinevler İ.Ö.O, sınıflara göre %23.3 ile 5. sınıfların, cinsiyete göre % 23.0 ile erkeklerin, yaşa göre % 23.3 ile 11 yaş grubunun, kardeş sayısına göre %77.7 dört kardeş olanların, algılanan başarıya göre düşük ve %61.1 ile orta derecede başarı algılayanların, anne yaşına göre %33.3 ile 30 ve altında annesi olanların, baba yaşına göre % 26.9 ile 50 ve üstü yaş babası olanların, anne eğitimine göre %23.8 ile üniversite mezunu annesi olanların, baba eğitimine göre %33.3 ile okuma yazma bilmeyen babası olanların, algılanan gelir düzeyine göre %18.5 ile ekonomik durumunu iyi olarak algılayanların, göç durumuna göre %17.6 ile 16 yıl ve öncesi göç edenlerin, annenin dövüyor ve babasının dövüyor olmasına göre %100 ile annesi tarafından her zaman ve % 100 ile babası tarafından her zaman dövülenlerin daha yüksek düzeyde saldırganlık gösteren gruba girdiklerini gözlemliyoruz.

Bu dağılımların anlamlığı ise istatistiksel analizlerle sınımlanmış ve sonuçlar sırasıyla aşağıdaki maddelerde verilmiştir

4.2. Öğrencilerin Saldırganlık Düzeyi ve Anne Baba Tutumlarına Yönelik

Tanımlayıcı Bulgular

Araştırmaya katılan 262 öğrencinin puan dağılımları incelendiğinde 218'i (% 83.2) saldırgan kategorisinde yer almazken, 44 (%16.8) öğrencinin saldırganlık puanının yüksek olduğu gözlenmektedir.

Anne ve babaların tutumlarına göre saldırganlık düzeyi dağılımı Tablo 4.2' de verilmektedir.

Tablo 4.2. Anne ve Baba Tutumuna Göre Saldırganlık Düzeyi Dağılımı

	N	%	X	Ss	Yüksek saldırganlık (N)	Düşük saldırganlık (N)
Otoriter Anne	34	13,0	16,50	3,9	8	26
Demokratik Anne	228	87,0	15,49	2,7	36	192
Otoriter Baba	31	11,8	16,80	4,3	9	22
Demokratik Baba	231	88,2	15,46	2,6	35	196

Tablo 4.2' de görüldüğü gibi anne baba tutumlarıyla saldırganlık düzeyleri incelendiğinde annelerini otoriter olarak algılayan 34 öğrencinin 8'inin saldırganlık puanının yüksek, 26'sının ise düşük düzeyde olduğu gözlenmiştir. Annesini demokratik olarak algılayan 228 öğrencinin ise 36'sının yüksek 192'sinin ise düşük düzeyde saldırganlık puanı aldığı gözlenmiştir.

Babaların çocuk yetiştirme tutumu incelendiğinde 262 babadan 231'inin (%82.2) demokratik, 31'inin (%11.8) otoriter olarak algılandığı, anneler için ise; 262 anneden 228'i (% 87.0) demokratik, 34'ü (%13.0) ise otoriter olarak algılandığı gözlenmektedir

4.3. İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Baba Tutumuna Göre İncelenmesine Ait Bulgular

Öğrencilerin saldırganlık düzeyleri ile baba tutumu arasındaki ilişkinin anlamlılığını test etmek için Kay Kare Testi ve Spearman Korelasyon Testi kullanılmıştır. Sonuçlar Tablo 4.3’de verilmiştir.

Tablo 4.3. Saldırganlık Düzeylerinin Baba Tutumuna Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Bulgular

		Saldırganlık Düzeyi
Baba Tutumu	Kay Kare	3.769 ^a
	P	.032
	df	1
Spearman Korelasyon	r	.12
	p	.043

P< .05

Tablo 4.3’ de görüldüğü gibi öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin baba tutumuna göre farklılık gösterip göstermediğine ilişkin Chi-Square Testi sonuçlarına göre baba tutumu ve öğrencilerin saldırganlık düzeyleri arasında görülen farkın anlamlı olduğu görülmektedir. [χ^2 (sd=1, n=262) = 3.769^a, P<.05.] Baba tutumu ve öğrencilerin saldırganlık düzeyi arasındaki ilişkiyi test ettiğimiz Spearman Testine göre baba tutumu ve öğrencilerin saldırganlık düzeyleri arasında ,12 düzeyinde korelasyon vardır (r= .12, p<0.5). Otoriterlik puanı arttıkça öğrencilere ilişkin saldırganlık puanı da artmıştır. Babasını otoriter olarak algılayan öğrencilerin saldırganlık puanının daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Yani demokratik tutum lehine anlamlı bir farklılaşma gözlenmiştir.

4.4. İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Anne Tutumuna Göre İncelenmesine Ait Bulgular

Öğrencilerin saldırganlık düzeyleri ile anne tutumu arasındaki ilişkinin anlamlılığını test etmek için Kay Kare Testi ve Spearman Korelasyon Testi kullanılmıştır. Sonuçlar Tablo 4.4’de verilmiştir.

Tablo 4.4. Saldırganlık Düzeylerinin Anne Tutumuna Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Bulgular

		Saldırganlık Düzeyi
Anne Tutumu	Kay Kare	1.268
	P	.260
	df	1
Spearman Korelasyon	r	.07
	p	.070

p> .05

Tablo 4.4’ de görüldüğü gibi ilköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Anne Tutumuna Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Kay-Kare Testi Sonuçlarına göre anne tutumu ve öğrencilerin saldırganlık düzeyleri arasında görülen fark anlamlı değildir. Anne tutumu ve öğrencilerin saldırganlık düzeyi arasındaki ilişkiyi test ettiğimiz Spearman Testine göre anne tutumu ve öğrencilerin saldırganlık düzeyleri arasında korelasyon yoktur ($r = .07$, $p > 0,5$).

4.5. İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Cinsiyete Göre İncelenmesine Ait Bulgular

Cinsiyet değişkeni ile saldırganlık düzeyi arasında anlamlı bir fark olup olmadığının belirlenmesi için Mann-Whitney Testi ve Pearson’s Kay-Kare testi kullanılmıştır.

Tablo 4.5. Cinsiyete Göre Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesine İlişkin Bulgular

		Saldırganlık Düzeyi
Cinsiyet	Kay Kare	6,725 ^a
	P	.010
	df	1

P< .05

Tablo 4.6. Cinsiyete Göre Saldırganlık Ortalamalarının Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Cinsiyet	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	P
Kız	136	116.35	15824.00	6508.00	.001
Erkek	126	147.85	18629.00		

P < .05

Tablo 4.6’ da görüldüğü gibi ilköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğine ilişkin Kay-Kare Testi Sonuçlarına göre öğrencilerin saldırganlık düzeyleri arasında görülen farkın cinsiyete göre anlamlı olduğu saptanmıştır, χ^2 (sd=1, n=262)= 6,725^a · P<.05. Ortaya çıkan anlamlı düzeydeki bu farkın kaynağı, Mann-Whitney U Testi ile araştırılmış ve öğrencilerin almış oldukları puanların sonuçları Tablo 4.8’de gösterildiği gibi erkek öğrencilerin saldırganlık puanları ortalaması kız öğrencilerin ortalamasından anlamlı düzeyde yüksektir (U=65,08 p<.05).

4.6. İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Okul Değişkenine Göre İncelenmesine Ait Bulgular

Okul değişkeni ile saldırganlık düzeyi arasında anlamlı bir fark olup olmadığının belirlenmesi için okul sayısı ikiden fazla olduğundan Kruskal Wallis Testi ve Pearson’s Kay-Kare testi kullanılmıştır.

Tablo 4.7. Saldırganlık Düzeylerinin Okullara Göre İncelenmesine Ait Bulgular

		Saldırganlık Düzeyi
Okul değişkeni	Kay Kare P df	9.282 ^a .010 2

p< .05

Tablo 4.8. Okullara Göre Saldırganlık Puanlarının Ortalamalarının Karşılaştırılmasına Ait Bulgular

Cinsiyet	n	Sıra Ortalaması	sd	χ^2	P	Anlamlı Fark
Atakoy Ataturk İ.O.	120	120.38	2	5.8	.05	Kültür Kol-Şirinevler İ.Ö.O.
Kültür Koleji	54	148.52		4	4	KültürKol-Ataköy İ.Ö.O.
Şirinevler İ.O.	88	136.23				Şirinevlerİ.Ö.O. – Ataköy İ.Ö.O.

P<.10

Tablo 4.7’ de görüldüğü gibi ilköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin okul değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğine ilişkin Ki-Kare Testi sonuçlarına göre okul değişkeni ve öğrencilerin saldırganlık düzeyleri arasında görülen farkın anlamlı olduğu bulunmuştur, χ^2 (sd=2, n=262) =9,282^a, P<.05. Tablo 4.8’ de görüldüğü gibi ortaya çıkan farkın kaynağı Kruskal Wallis ile araştırılmış ve öğrencilerin almış oldukları puanların sonuçları .05 düzeyinde anlamlı değilken .10 düzeyinde anlamlı bulunmuştur, χ^2 (sd=2, n=262) =5,84, P>.10. Grupların sıra ortalamaları dikkate alındığında, üst sosyoekonomik düzeyi temsil eden Kültür Koleji öğrencilerinin saldırganlık düzeyi diğer iki okuldan yüksek gözlenirken, alt sosyoekonomik düzeyi temsil eden Şirinevler İÖO.’nun öğrencilerinin saldırganlık düzeyi orta sosyoekonomik düzeyi temsil eden Ataköy Atatürk İ.Ö.O. öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinden yüksek olarak gözlenmiştir.

4.7. İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Yaşa Göre İncelenmesine Ait Bulgular

Yaş ile saldırganlık düzeyi arasında ilişki olup olmadığının belirlenmesi için Spearman Korelasyon Testi kullanılmıştır.

Tablo 4.9. Öğrencilerin Yaşlarına Göre Saldırganlık Düzeyinin İncelenmesine Ait Bulgular

Spearman Korelasyon		Saldırganlık
Yaş	r	.17
	P	.007

Tablo 4.9'da gözlendiği gibi yaş değişkeni ve öğrencilerin saldırganlık düzeyi arasındaki ilişkiyi test ettiğimiz Spearman Testine göre öğrencilerin saldırganlık ölçeğinden elde ettikleri puanlarla yaşları arasında düşük düzeyde ($r=.17$; $p<.05$) 166^{**} düzeyinde, pozitif ve anlamlı bir ilişki gözlenmiştir ($r=.166$ ^{**}, $p<.05$).

4.8. İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Kardeş Sayısına Göre İncelenmesine Ait Bulgular

Kardeş sayısı ile saldırganlık düzeyi arasında ilişki olup olmadığının belirlenmesi için Spearman Korelasyon Testi kullanılmıştır.

Tablo 4.10. Kardeş Sayısına Göre Saldırganlık Düzeyinin İncelenmesine İlişkin Bulgular

Spearman Korelasyon		Saldırganlık
Kardeş Sayısı	r	.08
	P	.226

$p>.05$

Tablo 4.10'de görüldüğü gibi, öğrencilerin saldırganlık ölçeğinden elde ettikleri puanlarla kardeş sayıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki saptanamamıştır ($r=.08$ $p>.01$).

4.9. İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Algılanan Başarı Düzeyine Göre İncelenmesine Ait Bulgular

Algılanan başarı düzeyi ile saldırganlık düzeyi arasında ilişki olup olmadığının belirlenmesi için Spearman Korelasyon Testi kullanılmıştır.

Tablo 4.11. Algılanan Başarı Düzeylerine Göre Saldırganlık Düzeyinin İncelenmesine İlişkin Bulgular

Spearman Korelasyon		Saldırganlık
Başarı düzeyi	r	.21
	p	.001

p<.05

Tablo 4.11’de görüldüğü gibi, öğrencilerin saldırganlık ölçeğinden elde ettikleri puanlarla algıladıkları başarı düzeyleri arasında .21 düzeyinde, pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu gözlenmektedir (r=.21, p<.05).

4.10. İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Annenin Eğitim Durumuna Göre İncelenmesine Ait Bulgular

Annenin eğitim durumu ile saldırganlık düzeyi arasında ilişki olup olmadığının belirlenmesi için Spearman Korelasyon Testi kullanılmıştır.

Tablo 4.12. Annenin Eğitim Düzeyine Göre Saldırganlık Düzeyinin İncelenmesine İlişkin Bulgular

Spearman Korelasyon		Saldırganlık
Anne Eğitim Düzeyi	r	.02
	p	.713

p>.05

Tablo 4.12’ de görüldüğü gibi, öğrencilerin saldırganlık ölçeğinden elde ettikleri puanlarla annelerinin eğitim düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki saptanamamıştır (r=.02, p>.05).

4.11. İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Annenin Yaşına Göre İncelenmesine Ait Bulgular

Annenin yaşı ile saldırganlık düzeyi arasında ilişki olup olmadığının belirlenmesi için Spearman Korelasyon Testi kullanılmıştır.

Tablo 4. 13. Anne Yaşına Göre Saldırganlık Düzeyinin İncelenmesine İlişkin Bulgular

Spearman Korelasyon		Saldırganlık
Anne Eğitim Düzeyi	r	.07
	p	.293

p>.05

Tablo 4.13’de görüldüğü gibi, öğrencilerin saldırganlık ölçeğinden elde ettikleri puanlarla annelerinin yaşları arasında anlamlı bir ilişki saptanamamıştır (r=.07, p>.05).

4.12. İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Babanın Eğitimine Göre İncelenmesine Ait Bulgular

Babanın eğitim düzeyi ile öğrencilerin saldırganlık düzeyi arasında ilişki olup olmadığının belirlenmesi için Spearman Korelasyon Testi kullanılmıştır.

Tablo 4.14. Babanın Eğitim Düzeyine Göre Saldırganlık Düzeyinin İncelenmesine İlişkin Bulgular

Spearman Korelasyon		Saldırganlık
Babanın Eğitim Düzeyi	r	-.06
	p	.300

p>.05

Tablo 4.14’de görüldüğü gibi, öğrencilerin saldırganlık ölçeğinden elde ettikleri puanlarla babalarının eğitim düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki saptanamamıştır (r = -.06, p>.05).

4.13. İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Babanın Yaşına Göre İncelenmesine Ait Bulgular

Babanın yaşı ile saldırganlık düzeyi arasında ilişki olup olmadığının belirlenmesi için Spearman Korelasyon Testi kullanılmıştır.

Tablo 4.15. *Baba Yaşına Göre Saldırganlık Düzeyinin İncelenmesine İlişkin Bulgular*

Spearman Korelasyon		Saldırganlık
Baba yaşı	r	.04
	P	.488

p>.05

Tablo 4.15’de görüldüğü gibi, öğrencilerin saldırganlık ölçeğinden elde ettikleri puanlarla babalarının yaşları arasında anlamlı bir ilişki saptanamamıştır (r=.04, p>.05).

4.14. İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Algılanan Ekonomik Duruma Göre İncelenmesine Ait Bulgular

Algılanan ekonomik durum ile saldırganlık düzeyi arasında ilişki olup olmadığının belirlenmesi için Spearman Korelasyon Testi kullanılmıştır.

Tablo 4.16. *Öğrencilerin Algıladıkları Ekonomik Düzeylerine Göre Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesine İlişkin Bulgular*

Spearman Korelasyon		Saldırganlık
Ekonomik Durum	r	-.01
	p	.893

p<.05

Tablo 4.16’da görüldüğü gibi, öğrencilerin saldırganlık ölçeğinden elde ettikleri puanlarla ekonomik düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki saptanamamıştır (r = -.01*, p>.05).

4.15. İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Göç Durumlarına Göre İncelenmesine Ait Bulgular

Göç durumu ile saldırganlık düzeyi arasında ilişki arasındaki ilişkinin anlamlılığını test etmek için Kay Kare Testi ve Spearman Korelasyon Testi kullanılmıştır.

Tablo 4.17. Göç Durumuna Göre Saldırıcılık Düzeylerinin İncelenmesine İlişkin Bulgular

	Saldırıcılık Düzeyi	
Göç Durumu	Kay Kare P Df	1.006 .800 3
Spearman Korelasyon	r P	.03 .060

P>.05

Tablo 4. 18. Öğrencilerin Göç Durumları ve Saldırıcılık Düzeyine Ait Kruskal Wallis Testi Sonuçları

GRUPLAR	N	Sıra Ortalaması	sd	χ^2	p	Anlamli fark
0-5 yıl önce gelen	14	106.39	3	1.87	0.59	Yok
6-10 yıl önce gelen	83	130.12				
11-15 yıl önce gelen	114	134.83				
16 yıl ve öncesi gelen	51	133.19				

Tablo 4.17 ve 4.18' de görüldüğü gibi ilköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin saldırıcılık düzeylerinin göç durumuna göre farklılık gösterip göstermediğine ilişkin Kay-Kare Testi, Kruskal Wallis Testi ve Spearman Korelasyona göre göç değişkeni ve öğrencilerin saldırıcılık düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark gözlenmemiştir ($\chi^2 = 1.006^a$ sd=3

P= .800 ,p> .05).

4.16. İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırıcılık Düzeylerinin Annenin Dövüyor Olmasına Göre İncelenmesine Ait Bulgular

Annenin dövüyor olması ile saldırıcılık düzeyi arasındaki ilişkinin anlamlılığını test etmek için Ki Kare Testi ve Spearman Korelasyon Testi kullanılmıştır.

Tablo 4.19. Öğrencilerin Saldırganlık Düzeylerinin Annenin Dövüyor Olmasına Göre İncelenmesine İlişkin Bulgular

	Saldırganlık Düzeyi	
Annenin Dövüyor Olması	Ki Kare P Df	15.363 ^a .000 2
Spearman Korelasyon	r P	.22 .071

P< .05

Tablo 19’da görüldüğü gibi annenin dövüyor olması ile saldırganlık düzeyi arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlıdır.

Tablo 4.20. Annenin Dövüyor Olmasına Göre Saldırganlık Puanlarının Ortalamalarının Karşılaştırılmasına Ait Kruskal Wallis Testi

GRUPLAR	N	Sıra Ortalaması	s d	χ^2	p	Anlamlı fark
1-Hiçbir zaman dövmez	206	117,99	2	32,27	,000	var
2.Bazen döver	55	180,17				
3.Her zaman döver	1	237,50				

P<0,5

Tablo 4.20’ de görüldüğü gibi ortaya çıkan farkın kaynağı, Kruskal Wallis Testi ile incelenmiş ve öğrencilerin almış oldukları puanların sonuçları Tablo 4.20’de gösterildiği gibi .05 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. χ^2 (sd=2, n=262) = 32,270 , P<0.5. Sıra ortalamaları dikkate alındığında, annesinin sürekli dayak yiyen öğrencilerinin saldırganlık düzeyi bazen dayak yiyenlerden, bazen dayak yiyen öğrencilerin saldırganlık düzeyi ise hiçbir zaman dayak yemeyen öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinden yüksek olarak gözlenmiştir.

4.17. İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Babanın Dövüyor Olmasına Göre İncelenmesine Ait Bulgular

Babanın dövüyor olması ile saldırganlık düzeyi arasındaki ilişkinin anlamlılığını test etmek için Kay Kare Testi ve Spearman Korelasyon Testi kullanılmıştır.

Tablo 4.21. Babanın Dövüyor Olmasına Göre Saldırganlık Düzeyinin İncelenmesine İlişkin Bulgular

	Saldırganlık Düzeyi	
Babanın Dövüyor Olması	Ki Kare P df	2,471 ^a .291 2
Spearman Korelasyon	r p	.22 .071

p>,05

Tablo 4.21’de görüldüğü gibi araştırma bulgularına göre babanın dövüyor olmasına göre saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır ($\chi^2=2,471^a$ sd=2 P= ,291 p>.05).

Tablo 4.22. Babanın Dövüyor Olmasına Göre Saldırganlık Puanlarının Ortalamalarının Karşılaştırılmasına Ait Kruskal Wallis Testi

GRUPLAR	n	Sıra Ortalaması	s d	χ^2	p	Anlamlı fark
Hiçbir zaman dövmez	226	124,74	2	13,54	,001	Gözlenmemiştir
Bazen döver	35	173,81				
Her zaman döver	1	178,0				

Tablo 4.22’ de görüldüğü gibi Kruskal Wallis Testi ile yapılan karşılaştırmada babası her zaman dövenlerin saldırganlık sıra ortalaması en yüksek gözlemlense de bu fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

4.18. İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Sınıf Düzeyine Göre İncelenmesine Ait Bulgular

Sınıf düzeyi ile saldırganlık arasındaki ilişki Spearman Korelasyon Testi ile incelenmiştir

Tablo.4. 23. Sınıf Düzeyine Göre Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesine İlişkin Bulgular

Spearman Korelasyon		Saldırganlık
Sınıf Değişkeni	r	.22
	P	.000

Tablo 4.23’de gözlendiği gibi sınıf değişkeni ve öğrencilerin saldırganlık düzeyi arasındaki ilişkiyi test ettiğimiz Spearman Testine göre öğrencilerin saldırganlık ölçeğinden elde ettikleri puanlarla sınıf düzeyleri arasında düşük düzeyde ($r=.22$; $p<.05$) pozitif ve anlamlı bir ilişki saptanmıştır.

5.BÖLÜM

TARTIŞMA VE YORUM

Bu araştırmanın temel amacı saldırganlık ve anne baba tutumu arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. Araştırmanın ikinci amacı da alt amaçlar şeklinde belirtildiği gibi çeşitli alt değişkenlerle saldırganlık arsındaki ilişkinin incelenmesidir. Bu bölümde, istatiksels analizler sonucu elde edilen sonuçlar, bulgular bölümündeki başlıklar temelinde tartışılacaktır.

5.1. Öğrencilerin Saldırganlık Düzeyi ve Anne Baba Tutumlarına İlişkin

Sonuçların Tartışılması

Araştırmaya katılan 262 öğrencinin puan dağılımları incelendiğinde 218'i (% 83) saldırgan olarak değerlendirilmezken 44 (%17) öğrencinin saldırganlık puanının yüksek olduğu gözlenmiştir. Bu oran özel okulu temsil eden Kültür Kolejinde %22 Alt sosyoekonomik düzeyi temsil eden Şirinevler İ.Ö.O.'da %24 ve orta sosyoekonomik durumu temsil Ataköy Atatürk İ.Ö.O.'da % 9 olarak gözlenmiştir.

Türk Eğitim Derneği'nin verilerine göre okullarda her yıl şiddet olayları artmaktadır. İlköğretim okulu öğrencileri arasında her üç öğrenciden birinin (%35) düzenli olarak akran zorbalığına uğradığı görülmektedir. Düzenli olarak arkadaşlarına zorbalık yaptıklarını belirten öğrenci oranı %6'dır. Zorba grupta erkek öğrencilerin oranı, kızlardan anlamlı bir biçimde yüksektir. Türk Eğitim Derneği (2006) çalışması ilköğretim öğrencilerinin yaklaşık olarak % 40'ının en az bir kez kavga ettiğini,%20'sinin ise bir grup kavgasına karıştığını göstermektedir. Pandost Derneği (2011) tarafından yapılmış olan araştırma sonuçlarına göre, okul içerisinde gözlemlenen saldırganlık davranışlarının özel okullarda araştırmaya katılan öğrencilerin yüzde 73.74'ü kendilerine ya da çevrelerine uygulanan direkt saldırganlık davranışına tanık olduklarını bildirirken, devlet okullarında bu oran yüzde 50 olarak tespit edilmiştir. Fakat bunu rapor eden öğrenci sayısı ise %22'dir. Diğerleri sessiz kalmayı tercih etmiştir. Pandost Derneğinin ulaştığı sonuçlar birçok okul ve yaş seviyesini kapsadığı için daha genel bir grubu temsil eden rakamlardır. Bu sonuçlara baktığımızda, şiddetin bu yaş gruplarından sonra giderek arttığını görmekteyiz.

Türk Eğitim Derneği 2006 toplantı raporunda “ülkemizde ergen ve çocuklarda görülen şiddet 15-16 yaşları arasında en yüksek seviyeye ulaşmakta ve bu yaş grubu risk faktörü olmaktadır” şeklinde belirtmiştir. Bu durumda araştırmadan elde edilen verilerin literatürle uyumlu olduğu söylenebilir.

Babaların ve annelerin çocuk yetiştirme tutumu ile ilgili olarak tablo 4.2’de görüldüğü gibi 262 babadan 231’inin (%88) demokratik, 31’inin(%12) otoriter olarak algılandığı, 262 anneden 228’i (% 87) demokratik, 34’ü (%13) ise otoriter olarak algılandığı gözlenmektedir.

Tabloya baktığımızda anne ve baba için algılanan tutumların birbirine yakın sonuçlarda olduğunu görmekteyiz. Verilere göre, demokratik tutumun otoriter tutumdan daha fazla algılanmış olduğu görülmektedir.

Yavuzer’e göre (2000), dünyaya gelen çocuğun, anne babanın zihnindeki hayali çocuk kavramına uyup uymaması, anne babanın çocuklarının sayı, cinsiyet ve kişilik özelliklerinden memnun olup olmaması, eşler arasındaki ilişkiler, toplumun kültürel değerleri, anne babanın üstlendikleri ebeveyn rolünden memnun olma derecesi, anne babanın kendi çocukluk yıllarındaki deneyimleri ve ailenin sosyoekonomik koşulları anne babanın çocuğa karşı davranışını etkileyen faktörlerdir. Literatürde yıllar içinde anne baba tutumunun değiştiğini gösteren araştırmalar mevcuttur. Haktanır’a göre (1999) önceki yıllarda ana babaların kız çocuklarına karşı daha cezalandırıcı ve kısıtlayıcı davrandığı görülürken, 90’lı yıllarda kız çocuklarına uygulanan baskının azaldığı, demokratik tutumların arttığı, erkek çocuklarına karşı daha baskıcı ve ilgisiz davranıldığı görülmüştür. Bu çalışmada ayrıca sosyo ekonomik düzeyi düşük ailelerde cezalandırıcı ve kısıtlayıcı anne baba tutumlarının sosyo ekonomik düzeyi yüksek ailelere göre daha yaygın olduğu, eğitim düzeyi yüksek ana babaların daha fazla demokratik tutum sergiledikleri görülmüştür. Ancak, çalışmalar anne babanın koruyuculuğu ve otoriter tutumları açısından alt, orta ve üst sosyoekonomik düzey arasında bir fark olmadığını göstermiştir.

Bu çalışmanın sonuçlarına göre otoriter tutum demokratik tutuma göre oldukça az benimsenmiş bir tutum olarak gözlenmektedir. Bu sonuç Haktanır v.d. (1999) çalışmasıyla uyumlu görünmektedir. Fakat anne babaların otoriter olarak değerlendirilmesi, çocuğun anne babayla ne kadar özdeşleştiği ile ilgili

olabilir. Yani çocuk anne babasının kendisi için faydalı olsun diye baskıcı davrandığını düşünüyorsa, öğrenilmiş bir düşünce olarak anne babayı otoriter olarak değerlendirmeyebilir. Lamborn v.d. (1991) ve Baumrind'in (1971) farklı etnik kökenden, sosyoekonomik düzeyden ve aile yapılarından gelen ergenlerle yaptıkları çalışmanın sonuçları, demokratik anne babalık stilinin olumlu sonuçlarının bu gruplar arasında çok fark yaratmadığını göstermiştir. Araştırmacılar bunu farklı kültürlerde otoriter tutumun bir kültür olarak çocuk yetiştirmede kullanıldığı ve çocukların bu konudaki bakış açısının ve algısının olumlu olduğu, bunun kültürel ve kutsal bir değer olarak algılanmasıyla ve toplum genelinde kullanılmasıyla ilgili olduğu şeklinde yorumlamışlardır.

Zengin (2008) tarafından yapılan bir çalışmada anne baba tutumunu algılamada, ergenlerin cinsiyetlerinin ve baba eğitim düzeyinin etkili olduğu, erkek ergenlerin anne baba tutumlarını kız ergenlere göre daha fazla demokratik olarak algıladıkları saptanmıştır

Özdemir'in (2009) çalışmasında anne baların kabul/ilgi düzeyinin kontrol düzeyinden, annelerin de kabul/ilgi ve kontrol düzeyinin babalarinkinden yüksek olduğunu ortaya koymuştur. En yaygın çocuk yetiştirme stilinin anneler için otoriter stil, babalar için ise demokratik stil olduğu belirlemiştir. Russel v.d. (2003) ise tam tersi bir sonuç elde etmişlerdir. Onlara göre babaların uyguladığı çocuk yetiştirme stilleri ve olası cinsiyet farklılıkları ile ilgili az bilgi olsa da, özellikle disiplin stratejileri açısından annelerin daha çok demokratik, babaların ise otoriter stile yakın olduklarını gösteren bulgular da bulunmaktadır.

Demiriz ve Öğretir (2007) alt sosyoekonomik düzeydeki ve eğitim düzeyi düşük olan annelerin daha koruyucu, annelik rolünü daha fazla reddeden, aile içinde daha geçimsiz ve daha sıkı disiplin uygulayan anneler olduğunu, annelerin demokratik tutumunun alt ve üst sosyoekonomik düzeyde olmalarından etkilenmediği saptamıştır. Aytemiz'in (2010) çalışmasına göre gelişime açıklık kişilik özelliği, demokratik ebeveyn tutumunu olumlu yönde yordarken, Sümer ve Güngör (1999) iki uç çocuk yetiştirme stili olan otoriter ve izin verici şımartan çocuk yetiştirme stili en yaygın stiller olarak saptamışlardır. Şahin ve Özyürek'in (2000) okulöncesi dönem (5-6 yaş grubu) çocuğa sahip 762 ebeveynin örneklem alındığı özelliklerine göre çocuk yetiştirme tutumlarının incelenmesinin amaçlandığı çalışmada annelerin

babalara göre daha demokratik olduğu belirlenmiştir.

Ülkemizdeki ve yurtdışındaki çalışmalara baktığımızda benzer sonuçlar gözlemlense de, Türk aile yapısına baktığımızda; gelenek ve göreneklerin etkisine bağlı olarak annelik ve babalık rollerini batı toplumlarına göre farklı değerlendirdiğini gözlemlenmektedir. Her ne kadar Haktanır v.d. (1999) çalışmalarında çocuk yetiştirmede yıllar içinde önemli değişimlerin olduğunu görmüşlerse de Türk aile yapısı içinde anne ve babanın çocuğuyla kurmuş olduğu ilişkide otoriter tutumun izleri birçok ailede görülmektedir. Göksel ve Coşkun'un (2005) belirttiği gibi Türkiye'de genel aile yapılarına bakıldığında otoriter ve kısıtlayıcı bir yapı öne çıkmaktadır. Aileler aşırı bir koruma içgüdüğü ile çocuklarına yaklaşırken, çocuklarının saygılı olmasını, ailelerin belirlediği ve onayladığı davranışları sergilemesini istemektedir.

Bu sonuçlar temelinde saldırganlık oranı ve anne baba tutumu değerlendirilmesinin literatür sonuçlarıyla uyumlu olduğu söylenebilir.

5.2. 4 ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Uygulanan Baba Tutumuna Göre Demokratik Tutum Lehine Farklılaşmasına İlişkin Sonuçların Tartışılması

Araştırma bulgularına göre öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin baba tutumuna göre farklılık gösterip göstermediğine ilişkin değerlendirmede baba tutumu ve öğrencilerin saldırganlık düzeyleri arasında görülen farkın anlamlı olduğu görülmektedir [$\chi^2 = 3,769^a$ sd=1 P= .052 P<. 05]. Yani, otoriter babaya sahip öğrencilerin saldırganlık puanı daha yüksek olduğundan demokratik tutum lehine anlamlı bir fark saptanmıştır.

Elde edilen bu sonuca göre, babanın otoriter tutum sergilemesinin, ilköğretim 4. ve 5. sınıf çocuklarında saldırganlık düzeyini arttırdığı söylenebilir. Bu sonuçlara ilişkin babanın otoriter tutumunun çocuktaki saldırganlıkla ilişkili olduğunun bulunmasının önceki araştırmalarla tutarlı olduğu belirtilebilir. Literatürde İ.Öztürk (1990), Hatunoğlu (1996), Zengin (2008), Demirhan'ın (2002) yaptığı araştırmalarda anne baba tutumu ile saldırganlık arasında anlamlı bir ilişki saptanırken, Tuzgöl'ün (1998) araştırmasında ise saldırganlık ile anne baba tutumu arasında anlamlı bir ilişki saptanamamıştır. Ayrıca, anne baba tutumunun saldırganlık davranışları ile

olan ilişkisini ayrı ayrı inceleyen araştırmalarda, algılanan baba tutumuna göre bireylerin saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunurken, algılanan anne tutumuna göre böyle bir farkın oluşmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Gümüş, 2000).

Araştırmanın ilk bölümünde de verilen örnek araştırmalarda olduğu gibi, birçok araştırma sonucu bu araştırmanın sonucuyla tutarlıdır. Mesela, İ.ztrk'n (1990) alışmasında hem annelerini hem de babalarını demokratik olarak algılayan öğrencilerin saldırganlık düzeyleri, ebeveynlerinin her ikisini ya da en azından birini otoriter olarak algılayan öğrencilerden daha düşük bulunmuştur. Hatunoğlu'nun (1996) alışmasında otoriter anne babaya sahip bireylerin, demokratik ana-babaya sahip bireylere göre daha saldırgan olduğu, demokratik anne babaya sahip bireylerin sözel saldırganlık puanlarının yüksek, otoriter anne babaya sahip bireylerin dolaylı ve sınırlı (irritability) saldırganlık puanlarının yüksek, ilgisiz anne babaya sahip bireylerin atak (assault) saldırganlık puanlarının yüksek olduğu bulunmuştur. Zengin'in (2008) alışmasında bulgular anne babaların tutumları ile ergenlerin saldırganlık düzeyleri arasında ilişki olduğunu göstermiştir. Anne babası otoriter tutuma sahip olan ergenlerin saldırganlık eğiliminin yüksek, anne babası demokratik tutuma sahip ergenlerin ise saldırganlık eğiliminin düşük olduğu saptanmıştır.

5.3. 4. ve 5. Sınıf ğrencilerinde Saldırganlık Düzeylerinin, Uygulanan Anne Tutumuna Göre Demokratik Tutum Lehine Farklılaşmasına İlişkin Sonuçların Tartışılması

Araştırma bulgularına göre ğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin anne tutumuna göre farklılık gösterip göstermediğine ilişkin değerlendirmede anne tutumu ve öğrencilerin saldırganlık düzeyleri arasında görülen fark anlamlı değildir [$\chi^2 = 1,268^a$ sd=1 P= ,260 p>.05].

Literatürde anne tutumu ve saldırganlık arasındaki ilişkiyi ortaya koyan oldukça fazla araştırma bulgusu mevcuttur. Bu araştırmalardan bazıları, çocukların saldırganlığında annenin, babadan daha önemli bir rolü olduğunu vurgulamaktadır.

Sears, özellikle annelerin erken yaşlarda sık sık ceza uygulamalarının,

çocuklarda her zaman açık saldırgan davranışların gelişmesine yol açmasa da, onların kurallara uymayanların şiddetle cezalandırılmasını savunma gibi üstü kapalı saldırganlık eğilimleri göstermesine neden olduğunu savunmaktadır (Freedman v.d., 1998)

Brook v.d.'nin (2001) yaptıkları çalışmada çocukların saldırganlıklarında annenin çocuğa bakımı ve ailesel saldırganlığın doğrudan etkili olduğunu göstermektedir. Annenin bakımı ayrıca, evlilik ilişkileri alanında, babanın çocuk bakımı, ailesel saldırganlık ve ailedeki madde kullanımı alanlarında arabulucu olarak hizmet eder. Bulgular anneye ait çocuk bakımı uygulamaları, kişisel nitelikler ve madde kullanımı, çocukların saldırganlığıyla ilişkili babaya ait niteliklerden daha önemli olduğunu vurgulamaktadır. Benzer şekilde Uluğtekin (1976) araştırmasında anne çocuk ilişkisinin baba-çocuk ilişkisinden daha önemli olduğunu, kısıtlayıcı ve reddedici anne baba tutumlarının çocuklarda saldırganlığa yol açtığını ortaya koymuştur.

Zengin'in (2008) çalışmasında elde edilen verilere göre, anne babaların tutumları ile ergenlerin saldırganlık düzeyleri arasında ilişkinin anne babası otoriter ve ilgisiz tutuma sahip olan ergenlerin saldırganlık eğiliminin yüksek, anne babası demokratik tutuma sahip ergenlerin ise saldırganlık eğiliminin düşük olduğu şeklinde olduğu yönündedir.

İ.Öztürk'ün (1990) araştırmasında hem annelerini hem de babalarını demokratik olarak algılayan öğrencilerin saldırganlık düzeyleri, ebeveynlerinin her ikisini ya da en azından birini otoriter olarak algılayan öğrencilerden daha düşük bulunmuştur.

Moore ve Pepler (2006) araştırmalarında anneden gelen sözel saldırganlık aile içindeki şiddetin kronik olmasının ve anne tarafından aşağılanmanın çocukların duygusal olarak dayanıksız olmalarına yol açabileceği sonucuna ulaşmışlardır. Suchman v.d. (2007), anne baba kontrolünün davranışsal uyum; ana baba ilgi/kabulünün psikolojik uyumla ilişkili olduğunu göstermiştir.

Bu araştırma sonucunun literatürle uyumlu olmamasının sebebinin, annesini otoriter olarak algılayan öğrencilerin annelerinin otoriterlik puanının çok yüksek olmayışının olabileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte Kulaksızoğlu (1999) özellikle annenin çocuğu ile geçirdiği zamanın fazlalığı

annenin tutumunu daha önemli hale getirdiğini belirtmektedir. Anne tutumu otoriter olarak algılansa da araştırma grubumuzu oluşturan velilerin çocuklarıyla kaliteli zaman geçirebilen nitelikte veliler olduğu düşünülmektedir. Geçirilen kaliteli zamanın otoriter tutumun etkilerini azaltacağı söylenilebilir.

Özen'in (2006) çalışmasında elde edilen bulgulara göre, algılanan çocuk yetiştirme stiline akran zorbalığına maruz kalmanın tüm boyutlarındaki katkısının anlamlı olduğu görülmüştür. Ayrıca çocuk yetiştirme stillerinin alt boyutlarından biri olan anneden algılanan denetim/kontrol boyutunun, alay, açık saldırı ve toplam zorbalığa maruz kalmada bağımsız katkısı olduğu belirlenmiştir. Sürekli kontrolün annede, babaya göre daha çok olabileceğinden annenin saldırganlığı bir nevi baskılayabileceği düşünülebilir.

Eron'a (1994) göre babasıyla özdeşleşen çocuk, babasının tıpkı kendisi gibi, onun iyi bir insan olmasını istediğinden ve çocuğun yaramazlık yaptığını düşündüğü için kendisine ceza verdiğini düşünmesinden dolayı, bu cezayı haklı bulabilir. Babasıyla özdeşleşmemiş çocuk ise cezayı haksız bulabilir ve yetişkinlerin kişiler arası sorunları bu yolla çözdüklerini düşünebilir ve onları model alabilir. Araştırmadan elde edilen sonuçta bu durumla açıklanabilir. Bu durumda cezanın yoğunluğundan çok bunun çocuklar tarafından nasıl yorumlandığı önem kazanmaktadır ve annenin otoriteside bu yaştaki çocuk için farklı şekilde yorumlanabilir.

Bununla birlikte bazı çalışmalar bu araştırmanın bulgularıyla tutarlıdır. Tuzgöl (1998), ana baba tutumları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerini çeşitli değişkenler açısından araştırmıştır. Araştırma bulgularına göre anne baba tutumları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

5.4. 4 ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Cinsiyetlerine Göre Saldırganlık

Düzeylerinin Farklaşmasına İlişkin Sonuçların Tartışılması

Araştırma bulgularına göre öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri üzerinde cinsiyetleri anlamlı bir farklılığa neden olmaktadır. Bulgular, erkek öğrencilerin saldırganlık düzeyinin kızlardan daha yüksek olduğu yönündedir

[U=65,08 p<.05]. Araştırma bulguları doğrultusunda erkeklerin kızlardan daha saldırgan davranışlar sergilediğini söyleyebiliriz.

Araştırmada elde edilen bu sonuç konuyla ilgili literatürle uyumludur. Vierikko v.d. (2003), Finlandiya’da davranışsal gelişim ve sağlık alışkanlıklarının araştırıldığı yurt çapındaki ikiz-aile araştırmalarının sonucunda, hem erkek hem de kız çocukların saldırganlığında genetik, genel çevresel ve spesifik çevresel etkilerde cinsiyet farklılıkları olduğunu desteklemektedir. Tüm ölçümler için, erkek çocuklarda kızlardan daha düşük kalıtsal özellikler ve daha yüksek genel çevresel etkenler görülmüştür. Lagerspetz v.d. (1988) araştırmalarında ergenlik çağındaki erkeklerin saldırganlık düzeylerini, kızların saldırganlık düzeylerinden daha yüksek bulmuştur. Erkeklerin kızlara oranla daha çok fiziksel saldırganlık gösterdiği, kızların da erkeklere oranla daha çok dolaylı saldırganlık ve geri çekilme davranışı gösterdiği araştırma sonunda elde edilen bulgulardandır. Yine Gladue (1991) erkeklerin kızlara oranla daha çok fiziksel ve sözel saldırganlığı kullandıkları sonucunu saptamıştır. Harris (1992) erkeklerin daha saldırgan, kızların daha korkak ve kızlar için daha fazla algılanan tehlike durumları olduğunu ortaya koymuştur.

Ülkemizde yapılan çalışmalarda, cinsiyetin saldırganlıkla ilişkisine yönelik farklı sonuçlar elde edilmiştir. Cinsiyet ve saldırganlık arasındaki ilişkileri ele alan araştırmaların bazıları erkeklerin kızlardan daha saldırgan olduğunu (Zengin, 2008; Demirhan, 2002; Gümüş, 2000; Güner, 1995; Tuzgöl, 1998), bazıları ise saldırganlık açısından cinsiyetler arasında farklılık olmadığını (Hatunoglu, 1996) ortaya koymuştur. Saldırganlık açısından cinsiyete özgü farklılıkları ele alan araştırma sonuçlarının birbirleri ile tutarlı olmadığı görülmektedir. Tüm bu değerlendirmeler ışığında bu araştırmaya ilişkin cinsiyet değişkeninin saldırganlıkla ilişkili olduğu ve erkeklerin kızlara göre daha saldırgan olduklarına dair elde edilen sonucun yurtdışı literatürle tutarlı olduğunu, yurtiçindeki literatürün ise çoğunluğuyla tutarlı olduğunu söyleyebiliriz.

Maccoby ve Jacklin (1980) çalışmanın başında da belirtildiği gibi erkeklik hormonu olan androjenin saldırganlık davranışları üzerinde önemli rol oynadığını ifade etmişlerdir. Erkeklerin saldırganlık düzeyinin kızlardan daha

yüksek olmasının nedeni erkeklerin genetik özelliklerine bağlı olabileceği gibi, toplumda erkeklere yönelik sosyal beklenti ve sosyal hoşgörü niteliğindeki pekiştirmenin sonucu da olabileceği düşünülmektedir. Günümüzde de kabul edildiği ve Huesmann'ın (1988) söylediği gibi bilişsel kurama göre tüm sosyal davranışlar gibi saldırganlık davranışları da sosyalleşme sürecinde oluşan şemalar tarafından yönlendirilmektedir. Toplumun erkek saldırganlığını daha kabul edilir bulması, hatta bazen desteklemesi, kadından ise daha naif, boyun eğici bir yaklaşım beklemesi erkeklerde saldırganlığın daha açık ve sık olmasının nedeni olarak gösterilebilir. Toplumsal cinsiyet yüklemeleriyle ilişkili olduğu düşünülen bu sonuç doğrultusunda, toplumsal beklenti ve desteğin kişinin uygulayacağı saldırganlığın düzeyinde etkili olacağı söylenebilir. Vierikko v.d. (2003) tarafından yapılan çalışmada erkek çocuklarda kızlardan daha düşük kalıtsal özellikler ve daha yüksek genel çevresel etkenler görülmüştür.

Bunun yanında kızlar toplumsal anlamda fazla onaylanmayan açık saldırganlık yerine farklı saldırganlık türlerine yöneliyor olabilirler. Bu araştırmanın ilk bölümlerinde belirtildiği gibi engellenme kuramının ikinci ilkesine göre onay görmeme riski yüksek ise birey, sözel saldırganlık ya da iğneleme gibi daha kabul edilebilir tepki biçimlerine yönelmektedir. Crick ve Grotpeter (1995) ilişkisel saldırganlığın cinsiyet ve psiko-sosyal uyumla ilişkili olduğunu göstermişlerdir. Onlara göre bu çeşit saldırganlık davranışı ilkökul yaşlarındaki çocuklarda daha ziyade kızlara özgü bir davranış çeşidi olarak görülür. Erkekler daha ziyade açık saldırganlık davranışı gösterirler. Bununla birlikte Harris'in (1992) ortaya koyduğu gibi kızların daha korkak olması ve toplumsal baskı ve eleştirilerden korkmasına bağlı olarak saldırganlığını baskılamış olmasıyla ilgili olabilir.

5.5. 4 ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Okula Göre Farklılaşmasına İlişkin Sonuçların Tartışılması

Araştırma bulgularına göre öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin okullara göre anlamlı farklılaştığı gözlenmiştir [χ^2 (sd=2, n=262) = 9,282^a, P<.05]. Fakat bu anlamlılık .10 düzeyindedir. Bu çalışmaya göre üst sosyoekonomik düzeyi temsil eden kolej öğrencilerinin saldırganlık düzeyi daha yüksek

gözlenirken alt sosyoekonomik düzey daha düşük düzeyde gözlenmiştir. Bunun yanında orta sosyoekonomik düzeyi temsil eden okulda ise saldırganlık en düşük düzeyde gözlenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre saldırganlık düzeylerinin okullara göre farklılaştığını söyleyebiliriz.

Pandost Derneği'nin (2011) okullarda saldırganlığın araştırıldığı ve medyaya da yansıyan araştırma sonuçlarına göre, özel okullarda saldırganlık devlet okullarından daha yüksek bulunmuştur. Tuzgöl (1998), genel lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyinin süper lise öğrencilerine göre daha yüksek olduğunu saptamış benzer şekilde Ay'ın çalışması da (2004), yatılı bölge ilköğretim okullarında öğrenim gören öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin normal ilköğretim okullarında öğrenim gören öğrencilerden daha yüksek olduğunu göstermiştir. Halıcı (2005) çalışmasında yatılı ilköğretim bölge okulunda okuyan çocuklarda yatılı ilköğretim bölge okuluna gelme nedeninin, okul ve sağlıkla ilgili bir problemi olduğunda ailesinin ilgilenme durumunun, odada kaç kişi kaldıklarının saldırganlığa ait çeşitli boyutlardan alınan puanlarda farklılık yarattığı belirlemiştir.

Güney (2008) ise çalışmasında saldırganlığının okulun bulunduğu yere göre değişmediği, aralarında anlamlı bir ilişkinin olmadığını saptamıştır. Görüldüğü gibi literatürde bulgular farklılaşma birlikte bu çalışmada elde edilen sonuç okula göre saldırganlık düzeyinin farklılaştığı bulgusuna ulaşılan bilimsel çalışmalar ve dernek araştırmalarının sonuçlarıyla tutarlıdır.

Gidilen okul ile saldırganlık arasındaki ilişkiyi etkileyen etmenlerin, sosyoekonomik düzey, başarı düzeyi, yüksek özgüven, benlik değeri, öğretmen faktörü, kalabalık sınıfların verdiği fiziksel engellenmişlik olduğu düşünülmektedir. Bunun yanı sıra okulun misyonunun ve öğretmenlerin tutumlarının, motivasyonunda saldırganlık düzeyi üzerinde etkili olabileceği düşünülmektedir. Okulun, türünün ya da nerede olduğunun çocukların saldırganlığıyla olan ilişkisi, bu yaş grubunda akran etkilerinin oldukça önemli olmasından kaynaklanıyor olabilir. Cüceloğlu'nun (1997) göre bu yaşlarda yaşlılarının çocuk üzerinde etkisi, çoğu kez ailenin etkisi kadardır.

Bununla birlikte okula bağlılık ve okula ait olma duygusunun saldırganlıkla ilişkili olduğunu gösteren araştırmalar mevcuttur. Bozkurt'un (2010) çalışmasında okula bağlılık düzeyleri düşük olan öğrencilerin okula bağlılık

düzeyleri orta ve yüksek olan öğrencilere göre daha fazla şiddet yanlısı oldukları görülmüştür.

Literatürle uyumlu olan araştırma sonucu, saldırganlık ile okul arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu yönünde saptanmıştır. Bu, okuldaki öğrenci kitlesi, öğretmen tutumları, motivasyon ve okula bağlılık, başarı ya da başarısızlığın oranı, sınıfların kalabalık oluşu gibi faktörlere bağlı olabilir.

5.6. 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Yaşlarına Göre Farklaşmasına İlişkin Sonuçların Tartışılması

Yapılan analizler sonucunda elde edilen verilere göre öğrencilerin saldırganlık düzeyleri ile yaşları arasında, pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır [$r=17$, $p<.05$]. Araştırmadan elde edilen sonuca göre öğrencilerin yaşlarının saldırganlık düzeyleriyle ilişkisinin olduğu ve yaşlarının artmasıyla saldırganlık düzeylerinde artacağını söyleyebiliriz.

Literatüre göre yaş arttıkça saldırganlık düzeyinin arttığı birçok araştırmayla saptanmıştır. Literatürde ergenlik döneminde saldırgan tutumların arttığını gösteren veriler mevcuttur. Borum (2000) ergenlerin şiddet davranışının 14 yaşta başladığını, 15-16 yaşlar arasında yoğunlaştığını ve 17 yaşında en yüksek seviyeye ulaştığını ve 20 yaşından sonra en düşük seviyeye ulaştığını vurgulamıştır. Zengin, (2008) çalışmasında, ergenlerin yaşları arttıkça daha fazla saldırgan tutum sergilediklerini saptamıştır. Dizman (2003) anne babası ile yaşayan ve anne yoksunu olan 10-11-12 yaş grubundaki çocukların saldırganlık eğilimini incelediği araştırmada en yüksek saldırganlık puan ortalamasına 12 yaşındaki çocukların sahip olduğunu belirlemiştir. Türk Eğitim Derneği (2006) raporunda çocuklarda görülen şiddetin 15-16 yaşları arasında en yüksek seviyeye ulaştığını belirtmiştir. Bozkurt (2010) çalışmasında 14-15 yaş grubundaki öğrencilerin, 12-13 yaş grubundaki öğrencilere göre, daha fazla şiddet yanlısı olduklarını saptamıştır.

Birçok çalışmada saldırganlık düzeyinin ergenlik dönemine yaklaştıkça arttığı belirlenmiştir. Bu çalışmada da literatürle uyumlu olarak 10-11-12 yaş grubunda çocukların saldırganlık düzeyinin yaşla birlikte arttığını gözlemlemekteyiz.

Araştırma grubunun son çocukluk döneminin sonu olarak görülen ve ön ergenlik dönemine rast gelen yaş dönemini kapsıyor olması, 11 ve 12 yaşlarının 10 yaşına göre ergenlik dönemine daha yakın olan yaşlar olması nedeniyle saldırganlık düzeyinin bu yaş gruplarında daha küçük yaş gruplarına göre artmış olabileceği düşünülmektedir. Yaşı büyüyen çocuklar kendilerini daha özgür, güçlü ve bağımsız hissederek saldırgan tutumları daha fazla sergiliyor olabilirler. Finkenauer, Engels, Baumeister (2005) ergenlerin yaşları arttıkça saldırganlık puanlarının artmasının nedeninin ergenin büyüdükçe daha fazla özgür davranma eğiliminde olma ve denetime karşı koyma eğiliminden kaynaklandığını belirtmişlerdir.

5.7. 4.ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Kardeş Sayısına Göre Farklaşmasına İlişkin Sonuçların Tartışılması

Araştırma bulgularına göre öğrencilerin saldırganlık düzeyleri ile kardeş sayıları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir [$r=,08$, $p>.05$]. Saldırganlık puan ortalamaları incelendiğinde beş kardeşli olanların saldırganlık puanları diğerlerinden daha yüksek gözlenirse de, dört, beş ve daha yüksek sayıda kardeşi olanların örneklem grubu içerisinde sayısal olarak çok az olması nedeni ile istatistiksel olarak fark anlamlı bulunmamıştır.

Araştırmada kardeş sayısı ile saldırganlık düzeyi arasında bir ilişki gözlenmezken, literatürde kardeş sayısı ve saldırganlık arasında ilişkinin anlamlılığını gösteren araştırma bulguları olduğu gibi, kardeş sayısı ile saldırganlık düzeyi arasında ilişkinin saptanmadığı çalışmalarda mevcuttur. Bu araştırmanın sonucu kardeş sayısı ile saldırganlık düzeyi arasında ilişkinin saptanmadığı çalışmalarla tutarlılık göstermektedir.

Başar (1996) çalışmasında kardeş sayısının saldırganlık puanları üzerinde anlamlı farklılıklar ortaya koyduğunu saptamıştır. Dizman (2003) anne babası ile yaşayan ve anne yoksunu olan çocukların saldırganlık eğilimini incelediği araştırmasında bir veya iki kardeşe, 3 veya daha fazla kardeşe sahip olan çocukların toplam saldırganlık puan ortalamalarının tek çocukların saldırganlık puan ortalamalarından daha yüksek olduğunu belirlemiştir. Gürsoy (2002) annesi çalışan ve çalışmayan çocukların saldırganlık eğilimini incelediği araştırmasında en düşük saldırganlık puan ortalamasına tek çocukların sahip

olduğunu bulmuştur. Başar (1996) üvey ebeveyne sahip olan ve olmayan 10-11 yaş grubundaki çocukların saldırganlık eğilimleri ve kendini algılama biçimlerini araştırmıştır. Araştırma bulgularına göre üvey ebeveyne sahip olan ve olmayan çocukların saldırganlık eğilimleri arasında anlamlı farklılıklar vardır. Yurtdışı literatürde de benzer örnekler mevcuttur. Bernat ve Bulleit (1985) yaptıkları çalışmada abla ya da ağabeyi olan çocukların tek çocuklara göre daha saldırgan olduklarını belirlemişlerdir

Kardeş sayısı, saldırganlık puanları üzerinde anlamlı farklılıklar ortaya koyan çalışmalar olduğu gibi, ilişki ortaya koymayan çalışmalarda mevcuttur. Zengin (2008) ise yaptığı çalışmada kardeş sayısı ile saldırganlık arasında anlamlı bir ilişki saptamamışken, Karataş'ta (2002) araştırmasında öğrencilerin saldırganlık düzeyleri ile kardeş cinsiyeti arasında bir ilişki saptamamıştır.

Kardeş sayısının saldırganlık düzeyi ile olan ilişkisinin anlamlılığına yönelik, kalabalık ailelerde anne, baba ve çocukların daha fazla engellenme yaşayabileceği, bundan dolayı birbirine olan toleransın daha az olabileceği, bunun da anne ve babanın çocuklara ve kardeşlerin birbirine olan saldırgan tutumunu arttırabileceğine bağlı olabileceği söylenebilir.

Çok çocuklu ailelerde davranış problemlerinin yoğun olması daha sık karşılaşılan bir durumdur. Bunun nedeni; ebeveynin çocukların bakımı ve eğitimine ayıracağı zamanın nicelik ve nitelik açısından azalmasıdır (Gürpınar, 2001).

Aile içindeki *tek çocuk* ve *kalabalık aile içindeki çocuk* için dezavantajlı bir konumun söz konusu olduğu ifade edilmektedir. İlk çocuktan farklı olarak tek çocuklar tahttan inme ve önem kaybetme deneyimi yaşamazlar. Tek çocuğun ebeveynlerinin ilgi odağı oluşu olumsuz etkilere yol açabilir. Tek çocuğun çoğunlukla, ürkek ve bağımlı olduklarını ve başkalarının ihtiyaçlarına yönelmeyi güç bulmalarından dolayı sosyal ilgilerinin ortalamanın altında olduğu ileri sürülmektedir (Gürpınar, 2001).

Bu araştırmanın sonucunun kardeş sayısı ile saldırganlık düzeyi arasında ilişkinin anlamlı olmadığına ilişkin olduğu ve bu yönde bulguları olan araştırmalarla tutarlı olduğu söylenebilir. Bunun nedeni olarak araştırma grubunun kardeş sayısına ait verilerine bakıldığında, daha çok tek ve iki kardeş olanların olduğu üç, dört, beş ve daha fazla kardeş sayılarına sahip olanların daha az olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

5.8. 4 ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Algılanan Başarı Düzeyine Göre Farklılaşmasına İlişkin Sonuçların Tartışılması

Araştırma bulgularına göre, öğrencilerin saldırganlık düzeyleri ile algıladıkları başarı düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir [$r=.21$, $p<.05$]. Araştırmadan elde edilen bulguya göre algılanan başarı düzeyinin saldırganlık düzeyiyle ilişkili olduğu, başarısızlık arttıkça saldırganlık düzeyinin de arttığı gözlenmektedir. Literatürün araştırma sonucuyla tutarlı olduğu görülmektedir.

Akın (2009) araştırmasında, demokratik, hoşgörülü ve güven verici anne baba tutumlarının öğrencilerin sosyal bilgiler dersindeki akademik başarılarını olumlu yönde etkilediği, diğer anne baba tutumlarının ise olumsuz etkiye bulunduğu saptamıştır. Grolnick ve Ryan (1989), araştırmaları ana babanın özerklik desteğinin okul notları ile olumlu ilişkili olduğunu göstermiştir. Yılmaz (2000) ana baba tutum ölçeğinin ilköğretim, lise ve üniversite öğrencileri için güvenilirlik ve geçerlik çalışmasında anne baba tutumu ile çocukların akademik başarıları arasında ilişki bulmuştur. Bozkurt'un (2010) çalışması akademik başarısı düşük öğrencilerin, daha fazla şiddet yanlısı olduklarını ortaya koymuştur. Lopez v.d. (2006), yaptıkları çalışmada saldırgan reddedilmiş öğrenciler, saldırgan olmayan reddedilmiş ergenlerle karşılaştırıldığında, saldırgan reddedilmiş çocuklar, daha düşük akademik benlik saygısı düzeyi, okul ve çalışmaya karşı daha olumsuz bir tutum, öğretmenlerle zayıf ilişkiler ve daha fazla akademik güçlükler göstermişlerdir. Ucur (2005) bulgularında ailelerin çocuk yetiştirme tutumları ve aile içi etkileşimin çocukların bilişsel işlevlerdeki performansları üzerinde anlamlı farklılıklar yaratabildiği belirlenmiştir.

Başarı durumunun saldırganlık düzeyiyle ilişkisi dolaylı olarak şu etkenlere dayanıyor olabilir; saldırganlık düzeyi yüksek olan çocuklarda, anne baba ilişkilerine bağlı olarak farklı uyumsuzluklar gelişebilir; ders çalışma, ders dinleme, ödev yapmada sıkıntı yaşayan çocuk, otoriter tutumun verdiği düşük özgüven ya da depresif belirtilere bağlı olarak algılama sorunları da yaşayabilmektedir. Aynı zamanda bu çocuklar enerjisinin çoğunu iletişim problemleri, akran, aile ve öğretmen çatışması için harcayacaklardır. Ayrıca bu

çocuklar benliklerini ortaya koymak adına, olumlu anlamda dikkat çekemediğinden, saldırgan tutumlar sergileyerek dikkat çekmek isteyebilirler.

5.9. 4 ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Annenin Eğitim Düzeyine Göre Farklılaşmasına İlişkin Sonuçların Tartışılması

Araştırma bulgularına göre öğrencilerin saldırganlık ölçeğinden elde ettikleri puanlarla annelerinin eğitimleri arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır [$r=.02$, $p>.05$]. Literatürde annenin eğitim düzeyiyle saldırganlık düzeyi arasındaki ilişkinin olduğu yönünde araştırmalar mevcuttur.

Demiriz ve Öğretir (2007) araştırmalarında alt sosyoekonomik düzeydeki annelerin daha koruyucu, annelik rolünü daha fazla reddeden, aile içinde daha geçimsiz ve daha sıkı disiplin uygulayan anneler olduğunu göstermiştir. Annelerin demokratik tutumunun alt ve üst sosyoekonomik düzeyde olmalarından etkilenmediği görülmüştür. İlköğretim düzeyinde eğitim almış annelerin orta ve yüksek öğrenim düzeyinde eğitim almış olanlara göre daha fazla aşırı koruyucu, ev kadınlığı rolünü reddeden, geçimsizlik ve sıkı disiplin tutum boyutuna sahip oldukları belirlenmiş ve düşük eğitime sahip olan annelerin daha olumsuz tutumları benimsedikleri saptanmıştır.

Şahin ve Özyürek (2000) araştırmalarında lise ve üniversite mezunu annelerin ilkokul mezunu annelerden daha fazla demokratik tutuma sahip oldukları; ilkokul mezunu annelerin lise ve üniversite mezunu annelerden daha fazla çocuğuyla özdeşleşme tutumu sergiledikleri görülmüştür.

Karaca, Gündüz, Aral'ın (2010) okul öncesi çocuklarla yaptıkları çalışmada annenin öğrenim durumunun. İlköğretim mezunu anneler ile üniversite ve üstü mezun olan annelerin çocuklarının "ilişkisel saldırganlık" boyutundan aldıkları puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılaşma tespit edilmiştir. Bulgulara göre üniversite ve üstü eğitim almış annelerin çocuklarının ilişkisel saldırganlık alt boyutundaki davranışları ilköğretim mezunu annelerin çocuklarından daha fazla sergiledikleri ortaya çıkmıştır.

Korkut (2002) tarafından yapılan çalışmada elde edilen bulgular, annelerinin eğitimi ortaöğretim olan ve stres kaynağı olarak aile içi iletişimsizliği göstermeyen gençlerin daha fazla sosyal destek arama yolunu tercih ettikleri, saldırganlık düzeyi az olan gençlerin ve lise II. sınıf

öğrencilerinin problem çözme yolunu daha fazla kullandıkları, saldırganlığı fazla olan ve anneleri ilköğretim ve ortaöğretim mezunu olan gençlerin kaçınma yolunu daha fazla kullandıkları biçimindedir.

Masalıcı (2001), çalışmasında saldırganlık ile annenin eğitim düzeyi, annenin çocuğun davranışlarını algılama biçimi ve annenin öfkesini çocuğa ifade etme biçimi arasında anlamlı ilişki saptanmıştır.

Fray ve Mark (1987) eğitim seviyesi düşük anne ve babaların çocukları ile sağlıklı ilişki kuramadıklarını ve saldırgan ya da çekingen bireyler yetiştirdiklerini vurgulamaktadır. Bunun yanında Köknel (1996)'in araştırma ve gözlemlerinde eğitim düzeyi düşük annelerin gelenek ve göreneklere çok fazla bağlı kalarak geleneksel çocuk yetiştirme yöntemlerini kullandıklarını belirtmiştir.

Bunun yanında bazı çalışmalardan annenin eğitim durumunun saldırganlıkla ilişkili olmadığı yönünde sonuçlar elde edilmiştir. Erden (2007) öğretmen adaylarının saldırganlık türlerine ilişkin yaptığı çalışmada babanın eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık saptamamıştır. Yine Güney (2008) çalışmasında ilköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile annenin eğitim durumuna göre farklılık saptamamıştır. Bozkurt (2010) şiddete yönelik tutumların anne eğitim düzeyine göre farklılık göstermediğini saptamıştır.

Bu doğrultuda araştırma bulgusu annenin eğitim seviyesi ile saldırganlık arasında ilişki saptayan araştırma bulgularıyla tutarlı değilken, ilişkinin saptanmadığı araştırma bulgularıyla ise tutarlıdır. Eğitimin anne ve babayı bilinçlendireceği beklentisine dayanan saldırganlık düzeyinin eğitimin yükselmesiyle düşeceği inancı, bu araştırmayla desteklenmemiştir. Bunun sebebinin araştırma grubunu oluşturan annelerin eğitim durumlarının farklı olmasına rağmen, çoğunun lise mezunu olması ve benzer nitelikte aile yapılarına sahip olmalarıyla ilgili olabileceği düşünülmektedir. Ailelerin tamamına yakınının göçle İstanbul'a geldiği ve bunlardan yarısından fazlasının Karadeniz ve Güneydoğu Bölgesinden olduğunu gözlemlemekteyiz. Bilindiği gibi bu yörelerde belirli sosyal kural, gelenek ve göreneklerin çocuk yetiştirme tutumlarına da yansıdığı, eğitim durumları ne olursa olsun bunun kültürle ilişkili olabileceği de düşünülmektedir. Bununla birlikte farklı kültürlerde, özellikle baskıcı tutumun gelenek olduğu toplumlarda, bunun çocuklar

tarafından otorite olarak algılanmadığı ve sorun olarak görülmediğine dair araştırma bulgularından daha önce bahsetmiştik.

Bunun yanında eğitim seviyesi yüksek anneler çalıştığı için bakıcı ya da babaanne, annearne tarafından büyütülen çocuk için bakıcı ve diğer ebeveynlerin verdiği eğitim anneninkinden daha önemli hale gelebilmektedir.

Ayrıca, tutumların bir kişilik değişkeni olduğu düşünülürse bu durumun anne tutumlarını eğitim unsurundan daha öncelikli olarak etkileyebilecek bir etmen olabileceği düşünülmektedir.

5.10. 4 ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Babanın Eğitim Düzeyine Göre Farklaşmasına İlişkin Sonuçların Tartışılması

Araştırma bulgularına göre, öğrencilerin saldırganlık ölçeğinden elde ettikleri puanlarla babalarının eğitimleri arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır [$r = -.06$, $p > .05$]. Literatürde annenin eğitim düzeyiyle saldırganlık arasındaki ilişkinin olduğu yönünde araştırmalar olduğu gibi eğitim düzeyiyle saldırganlık arasındaki ilişkinin olmadığını saptayan araştırmalarda mevcuttur.

Haktanır ve diğerleri (1999) Türkiye’de çocuk yetiştirme stilleri ile ilgili yapılan araştırmaları derledikleri çalışmalarında bu çalışmalarında çocuk yetiştirmede eğitim düzeyi yüksek anne babaların daha fazla demokratik tutum sergiledikleri görülmüştür. Özdemir (2009) tarafından yapılan çalışmada anne babaların kabul/ilgi düzeyinin kontrol düzeyinden, annelerin de kabul/ilgi ve kontrol düzeyinin babalarinkinden yüksek olduğunu ortaya koymuştur. En yaygın çocuk yetiştirme stiline babalar için açıklayıcı otoriter stil olduğu belirlenmiştir. Babanın kontrolü eğitim düzeyine göre farklılık göstermezken, babaların eğitim düzeyi yükseldikçe çocuklarına gösterdikleri kabul/ilgide azalma olmaktadır.

Aral ve diğ. (2004) araştırmalarında babası okur yazar olmayan çocukların en yüksek saldırganlık düzeyine sahip olduğunu ayrıca eğitim düzeyi yükseldikçe toplam saldırganlık puan ortalamalarının da düştüğünü belirlemişlerdir. Bozkurt (2010) şiddete yönelik tutumların baba eğitim düzeyine göre farklılık gösterdiğini saptamıştır. Çalışma babası, okuryazar olmayan,

okuryazar olan, ilkokul ve ortaokul mezunu olan öğrencilerin, babası lise ve üniversite mezunu olan öğrencilere göre daha fazla şiddet yanlısı olduğunu göstermiştir. Aral v.d. (2004) yaptıkları çalışmada baba öğrenim düzeyinin çocukların saldırganlığının bazı alt boyutlarında anlamlı farklılıklar yarattığını saptamışlardır. Dizman ve Gürsoy (2005) ilköğretim 4. ve 5. sınıfa devam eden çocuklardaki saldırganlık eğilimlerini inceledikleri çalışmalarında, babanın öğrenim durumunun toplam saldırganlık düzeyi puanlarında anlamlı farklılıklar yarattığını saptamışlardır. Şahin ve Özyürek'in (2000) araştırma sonuçlarına göre, lise ve üniversite mezunu babaların ilkokul mezunu babalara göre daha fazla demokratik tutuma sahip oldukları, buna rağmen daha az uyma, sosyal hareketlilik ve çocukla özdeşleşme tutumuna sahip oldukları belirlenmiştir

Karaca v.d. (2010) okul öncesi çocuklarla yaptıkları çalışmada ilköğretim mezunu babalar ile üniversite ve üstü mezun olan babaların çocuklarının ilişkisel saldırganlık boyutundan aldıkları puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılaşma tespit edilmiştir. Bulgulara göre üniversite ve üstü eğitim babaların çocuklarının ilişkisel saldırganlık alt boyutundaki davranışları ilköğretim mezunu babaların çocuklarından daha fazla sergiledikleri ortaya çıkmıştır. Başar (1996) üvey ebeveyne sahip olan ve olmayan 10 –11 yaş grubundaki çocukların baba öğrenim düzeyi, saldırganlık puanları üzerinde anlamlı farklılıklar ortaya koymuştur.

Saldırganlık düzeyi ile babanın eğitimi arasındaki ilişkinin varlığını eğitilmiş bir babanın otoriter tutumu destekleyen ataerkil geniş aile yapısından uzaklaşması ve çocuklarına karşı daha demokratik bir tutum sergilemeyi tercih etmesiyle açıklanabilir.

Bununla birlikte saldırganlık düzeyi ve babanın eğitim düzeyi arasında ilişki saptanamayan araştırmalarda mevcuttur. Zengin (2008) çalışmasında elde ettiği verilere göre, anne baba tutumunu algılamada, baba eğitim düzeyinin etkili olduğu, erkek ergenlerin anne baba tutumlarını kız ergenlere göre daha fazla demokratik olarak algıladıkları ve ergenlerin baba eğitim düzeyi arttıkça demokratik tutum algılamalarının arttığını saptamıştır. Baba eğitim düzeyi ile saldırganlık arasında ise ilişki saptanamamıştır. Tuzgöl (1998) babanın öğrenim durumunun baba tutumuna etkisi olmadığını saptamıştır. Erden(2007) öğretmen adaylarının saldırganlık türlerine ilişkin yaptığı çalışmada babanın

eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık saptamamıştır. Yine Güney (2008) alışmasında ilköğretim besinci sınıf ğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile babanın eğitim durumuna göre farklılık saptamamıştır.

Bu araştırmanın sonuçları saldırganlık düzeyi ile baba eğitimi arasında ilişki saptanamayan araştırma bulgularıyla tutarlıdır. Bu durumun araştırmayı oluşturan grubun % 25'inin lise % 25'inin ise yüksekokul ya da açık ğretim niversitesi mezunu olmasından dolayı, %50'lik grubun benzer özellikler gösterebileceğinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Bunun yanında ailelerin tamamına yakınının gle İstanbul'a geldiği ve bunlardan yarısından fazlasının Karadeniz ve Güneydoğu Bölgesi'nden olduğunu gözlemlemekteyiz. Bilindiği gibi bu yörelerde belirli sosyal kural, gelenek ve göreneklerin ocuk yetiştirme tutumlarına da yansıdağı, eğitim durumları ne olursa olsun bunun kültürle ilişkili olabileceği de düşünülmektedir. Bununla birlikte farklı kültürlerde, özellikle baskıcı tutumun gelenek olduğu toplumlarda bunun çocuklar tarafından otorite olarak algılanmadığı ve sorun olarak görülmediğine dair araştırma bulgularından daha önce bahsetmiştik.

Bununla birlikte özerk (2006) tarafından yapılan çalışmada anne babaların öğrenim durumlarına göre anne babanın tutumlarında farklılık saptanmıştır. İlkokul ğrenim düzeyindeki anne babaların genel anne babalık bilgileri ortaokul öğrenim düzeyindeki ana babalarla farklılık göstermediği ancak lise ve niversite mezunu anne babaların bilgisinden daha az olduğu görülmüştür. Benzer şekilde ortaokul mezunu anane babaların genel anne babalık bilgileri de ilkokul mezunu anne babaların bilgisinden pek farklı değil iken lise ve niversite mezunu anne babaların bilgisinden daha azdır. Buradan yola çıkarak eğitim durumlarının bu araştırma için gruplandırma sayısının fazla olmasına bağlı olarak, her gruptaki örneklem sayısının az olmasından kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

5.11. 4 ve 5. Sınıf ğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Annenin Yaşına Göre Farklılaşmasına İlişkin Sonuçların Tartışılması

Araştırma bulgularına göre, öğrencilerin saldırganlık leğinden elde ettikleri puanlarla annelerinin yaşları arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır [r=,07, p>.05].

Zengin'in (2008) yaptığı çalışmada saldırganlık ve anne yaşı arasında istatistiksel bir fark saptamamıştır. Karaca v.d. (2010) okul öncesi çocuklarla yaptıkları çalışmada anne yaşının çocukların ilişkisel saldırganlık boyutunda farklılık yarattığı; 31-35 yaş grubundaki annelerin çocuklarının "ilişkisel saldırganlık" 30 yaş altındaki annelerin çocuklarına göre daha fazla sergiledikleri. Fiziksel saldırganlık boyutunda ise gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık yaratmadığı bulunmuştur. Şahin ve Özyürek'in (2000) çalışmalarında Aile Tutum Envanteri toplam puanları ile annelerin yaşı arasındaki fark anlamsızdır. Annelerinin tutumunun yaşından etkilenmediği görülmüştür

Bunu karşın Haktanır v.d. (1999) anne yaşının çocuk yetiştirme tutumuna ilişkin farklılık yaratmadığı ancak çocuklarının yaşlarının artması ile birlikte baskı ve disipline dayalı tutumlarında artış olduğu görmüşlerdir.

Kişilerin yaş almalarıyla birlikte daha sabırlı ve hoşgörülü olabilecekleri, olgunluk düzeyine doğru tecrübeleri doğrultusunda daha demokratik bir yapı sergileyebilecekleri düşünülmüştür. Ya da bu durumun tersi düşünülerek yaşın artmasıyla birlikte çocuk sayısının da artabileceği bununla birlikte annenin çocuk için ayıracağı zamanın azalması ve kardeşler arası ilişkiler nedeniyle, tutumunun otoriter hale gelmesiyle anne yaşı ve saldırganlık düzeyi arasında ilişki olabileceği düşünülmektedir. Fakat araştırma sonucumuz anne yaşları ile saldırganlık düzeyi arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını göstermektedir. Bu durum araştırma örneklemimizi oluşturan anne grubunun yaşlarının % 61'inin 30-39 yaş arasında olmasından kaynaklanıyor olabilir.

Sonuç olarak araştırma sonucunun literatür ile uyumlu olduğu söylenebilir. Bu durumda yaşın annenin tutumu üzerinde etkili olmayacağı, çocuk yetiştirmenin yaştan çok kişilik değişkeni ve içinde bulunulan toplumun beklenti ve değerleriyle ilişkili olabileceği söylenilebilir.

5.12. 4 ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Babanın Yaşına Göre Farklaşmasına İlişkin Sonuçların Tartışılması

Araştırma bulgularına göre, öğrencilerin saldırganlık ölçeğinden elde ettikleri puanlarla babalarının yaşları arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır ($r=.04$, $p>.05$).

Zengin (2008) tarafından yapılan çalışmada saldırganlık ve baba yaşı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanmamıştır. Karaca v.d. (2010) okul öncesi çocuklarla yaptıkları çalışmada baba yaşının çocukların saldırganlık alt boyutlarında çocuk üzerinde belirleyici bir unsur olmadığı belirlenmiştir. Şahin ve Özyürek'in (2000) çalışmalarında Aile Tutum Envanteri toplam puanları ile babaların yaşı arasındaki fark anlamlıdır. Babaların tutumunun yaşından etkilendiği görülmüştür.

Kişilerin yaş almalarıyla birlikte daha sabırlı ve hoşgörülü olabilecekleri, olgunluk düzeyine doğru tecrübeleri doğrultusunda daha demokratik bir yapı sergileyebilecekleri düşünülmüştür. Ya da bu durumun tersi düşünülerek yaşın artmasıyla birlikte çocuk sayısının da artabileceği bununla birlikte annenin çocuk için ayıracağı zamanın azalması ve kardeşler arası ilişkiler nedeniyle, tutumunun otoriter hale gelmesiyle baba yaşı ve saldırganlık düzeyi arasında ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Fakat araştırma sonucumuz baba yaşları ile saldırganlık düzeyi arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını göstermektedir. Bu durum araştırma örneklemimizi oluşturan baba grubunun yaşlarının %52'sinin 40-49 yaş arasında olmasından kaynaklanıyor olabilir.

Sonuç olarak araştırma sonucunun literatür ile uyumlu olduğu söylenebilir. Bu durumda yaşın babanın tutumu üzerinde etkili olmayacağı, çocuk yetiştirmenin yaştan çok kişilik değişkeni ve içinde bulunulan toplumun beklenti ve değerleriyle ilişkili olabileceği söylenilebilir.

5.13. 4 ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Algılanan

Ekonomik Duruma Göre Farklaşmasına İlişkin Sonuçların Tartışılması

Araştırma bulgularına göre, öğrencilerin saldırganlık ölçeğinden elde ettikleri puanlarla ekonomik düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır [$r = -.01, p > .05$]. Algılanan ekonomik düzeyle saldırganlık arasında ilişkinin literatürdeki sonuçları farklılık göstermektedir.

Haktanır v.d. (1999) sosyoekonomik düzeyi düşük ailelerde cezalandırıcı ve kısıtlayıcı anne baba tutumlarının, sosyoekonomik düzeyi yüksek ailelere göre daha yaygın olduğunu saptamışlardır. Bu doğrultuda Hatunoğlu (1996) araştırmasında alt ve orta sosyoekonomik düzeyde yetişen bireylerin, üst

sosyoekonomik düzeyde yetişen bireylere oranla daha fazla saldırganlık eğilimleri gösterdiklerini saptamıştır. Güner'in (1995) çalışması ailelerin aylık gelir düzeyinin ergenlerin depresyon ve saldırganlık düzeylerini etkilediğini göstermiştir. Masalcı (2001) araştırmasında ilköğretim dördüncü sınıfa devam eden öğrenciler üzerinde yaptığı çalışmada çocuğun saldırganlık düzeyi ile ailenin ekonomik düzeyi arasında anlamlı ilişki saptamıştır. Aral v.d. (2004) ilköğretim sekizinci sınıf düzeyinde yaptıkları çalışmada sosyoekonomik düzeyin çocukların saldırganlığının bazı alt boyutlarında anlamlı farklılıklar yarattığı belirlenmiştir. Dizman ve Gürsoy (2005) 4. ve 5. sınıf düzeyinde yaptığı çalışmasında sosyoekonomik düzeyin, çocukların toplam saldırganlık puanlarında anlamlı farklılıklar yarattığını saptamıştır. Aral ve diğerlerinin (2004) çalışması saldırganlık boyutlarına ait ortalamaların sosyoekonomik düzey yükseldikçe azaldığını belirtmektedir. Başar (1996) sosyo-ekonomik düzey ve saldırganlık puanları arasında anlamlı farklılıklar ortaya koymuştur.

Aynı şekilde yurtdışındaki çalışmalardan Monroe v.d. (1977) ekonomik gelir düzeyi ile saldırganlık arasında ters bir ilişkiye rastlanılmadığını, yoksul aile çocuklarının daha saldırgan, zengin ailelerin çocuklarının daha az saldırgan olduklarını saptamışlardır.

Bu araştırma sonuçları literatürle tutarlı görülmemektedir. Bu araştırmadaki sonucun, bu yaş gruplarında ailelerinin ekonomik durumuna ilişkin gerçeğe uyumlu bir algının olmamasından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Bu yaş grubunda babası ve annesi işsiz olan çocuk gelir durumunu orta gibi algılamak, gelir durumu diğerlerinden daha iyi olduğunu düşünebileceğimiz bir meslek mensubu babanın çocuğu ekonomik durumlarını kötü olarak değerlendirebilmektedir. Çocukların kendisinden alınan, algılanan ekonomik durum bilgisinin gerçekleri yansıtmaması nedeniyle farklı sonuçların elde edildiği düşünülmektedir.

Bunun yanında Erden(2007) öğretmen adaylarının saldırganlık türlerine ilişkin yaptığı çalışmada ailenin ekonomik durumuna göre saldırganlık türleri arasında anlamlı bir farklılık saptamamıştır.

Gelir düzeyinin iyi olması ailede ekonomik problemlerden kaynaklanabilecek gerginlikleri azaltacaktır. Gelir düzeyi düşükçe ailenin çocuğa ayıracağı zaman ve hoşgörü azalabileceğinden, ailesinden yeterli destek

ve ilgiyi alamayan çocuk, otoriter tutumla daha fazla karşılaşabilecektir. Bu da saldırganlık düzeyinin artmasına neden olabilecektir.

5.14. 4 ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeyleri Göç Duruma Göre Farklaşmasına İlişkin Sonuçların Tartışılması

Araştırma bulgularına göre İlköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin göç değişkeni ve öğrencilerin saldırganlık düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanamamıştır [$\chi^2=1,006^a$ sd=3 P=.800 p> .05].

Göç değişkeni ve saldırganlık arasında ilişkiyi inceleyen çalışmaya literatürde ender rastlanmıştır. Güney'in (2008) araştırma bulgusuna göre ilköğretim birinci sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile ailelerinin İstanbul'da bulunma süresi arasında anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir. Araştırmacı bu durumu, yaş grubunun küçük olması ve bu yaş grubunun toplum kurallarını benimseyen yapıda olmalarına bağlıyor.

Öğrencilerin İstanbul'a kaç yıl önce geldikleri ve saldırgan tutumun gelişimi arasında ilişki olabileceği varsayımı, yeni kültüre uyum sağlama ve İstanbul'da yaşıyor olmanın getirdiği bazı gerekçeleri akla getirebilmekle birlikte, bu durumun anne babaya yansıyan olumsuz etken olarak ele alınışından doğmaktadır.. Bununla birlikte genelde aynı bölgeden göç etmiş olan araştırma grubumuzda akrabalık ilişkilerinin ve hemşerilik geleneklerinin kuvvetli olması bakımından aldıkları sosyal desteğin uyum süreci açısından etkili olabileceği düşünülmektedir.

Kültürün etkisine bağlı çalışmalara baktığımızda Afrika kökenli Amerikan gençleri için demokratik anne babalık stilinin Avrupa kökenli Amerikalılar kadar olumlu sonuçlarının olmayabileceğini; okul başarısı açısından da otoriter anne babalık stilinin Afrika kökenli Amerikan gençleri için olumsuz sonuçlarının olmayabileceğini göstermiştir (Steinberg v.d.,1992).

5.15. 4 ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeyleri Annenin Dövüyor

Olmasına Göre Farklaşmasına İlişkin Sonuçların Tartışılması

Araştırma bulgularına göre öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin annelerinin dövüyor olmasına göre anlamlı şekilde farklılaştığı saptanmıştır [$\chi^2= 15,363^a$ sd=2 P= ,000 p<.05]. Sıra ortalamaları dikkate alındığında, anneden sürekli dayak yiyen öğrencilerinin saldırganlık düzeyi bazen dayak yiyenlerden, bazen dayak yiyen öğrencilerin saldırganlık düzeyi ise hiçbir zaman dayak yemeyen öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinden yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

İlgili literatür incelendiğinde annenin saldırgan tutumunun çocuktaki saldırganlığı arttırdığını gösteren araştırmalar mevcuttur. Araştırma sonucu literatür ile tutarlıdır.

Eron ve arkadaşları (1987) 1960 ile 1982 yılları arasında uzunlamasına bir araştırma yapmışlar ve araştırma sonucunda çocukların saldırgan modellerle karşılaştıkları zaman saldırgan davranışlarda artış meydana geldiği gözlemlenmişlerdir. Ayrıca anne babalar, çocuklarını fiziksel olarak cezalandırdıkları zaman, çocuklara gelecek için bir saldırganlık modeli oluşturdukları gözlenmiştir. Ayan'ın (2007) aile içinde şiddete uğrayan çocukların saldırganlık eğilimlerini belirlemek için yaptığı araştırma bulgularına göre, öğrencilerin %32'si annesinden, %27'si ise haftada en az bir kere babasından dayak yemektedir ve bu çocukların saldırganlık eğiliminin fazla olduğu görülmüştür.

Çocuğa karşı güç ve fiziksel ceza kullanmanın saldırganlıkla yakından ilişkili olduğu bildirilmektedir. Ev ortamında okulda veya oyun ortamında saldırgan tavırlar sergileyen çocukların aileleri ve ilişkileri incelendiğinde, söz konusu ana babaların fiziksel cezalandırmayı sıkça kullandıkları tespit edilmiştir (Aydın, 1997).

Karataş'ın (2002) çalışmasında öğrencilerle yapılan görüşmelerde, ailesinde saldırganlığa maruz kalan öğrencilerin saldırgan tutum ve davranışları daha çok sergiledikleri; saldırganlığa çok az maruz kalan ya da hiç maruz kalmayan öğrencilerin saldırgan tutum ve davranışları çok az sergiledikleri ya da hiç sergilemedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Dodge ve diğ. (1990), tepkisel ve yapıcı saldırganlığı incelemişler ve elde ettikleri sonuçlara göre tepkisel

saldırgan sınıflandırmasına giren çocukların geçmişlerinde, sürekli fiziksel şiddete maruz kaldıklarını saptamışlardır. Aynı gruptaki çocuklarda kişilik sorunları, yaşlılarla şiddetli geçimsizlikler, algılamada sorunlar ve sorun çözme becerilerinde yetersizlikler görülmüştür. Güney (2008) saldırganlık düzeyleri ile çocuğun aile içinde fiziksel şiddet görme durumu arasında .01 düzeyinde anlamlı bir ilişkinin olduğu, fiziksel şiddet gören çocukların daha saldırgan olduğunu saptamıştır. Uz (1989) çalışmasında şiddet düzeyi yüksek gruptaki ailelerin usavurma dışındaki, sözel saldırıdan fiziksel saldırıya kadar uzanan tüm yaklaşımlarda, şiddet düzeyi düşük gruptaki ailelerden daha yüksek puan aldıkları; yani sorunlara saldırgan bir yaklaşım sergilediklerini saptamıştır.

Masalıcı (2001), İlköğretim 6.. sınıfa devam eden 217 öğrenci ile yürütülen bu araştırmada, annenin çocuğun davranışlarını algılama biçimi ve annenin öfkesini çocuğa ifade etme biçimi arasında anlamlı ilişki saptamıştır. Moore ve Pepler (2006) aile içindeki şiddetin kronik olmasının ve anne tarafından aşağılanmanın çocukların duygusal olarak dayanıksız olmalarına yol açabileceğini saptamışlardır.

Şiddet içeren ailelerde saldırganlık düzeyi yüksek olarak gözlemlense de annenin davranışlarının şiddet içermesi, babaya göre daha önemli bulunmaktadır. Uluğtekin (1976) araştırması sonucunda saldırganlık ve bağımlılık eğilimine ilişkin olarak anne çocuk ilişkisinin baba çocuk ilişkisinden daha önemli olduğunu, kısıtlayıcı ve reddedici anne baba tutumlarının çocuklarda saldırganlığa yol açtığını ortaya koymuştur. Aynı şekilde Brook v.d. (2001) anneye ait çocuk bakımı uygulamaları, kişisel nitelikler ve madde kullanımı, çocukların saldırganlığıyla ilişkili babaya ait niteliklerden daha önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Annenin çocuğuyla geçirdiği zamanın çokluğu annenin çocuğa karşı davranışlarını babadan daha önemli kılıyor olabilir. Bunun yanında anneye yüklenen değer ve beklenti babadan daha fazladır. Bu beklentinin anneden gelecek şiddet içeren davranışların sıklığına ya da varlığına bağlı olarak çocukta kuvvetli reddediliş ve sevilme duygularına neden olabileceğinden bireyde saldırgan davranışlara sebep olabilecektir.

Anne şefkatinden yoksun büyüyen çocukların da saldırganlığa yatkın

olduğu görülmüştür. Soğuk, itici tutumlarla çocuk yetiştirme saldırganlığı geliştirmektedir (Aydın, 1997).

Bununla birlikte bu durum her zaman açık saldırganlıkla ilgili olmayabilir. Sears (1961), özellikle annelerin erken yaşlarda sık sık ceza uygulamalarının, çocuklarda her zaman açık saldırgan davranışların gelişmesine yol açmasa da, onların kurallara uymayanların şiddetle cezalandırılmasını savunma gibi üstü kapalı saldırganlık eğilimleri göstermesine neden olduğunu savunmaktadır.

5.16. 4 ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Babanın

Dövüyor Olmasına Göre Farklaşmasına İlişkin Sonuçların Tartışılması

Araştırma bulgularına göre öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinde babanın dövüyor olmasına göre bir farklılık olmasına rağmen, istatistiksel anlamda bu fark anlamlı bulunmamıştır [$\chi^2 = 2,471^a$ sd=2 P= ,291 p>.05].

Dodge v.d. (1990), 1585 kız ve erkek çocukta tepkisel ve yapıcı saldırganlığı incelemişlerdir. Sadece tepkisel saldırgan sınıflandırmasına giren çocukların geçmişlerinde, sürekli fiziksel şiddete maruz kaldıkları belirlenmiştir. Aynı gruptaki çocuklarda kişilik sorunları, yaşlılarla şiddetli geçimsizlikler, algılamada sorunlar ve sorun çözüme becerilerinde yetersizlikler görülmüştür.

Annenin dövüyor olmasıyla ilgili bölümde belirtildiği üzere annenin ve babanın şiddet içeren tutumları, ya da aile içindeki şiddet, ihmal ve istismar saldırganlık düzeyini arttırmaktadır. Anneyle ilgili olan sonucun literatür ile uyumlu olmasına rağmen babanın fiziksel şiddet kullanmasıyla saldırganlık düzeyi arasında ilişki saptanmamış olmasının nedeni Eron'un çalışmasında ulaşılmış olduğu sonuca paralel görülmektedir. Daha öncede bahsedildiği gibi Eron v.d. (1987) araştırmalarında anne baba ile özdeşleşmenin önemli bir değişken olduğu ve fiziksel ceza ile saldırganlığın doğrudan ilişkili olduğu ortaya koymuşlardır. Babaları ile özdeşleşen çocuklar, saldırgan davranışları nedeniyle babaları tarafından cezalandırıldıktan sonra, saldırganlık eğilimi göstermemişlerdir. Babalarıyla daha az özdeşleşmiş çocuklar, ne kadar çok cezalandırılmış ise o kadar çok saldırgan davranmışlardır. Burada cezanın yoğunluğundan çok bunun çocuklar tarafından nasıl yorumlandığı önem

kazanmaktadır. Babasıyla özdeşleşen çocuk, babasının tıpkı kendisi gibi, onun iyi bir insan olmasını istediğini düşündüğü ve yaramazlık yaptığını düşündüğü için cezayı haklı bulabilir.

Burada kültürün etkisinden de söz etmek gerekir. Annenin sevgi ve ilgisine dair beklenti ne kadar çoksa, babanın ilgisiz ve otoriter yaklaşımıyla ilgili cinsiyetçi bir farklılık anlayışına hakim toplumsal kabul edilir bir yaklaşım vardır. Bu durum babayla ilgili algılamaları farklılaştırabilmektedir. Ayrıca anneye ilgili bölümde belirtildiği gibi anneye ait saldırgan tutumların saldırganlık düzeyinde babadan daha önemli olduğuna ait bulgulardan daha önce bahsedilmişti.

Yvonne ve Arkadaşları (1991), aileleri tarafından sözel saldırganlığa uğrayan çocukların psikososyal problemlerini incelemişlerdir. Araştırma bulgularına göre, cinsiyet, yaş, sosyoekonomik düzey gibi faktörlere bağlı olmadan sözel saldırganlığa sık sık maruz kalan bütün çocuklarda psiko sosyal problemlerin sıklığı ve çeşitliliği artmaktadır. Uygulanan fiziksel şiddetten daha çok sözel saldırganlık psikososyal problemlerle ilişkilidir. Bu araştırma sonuçlarına baktığımızda babanın otoriter tutumu ile saldırganlık düzeyi arasında ilişki saptanırken, babanın dövüyor olması ile saldırganlık arasında ilişkinin saptanamayışının nedeni buna bağlı olabilir.

5.17. 4 ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Sınıf Düzeylerine Göre Farklaşmasına İlişkin Sonuçların Tartışılması

Araştırma bulgularına göre öğrencilerin saldırganlık düzeyleri ile sınıf düzeyleri arasında, pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır. ($r=22$, $p<.05$) . 5. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeyi 4. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeyinden yüksek çıkmıştır. Araştırma sonucuna göre ilköğretim 4 ve 5. sınıflarda saldırganlık düzeyi sınıf düzeyine göre farklılaşmaktadır diyebiliriz.

Literatürde saldırganlık davranışlarıyla sınıf düzeyinin ele alındığı çalışmalarda araştırmalar saldırganlık davranışları ile sınıf düzeyi arasında anlamlı bir ilişki ortaya koymamıştır (Demirhan, 2002; Gümüş, 2000; Tuzgöl 1998, Fiyakalı 2008; Karataş, 2005)

Cengiz (2010) tarafından ergenler üzerinde yapılan çalışmadan elde edilen

bulgulara göre; sınıf düzeylerine göre ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinde anlamlı bir farklılaşma olmadığı bulunmuştur. Karataş'ın (2002), anne baba saldırganlığı ile lise öğrencilerinin saldırganlığı konulu araştırmasında sınıf düzeyi açısından saldırganlık puanlarında anlamlı farklılıklar bulunamamıştır.

Bu durumda ulaşılan literatür sonuçları bu araştırma bulgusuyla tutarlı görünmemektedir. Bu konuda yaş değişkeni ile ilgili bölümde bahsedildiği gibi yaş düzeyinin artmasıyla saldırgan davranışlarında arttığına dair bulgulardan bahsedebiliriz. Yaşın artması ve ergenliğe yaklaşmasından kaynaklanabilecek durumun sınıf düzeyi ve saldırganlık düzeyi arasındaki ilişki içinde geçerli olduğu söylenebilir.

Fakat sınıf değişkeni, araştırmanın hangi yaş grubu ve hangi sınıf düzeyinde yapıldığına göre farklı sonuçlar verecektir. Çünkü ergenliğe yaklaşılan sınıflarda yapılan çalışmalarda sonuç olarak sınıf değişkeni ile saldırganlık düzeyi arasında ergenlik faktörüne bağlı olarak ilişki saptanacağı gibi, üniversitede yapılan bir araştırmada sınıf düzeyleri arasında böyle bir farklılaşma gözlenmeyebilir.

Bu araştırmanın bulgularından biri olan, 5. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeyinin, 4. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeyinden yüksek olması, 5. sınıf öğrencilerinin ergenliğe daha yakın bir yaşta olmaları sebebiyle hormonların daha fazla etkisinde olmasından kaynaklanıyor olabilir.

6. BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde, araştırmadan elde edilen sonuçlar belirtilmiş ve bu sonuçlara ilişkin olarak geliştirilen öneriler sunulmuştur.

Araştırmada 4. ve 5.sınıf çocuklarının anne-baba tutumları ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiş olup, cinsiyet, yaş, kardeş sayısı, algılanan başarı düzeyi, anne eğitim düzeyi ve yaşı, baba eğitim düzeyi ve yaşı, algılanan ekonomik durum, göç yılları ve anne babanın dövmesiyle ilgili olarak alt problemlerin cevabı aranmıştır.

Babanın otoriter davranışlarıyla saldırganlık arasında ilişki olduğu saptanırken, annenin otoriter davranışlarıyla saldırganlık arasında ilişki gözlenmemiştir. Babanın dövüyor olmasının saldırganlık düzeyi ile arasında ilişki saptanmazken, annenin dövmesinin saldırganlık düzeyi ile ilişkili olduğu görülmüştür. Cinsiyetin, yaşın, sınıf düzeyinin, algılanan başarı düzeyinin, okulun ve sınıf düzeyinin saldırganlık düzeyiyle ilişkili olduğu gözlemlenirken, kardeş sayısı, annenin eğitim düzeyi, annenin yaşı, babanın eğitim durumu, babanın yaşı, ekonomik düzeyleri, göç durumu ile saldırganlık düzeyi arasında ilişki gözlenmemiştir.

Sonuç olarak bu araştırmanın örneklemini oluşturan 4. ve 5. sınıf öğrencileri üzerinde yapılan çalışmada saldırganlık düzeyinin anne ve baba davranışlarından etkilendiğini söyleyebiliriz. Konunun başında da belirtildiği gibi birçok araştırma tarafından desteklenen bu görüş bu çalışmayla büyük ölçüde doğrulanmıştır. Saldırganlık ve anne baba tutumuna ilişkin karşılaştırmanın tekrarlanması konunun derinleşmesi açısından yararlı olacağına inanılmaktadır.

Bilindiği gibi bu araştırmanın temel amacı saldırganlık düzeyi ile anne baba tutumu arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Yurt içi ve yurt dışı literatüre göre, bu konuda birçok araştırma farklı değişkenler çerçevesinde yapılmış olmasına rağmen 4. ve 5. sınıf düzeyinde anne baba tutumu ve saldırganlık düzeyi arasındaki ilişkiyi birebir inceleyen çalışmaya rastlanmamıştır. Bu noktada bu çalışmanın bu alanda yapılan çalışmalara katkı sağlayacağı

düşünülmüştür.

Yurt dışında yapılmış olan deneysel çalışmaların çeşitliği gözlemlenirken ülkemizde anne baba tutumu ve saldırganlıkla olan çalışmalarda deneysel bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu konuda yapılacak deneysel çalışmaların konunun derinlik kazanması açısından değerli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Bunun yanında saldırganlıkla ilgili olarak, öfke kontrolü, boş zaman değerlendirme, davranış terapisi, sosyal beceri eğitimi gibi konuların ele alındığı deneysel çalışmalarda olumlu sonuçlar alınmıştır.,

Yurtdışında bu alanda yapılan boylamsal çalışmalar mevcuttur. Oysa Türkiye literatüründe boylamsal bir çalışmaya rastlanmamıştır. Saldırganlık ve anne baba tutumuna ilişkin yapılacak olan boylamsal çalışmaların bu alandaki literatüre olumlu katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Literatür incelendiğinde anne tutumuna ilişkin çalışmaların baba tutumuna göre daha fazla olduğu, baba tutumuna ve babanın etkilerine yönelik çalışmaların yetersiz olduğu gözlenmektedir. Aynı şekilde literatürde çocuk yetiştirme stilleri ile ilgili babaların da çalışmalara dahil edilmesi gerektiği vurgulanmakta ve babaların çocuklarının gelişimindeki rolünün araştırılması gerektiği belirtilmektedir (Cabrera v.d. 2000). Bu konudaki yetersizliğin giderilmesi için babanın tutum ve davranışlarına yönelik kapsamlı çalışmalar yapılabilir.

Çalışmada anne babaların tutumu, S.Polat (1986) tarafından geliştirilen Anne Baba Tutum Ölçeği ile, saldırganlık düzeyi ise Şahin (2004) tarafından geliştirilen Saldırganlık Ölçeği ile ölçülmüştür. Ölçeklerin güvenilirlik analizleri ilgili örneklem grubu için tekrar yapılmıştır. Ülkemizdeki çalışmalara baktığımızdan anne baba tutumunun ölçülmesine ilişkin yaş gruplarına hitap eden yeterli düzeyde ölçek bulunmamaktadır. Saldırganlık düzeyinin ölçülmesine ilişkin de aynı şeyleri söyleyebiliriz. Bu nedenle ölçek geliştirmeye yönelik yapılacak çalışmaların Türkiye literatürüne çok büyük katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Daha önce aktarıldığı gibi yapılan çalışmalarda daha çok saldırganlığın fiziksel boyutuna yönelik çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Sözel ve diğer saldırganlık türlerini konu alan araştırmalar yok denecek kadar azdır.

Saldırganlık konusunun derinlemesine incelenmesi için gelecekteki araştırmalarda saldırganlığın birçok boyutu üzerine araştırmaların yapılması konunun derinlemesine incelenmesine katkı sağlayacaktır.

Anne baba tutumunun yetişkin ölçeklerinde kullanılan alt boyutlarına ilişkin benzer biçimleri, çeşitli yaş gruplarına uygulanarak; anne baba tutumlarının alt boyutlarının bu yaş gruplarında etkisi araştırılabilir.

Yapılabilecek araştırmaların yanı sıra araştırmayla ortaya koyulan sonuçlara bağlı olarak saldırganlığın önlenmesi konusunda, bağımsız değişkenimiz olan anne baba tutumunun saldırganlıkla olan ilişkisinin doğrulandığı sonucuna dayanarak; anne baba tutumlarının ve saldırganlık üzerindeki etkilerine dikkat çekmek için, anne babalara yönelik eğitim programlarının düzenlenmesinin bu konudaki toplumsal bilinçlenmeyi arttıracadığı düşünülmektedir. Anne ocuk Eğitim Vakfı (AÇEV) tarafından yapılan “Anne Baba Eğitim Programları”nın benzerlerinin Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ve Halk Eğitim Kurumu tarafından kapsamlı Şekilde yapılması, gerekli bilinçlenme için değerli katkılar sağlayacaktır.

Cinsiyete göre saldırganlık düzeyinin incelenmesine ait araştırma bulguları, erkeklerde saldırganlık düzeyinin kızlardan daha yüksek olduğu yönündedir ve literatürde cinsiyet değişkeninin önemli olduğunu gösteren birçok araştırma bulgusuyla tutarlıdır. Gelecekte yapılacak olan çalışmalarda, kız ve erkek ocuk yetiştirilirken saldırganlık olgusunu arttıran özelliklerin belirlenmesi adına karşılaştırmalı bir çalışma yapılarak bu ayırıcı davranışlar belirlenip literatüre katkı sağlanabilir. Böylece erkek ocuk büyüten annelerin ve babaların konunun toplumsal yönüne ilişkin bilinçlendirilmesi ve toplumsal anlamda aile ve sosyal çevresinde gerekli tedbirlerin alınması sağlanılabilir.

Yaşa göre saldırganlık düzeyinin incelenmesine ait araştırma bulguları, yaş arttıka saldırganlık düzeyinin arttığını göstermektedir. Literatürde ergenlik döneminde saldırgan tutumların arttığını gösteren veriler mevcuttur. Araştırma grubunun son çocukluk döneminin sonu olarak görülen ve n ergenlik döneminde rast gelen yaş döneminin kapsıyor olması, araştırma sonuçlarının ergenlikle saldırganlık ilişkisini destekleyen çalışmaların sonuçları ile uyumludur. Ergenlik saldırganlık ilişkisine dair öngörüye bağlı olarak bu gruba

ergenlik öncesi eğitimin verilmesi ve önleme çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Ergenlik sonrasına bırakılan eğitimlerin çok geç olabileceğine dair literatür bilgilerine bağlı olarak bu eğitimlerin erken yaşlarda verilmesi faydalı olacaktır. Eron (1994) ergenlik döneminde başlatılan saldırganlığı önleme ve rehabilitasyon programlarının başarısız olduğunu, bunun nedeni olarak da; bu döneme kadar saldırganlığa ilişkin bilişlerin yerleşmiş olmasını göstermektedir. İlkokul yılları saldırganlık eğilimi olan çocuk için değişken bir dönemdir ve bu potansiyel düşüş gösteren döngüyü yok etmek için bu periyot boyunca müdahale etmek önemlidir (Bierman ve Montminy, 1993).

Okul ve başarı algılamasına göre saldırganlık düzeyinin incelenmesine ait araştırma bulguları okulun ve başarı algılamasının saldırganlık düzeyiyle ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu farklılığın nedenleri arasında motivasyonun da yer aldığı düşünülmektedir. Bu anlamda öğretmenlerin öğrenci motivasyonunu arttırması ve saldırgan davranışı iyi bir şekilde tolere edebilmesi için öğretmenlerin sınıf içi etkinliklerinin daha yapıcı olması açısından ilgili formasyonu almalarının sağlanması, saldırganlık düzeyi yüksek öğrencilerin yönlendirilmesi açısından olumlu olacağı düşünülmektedir. Bilgiç'in (2007) yaptığı çalışma düşük akademik başarıya ve sınıf atmosferi algısına ve daha olumsuz öğretmen ve arkadaş etkileşimine sahip olan öğrencilerin zorba ve kurban olaylarına daha fazla karıştıklarını göstermiştir.

Bununla birlikte öğrencilerin saldırganlık düzeylerini azaltmaya yönelik okullarda grup rehberliği ve grupla psikolojik danışma uygulamalarının, tüm okulları kapsar nitelikte düzenli ve etkin olarak uygulanmasının bu konuda fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Mesela Bilge (1997), yaptığı çalışmada grupla psikolojik danışmanın üniversite öğrencilerinin kızgınlık düzeylerine etkisini incelemeyi amaçlamıştır.. Danışandan hız alan ve bilişsel davranışçı yaklaşımlara dayalı olarak hazırlanan program deney ve kontrol gruplarına uygulanmıştır.. Uygulanan her iki yöntemde deney grubundaki deneklerin kızgınlık düzeyini anlamlı derecede azalttığı saptanmıştır.

“Öfke denetimi” ve “gevşeme teknikleri”nin saldırganlık düzeyiyle ilişkisini araştıran yurtdışı ve yurtiçi deneysel araştırma bulgularının sonuçlarına göre öğrencilerin öfke duygularını fark etmesi ve engellemesi için öfke kontrolü ve gevşeme tekniklerinin öğretilmesi ile ilgili eğitimin

saldırganlık düzeyini azalttığı görülmüştür. Cenkseven'in (2003) bilişsel-davranışsal yaklaşım temel alınarak hazırlanan öfke yönetimi becerileri programında, Şahin'in (2005) öfke denetimi programında, Sütçü'nün (2006) öfke ve saldırganlığı azaltmada bilişsel-davranışçı müdahale programında ve Kaplan'nın (2007) öfke yönetimi eğitiminin sonuçlarının araştırıldığı deneysel çalışmalarından elde edilen olumlu sonuçlara dayanarak anasınıfından itibaren öğrenciler, hatta veli ve öğretmenlere de öfke yönetimi, kontrolü ve gevşeme teknikleri eğitiminin verilmesinin hem saldırganlık düzeyinin azaltılması hem de toplumsal gelişim açısından bireysel ve toplumsal katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Daha önce aktarıldığı gibi saldırganlık yönelimli çocuklarda “sosyal iletişim becerilerinin” yetersiz olduğuna ilişkin veriler araştırmalarla saptanmıştır. Bununla birlikte “olumsuz niyet yükleme” bu çocuklarda en belirgin özelliklerden biri olarak görülmektedir. Bu doğrultuda saldırganlık yönelimli çocuklarda sosyal iletişim becerilerinin geliştirilmesi için “sosyal iletişim becerileri” eğitiminin verilmesi ve olumsuz niyet yükleme davranışının ortadan kaldırılmasına yönelik ve başkalarını anlama ve vicdan gelişiminin sağlanması için “empati kurma” konusunda verilecek eğitimin öğrencilerin saldırgan davranışı tercih etmemesi açısından etkili olacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte “problem çözme becerisinin kazandırılması” hakkında verilecek eğitimlerinde bu eğitimler arasında yer alması çözüm yollarından biri olarak görülmektedir.

Sonuç olarak araştırma konusu olarak saldırganlık toplumun farklı kesimlerinde, farklı yaş gruplarında farklı ölçeklerle, farklı alt gruplarına ve boyutlarına bağlı olarak, betimsel, deneysel ya da boylamsal olarak araştırmaya değecek ölçüde önemli bir konu olarak görülmektedir. Toplumsal huzurun saldırgan davranışların azaltılmasıyla artacağı ve medeniyetin saldırganlık olmadan da gelişebileceğine ilişkin görüşlerin bilimsel açıdan desteklenmesi ancak saldırganlık konusunda yapılabilecek bilimsel temelli verilere dayanılarak savunulabilir ve hayata geçirilebilir.

Bu çalışmayla saldırganlığa neden olan en önemli değişkenlerden biri olan anne ve baba tutumunun saldırganlıkla olan ilişkisi ortaya konmuş ve sonuçlar literatür sonuçlarına bağlı kalarak tartışılmıştır. Bu çalışmanın ve saldırganlık

konusunda bundan sonra yapılacak tüm çalışmaların, saldırganlığın azaltılmasına yönelik katkı sağlayacak bulgulara ışık tutacağı düşünölmektedir.

KAYNAKÇA

- Abacı, R. (1986), *Demokratik, otoriter ve ilgisiz olarak algılanan ana-baba tutumlarını çocuğun kaygı (anxiety) düzeyi ile ilişkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Adams, G.R. (1973). Classroom aggression: determinants, controlling mechanisms and guidelines for the implementation of a behavior modification program, *Psychology in the school*. 10, 155-161.
- Adler, A.(2000). *Okulda güç eğitilebilir çocuklar*. Cem Yayınevi.
- Akbaba, S.(2004), *Psikolojik sağlığı koruyucu rehberlik ve psikolojik terapi kuram ve uygulamalar*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Akbağ, M (1994) *Liseli ergenlerin anne-baba tutumlarını algılamaları ile uyumdüzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. M.Ü. S.B.E. Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Akgün,S (2005). *Akran zorbalığının anne-baba tutumları ve anne-baba ergen ilişkisi açısından değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Akın, A. (2009). Algılanan annw baba tutumlarının öğrencilerin sosyal bilgiler dersindeki akademik başarıları üzerine etkisi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Amato, P.R, Fowler, F. (2002). Parenting practices, child adjustment, and family diversity. *Journal of marriage and family*, 64 (3), 703-716.
- Anderson, C. A. & Bushman. B. J. (2002). Human aggression. *Annual review of psychology*. 53: 27-51.
- Aral, N., Ayhan, Türkmenler, Akbıyık, (2004). İlköğretim okullarının sekinci sınıfına devam edenilköğretim öğrencilerinin saldırganlık eğilimlerinin incelenmesi. *Çağdaş eğitim dergisi*, 315, 17-25.
- Archer, J. (2001). A strategic approach to aggression. *Social Development*, 10, 267–271.
- Arkonaç, S.L, (2005). *Psikoloji zihin süreçleri bilimi*. Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- Aronson, Elliott, Timothy D. Wilson ve Robin M. Akert, (1999). *Social psychology*. Third Edition.Usa: Addison-Wesley Educational Publishers Inc.
- Aronson, E (1980). *The social animal. san francisco*. W.H.Freeman An Company

- Atkinson,R.L. Atkinson, R.C., Ve Hilgard, E.R. (1995). *Psikolojiye giriş 1*. (Çev. K.Ataköy, M.Ataköy, A.Yavuz), İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Atkinson, R.L., Atkinson, R.C., Smith, E., Bem, D.J., Hoeksama,S.N. (1999). *Psikolojiye giriş 1*. 2. Baskı Arkadaş Yayınları.
- Attar, H. (1993). *Eğitim ve çocuk suçluluğu*, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Ay, S.(2000). *Birliktelikleri devam eden ailelerin yapı ve işlevleri ile boşanmış ailelerin yapı ve işlevlerinin karşılaştırılması*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Abd Yüksek Lisans Tezi, Samsun.
- Ayan, S. (2007). Aile içi şiddete uğrayan çocukların saldırganlık eğilimleri. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*. 8, 206-214.
- Aydın, B. (1997). *Çocuk Ve Ergen Psikolojisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Vakfı.
- Aydoğmuş,K (1995). *Ana-baba okulu, çocuklarda uyum ve davranış bozuklukları*. istanbul: Remzi Kitabevi.
- Aytemiz,T. (2010). *Ebeveyn kişiliği, çocuğun mizacı ve ebeveyn tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi,Sosyal Bilimler Enstitüsü,İstanbul.
- Bacanlı, H (2001). *Gelişim ve öğrenme*. Nobel Yayınevi 4. Baskı .
- Bandura, A. (1973). Aggression: a social learning analysis. *Englewood Cliffs, Nj: Prentice Hall*, 53-67-101.
- Bandura, A. (1983). *Psycholoical mechanism of agression*. İllionis:Adlin İnc.
- Bandura, A. & R. H. Walters. (1970). Reinforcement patterns and social behavior: *Aggression, the dynamick of aggression*. New York: Harper & Row Pub, 1970: 33-38.
- Baron, R. A.& Byrne D.(1991). *Social psychology*. Sixth Edition. Usa: Allyn, Bacon.
- Başar. F (1996). *Üvey ebeveyne sahip olan ve olmayan 10-11 yaş grubundaki çocukların saldırganlık eğilimleri ve kendilerini algılama biçimlerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniv. Fbe.
- Başoğlu. C. (1998). *Saldırganlık davranışının biyolojik belirleyicilerinin araştırmasına yönelik bir çalışma*; Genel Kurmay Başkanlığı Gülhane Askeri Tıp Akademisi; Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Baumrind. D. (1971). Current patterns of parental authority. *Developmental psychology*, 4, 1-103.
- Baumrind (1972). An explotary study of socialization effects on black children: some black-white comparison. *Child development*, 43, 261- 267.

- Baumrind, D.(1991), The influence of parenting style on adolescent competence and substance use. *Journal of early adolescence*, 11, 56–95.
- Berkowitz, L. (1993). “Aggression: Its Causes, Consequences And Control.” Newyork: Mc Graw- Hill.
- Bernat, T. & Bulleit, T. N. (1985). Efects of sibling relationships on preschools behavior at home and at school, *Developmental psychology*, 21(5), 761-767.
- Bettencourt, B.A.& Kernehan, C. (1997). A meta- ansalis of aggression in the presence of violent cues: Effects Of Gender Differences And Aversive Provocation. *Aggressive Behavior*: Xxxiii:447-456.
- Bierman, K.L.& Montminy, H.P. (1993). Developmental issues in social skills assesment and intervention with children and adolescents. *Behavior modification* 17,.229.
- Bilal, G. (1984). *Otoriter ve demokratik olarak algılanan ana-baba tutumlarının çocuklarının uyum duzeylerine etkisi*,” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Bilge, F. (1997). Danışandan hız alan ve bilişsel-davranışçı yaklaşımlarla yapılan grupla psikolojik danışmanın üniversite öğrencilerinin kızgınlık düzeyleri üzerindeki etkisi. *Psikolojik Danışma Ve Rehberlik Dergisi*. 8.
- Bilgiç, E. (2007), *ilköğretim I. kademedeki görülen zorba davranışların sınıf değişkenleri ve atmosferi algılamalarına göre incelenmesi*, Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Bilgin, N. (1988). *Sosyal psikolojiye giriş*. İzmir: Ege Üniv. Edebiyat Fak. Yay.
- Bilgin, N. (2007). *Sosyal psikoloji sözlüğü*, Kavramlar ve yaklaşımlar, Bağlam Yayıncılık.
- Boxer, P. & Tisak, M.S. (2005). children’s beliefs about the continuity of aggression. *Aggressive behavior*, 31(2), 172–188.
- Burton L.A., Hafetz J., Henninger D. (2007). gender differences in relational and physical aggression. *Social behavior personality*. Sayı:35(1), 41-50.
- Büyüköztürk. Ş. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pagem Yayınları 4. Baskı.
- Borum R. (2000). Assesing Violence Risk Among Youth. *Journal Of Clinical Psychology, Volume*. 56, Issue: 10, P: 1263-1288.
- Bozkurt. H. (2010). *İlköğretim II. kademe öğrencilerinin şiddete yönelik tutumlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi,Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Brehm, Sharon S., Saul M. Kassin and Steven Fein.(1999). *Sociap psychology*. Fourth Edition. Usa: Houghton Mifflin Company,

- Brenner, C. (1982). *The mind in conflict*. International Universities Press. New York S.66.
- Brenner,C. (1993). *Psikanaliz* (Çev. I.Savaşır, Y.Savaşır). Ankara: Medikoma Bas. Yay.
- Brewer, M. B., Crano, W. D. (1994). *Social psychology*. West Pulishing Company: New York.
- Brook, J.S., Zheng, L., Whiteman, M. & Brook, D. (2001). Aggression in toddlers: associations with parenting and marial relations. *The journal of genetic psychology*. 162(2), 228-241.
- Brown, B. B., Mounts, N., Lamborn, S. D. & Steinberg, L. (1993). Parenting Practices and peer group affiliation in adolescence. *Child development*, 64, 467-482.
- Buss,A.,H. (1978). *Psychology behavior in perspective*. New York: John Wiley And Sons.
- Burger, J. M. (2006), *Kişilik*, (Çev. İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu), Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Burks, V.S., Laird, R.D., Dodge, K.A., Pettit, G.S., & Bates, J.E. (1999). Knowledgestructures, social information processing, and children's aggressive behavior. *Social Development*, 8(2), 220-236.
- Burton L.A., Hafetz J. & Henninger D. (2007). Gender differences in relational and physical aggression. *Social behavior personality*. 35(1), 41-50.
- Cabrera, N. J., Tamis-Lemonda, C. S., Bradley, R. H., Hofferth, S., & Lamb, M. E.(2000). Fatherhood in the twenty-first century. *Child Development*, 71, 127-136.
- Carlson, L. & Grossbart, S. (1988). Parental style and consumer socialization of children, *journal of consumer research*, 15, 77-94.
- Cengiz; S.(2010). *Ergenlerde saldırganlık ve problem çözme*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Cenk,D.S.(2008). *The relationship between parenting style,gender and academic achievement with optimism among adolescents*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ortodoğu Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
- Cenkseven, F. (2003). Öfke yönetimi becerileri programının ergenlerin öfke ve saldırganlık düzeylerine etkisi. *Eğitim bilimleri ve uygulama dergisi*. 2.
- Chermack, S. T., Berman, M. & Taylor, S. P. (1997). Effects of provocations on emotions and aggression in males. *Aggressive behaviour*, 23, 1-10.
- Cole, M & Cole, S. (2001) *The devolepment of children* Worthpublishers, United States Of America.

- Coie, J. D., Dodge, K. A., Terry, R., & Wright, V. (1991). The role of aggression in peer relations: an analysis of aggression episodes in boys' play groups. *Child development*, 62, 812-826.
- Crick, N.R. & Dodge, K. (1994). A review and reformulation of social information processing mechanisms in children's social adjustment. *Psychological Bulletin*, 115, 74-101.
- Crick, N.R., Grotpeter, J.K. (1995). Relational aggression, gender, and socialpsychological adjustment. *Child development*, 66 (3), 710-722.
- Crick, N.R. (1996). The role of overt aggression, relational aggression and prosocial behavior in the prediction of children's future social adjustment. *Child Development*, 67, 2317-2327.
- Cüceloğlu, D. (1991). *Günlük yaşamda güdü ve heyecanlar*.
- Cüceloğlu, D. (1997). *İnsan ve davranışı*, Remzi Kitabevi.
- Çelen, N. (1989). Televizyondaki şiddetin saldırganlığa etkisi. *Uludağ üniversitesi eğitim fakültesi dergisi*, 4 (1), 161-169.
- Çınar, Ö. G. (2010), *Erkek alkol/madde bağımlılarında çocukluk çağı travmasının öfke, agresyon ve dürtüsellikle ilişkisi*. Tıpta Uzmanlık Tezi, Bakırköy Prof Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi, İstanbul.
- Darling, N. & Steinberg, L. (1993), Parenting style as context: an integrative model, *Child development*, 113, 487-496.
- Deaux, Dane & Wrightsman (1991). *Social Psychology In The 90's*. 6th Edition. California: Brooks/Cole Publishing Company.
- Demiriz, S. ve Öğretir, A. D. (2007). Alt ve üst sosyo-ekonomik düzeydeki 10 yaş çocuklarının anne tutumlarının incelenmesi." *Kastamonu eğitim dergisi*, 15 (1), 105-122.
- Demirhan, M. (2002). *Kendini açma düzeyleri farklı lise öğrencilerinin bazı değişkenler açısından saldırganlık düzeylerinin incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Dizman, H. (2003). *Anne-babası ile yaşayan ve anne yoksunu olan çocukların saldırganlık eğilimlerinin incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Dizman, H., Gürsoy, F. (2005). İlköğretim dördüncü ve beşinci sınıfa devam eden anne yoksunu olan ve olmayan çocukların saldırganlık eğilimleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 13 (2), 437-446.
- Dodge, K.A. (1980). Social cognition and children's aggressive behavior. *Child development*, 51. 162-170.

- Dodge, K.A. & Frame, C.L. (1982). Social cognitive biases and deficits in aggressive boys. *Child development*, 53, 620-635.
- Dodge, K.A., Coie, J.D. (1987). Social-information-processing factors in reactive and proactive aggression in children's peer groups. *Journal of personality and social psychology*, 53, 1146-1158.
- Dodge, K.A., Coie, J.D., Pettit, G.S., & Price, J.M. (1990). Peer status and aggression in boys groups: development and contextual analyses. *Child development*, 61, 1289- 1309.
- Dodswort, P. (2001). *Evaluation of a social problem-solving curriculum for preventing early adolescent aggression*. New Brunswick University, Canada.
- Dollard, Miller, Doob, Mowrer & Sears.(1998). *Frustration and aggression*. Florence, Ky: Routledge. (Özgün çalışma, 1939).
- Duncan, P. (1971), Parental attitudes and interactions in delinquency. *Child development* , 42, 1751-176.
- Duncan, R.D. (1999). Peer and sibling aggression: an investigation of into and extra familial bullying. *Journal of interpersonal violence*, 14, 871-886.5.
- Dülger, Ö. (2008). *Ergenlerin algıladıkları sosyal destek ile karar verme davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Dykeman, B. F. (1995). The social cognitive treatment of anger and aggression in four adolescents with conduct disorder. *Journal of instructional psychology*.22,194-203.
- Ekşi, A. (1990). *Çocuk, genç, ana-babalar*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Eldeleklioğlu, J. (1996). *Karar stratejileri ile ana baba tutumları arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri A.B.D.
- Erdoğan, Yüksel (2006), Ana-baba tutumları ile öğretmen davranışlarının çocuklarda öğrenilmiş çaresizlik düzeyi ile ilişkileri. *Çocuk ve gençlik ruh sağlığı dergisi*, Cilt: 13, (3),. 98-105, Ankara.
- Erden, N. K. (2007), *Abant İzzet Baysal Üniversitesi öğretmenlik bölümleri birinci öğretim son sınıf öğrencilerinin saldırganlık türleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Erdoğan, M.Y. (2005). Suça yönlendirilen ve yönlendirilmeyen çocukların aile ilişkileri ile saldırganlık davranışlarının karşılaştırılması, *Çocuk ve gençlik ruh sağlığı dergisi*, (Sayı: 12/3), 106.
- Erdley, C.A. Ve Asher, S. R. (1998). Linkages between children's beliefs about the legitimacy of aggression and their behavior. *Social development*, 7(3), 321–339.

- Eron, L. (1987). The development of aggressive behavior from the perspective of a developing behaviorism. *Amerikan psychologist*, 42(5), 435-442.
- Eron, L. (1994). *Theories of aggression from drives to cognitions* L. Rowell.
- Fırat C (2009). *Suçta sürüklenmiş çocuklarda öğrenilmiş çaresizlik düzeyinin farklı değişkenler ve algılanan anne baba tutumları bakımından incelenmesi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Finkenauer C., Engels R.& Baumeister Fr. Parenting behaviour and behavioural and Emotional problems: the role of self control. *International journal of behavioural Development*, 2005, 29 (1), 58-69.
- Fiyakalı, N C. (2008). *Anne babası boşanmış ve boşanmamış lise öğrencilerinin sürekli öfke düzeyi ve öfke ifade tarzlarının karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniv. Sosyal Bilimler Ens.
- Fisher, A.C.,(1976). *Psychology of sports*’, Mayfield Publishing Co.,California.
- Franzoi, S.L. (2003). *Social Psychology. New York, Ny: Mcgraw-Hill.Franzoi, Stephen L. Social Psychology. Third Edition. Usa : The Mcgraw-Hillcompanies Inc.*
- Fray, S. J. & Mark, H.A. (1987). The assertive aggressive distinction and the crosscultural perspective, *International Journal For Advancement of Counselling*, 8,103-111.
- Freedman, J.L., D. O. Sears, J.M. Carlsmith (1998). Sosyal Psikoloji. (Çev.Ali Dönmez). 3. Baskı, İmge Kitabevi: Ankara.
- Freud, S. (1998). *Kitle Psikolojisi*, (Çev; Kamuran Şipal).
- Fromm, E. (1982). *Sevgi ve şiddetin kaynağı*, (Çev. Yurdanur Salman, Nalan İçten). Palmiye Yayınevi, İstanbul.
- Fromm, E. (1994). *Sevginin ve şiddetin kaynağı*. 6. Basım. İstanbul: Papek Yayınevi.
- Fromm, E. (1995). *İnsanda yıkıcılığın kökenleri* (Çev. Ş.Alpagut,). İstanbul: Payel Yayınları
- Gander, M. J, & Gardiner, H.W. (1993). *Çocuk ve ergen gelişimi*. (Çev: Bekir Onur) Ankara: İmge Yayınevi.
- Geçtan, E. (1989). *Çağdaş yaşam ve normal dışı davranışlar*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Gençtan, E. (2000). *Psikanaliz ve sonrası* 9. Basım İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gladue, B. (1991). Aggressive behavioral characteristics, hormones and sexual orientation in men and women. *Aggressive behavior*, 17, 313-326.
- Gürsoy, F. (2002). Annesi çalışan ve çalışmayan çocukların saldırganlık eğilimlerinin incelenmesi. *Çocuk gelişimi ve eğitimi dergisi*. 1, (6,7), 7-15.

- Gürpınar A. A. (2001). *7-12 Yaş Çocuklarında Görülen Uyum ve Davranış Bozuklukları ve Benlik Saygısı İlişkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Goldstein, A. P. & Carr, E. G. (1981). *In response to aggression methods of control and prosocial alternatives*, Pergamon Press, Inc. Usa.
- Göksel, A. B., Coskun, G. (2005). *Okullarda çocukların eğitiminde sosyal-kültürel aktivitelerin rolü ve önemi*. 2. Uluslararası çocuk ve iletişim kongresi 4-6 Nisan 2005, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Gray, M. R. & Steinberg, L. (1999). Unpacking authoritative parenting: reassessing a multidimensional construct. *Journal of marriage and the family*, 61, 574- 587.
- Grolnick, W. S. & Ryan, R. M. 1989. Parent styles associated with children's selfregulation and competence in school. *Journal of educational psychology*, 81,143-154.
- Grotpeter, J. K. & Crick, N. R. (1996). "Relational aggression, overt aggression and friendship. *Child Development*, 67 2328-2338 .
- Güner, N. (1995). *Ergenlerin Dinledikleri Müzik Türünün Depresyon ve Saldırganlık Düzeylerine Etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi
- Güney. K.(2008) *Ailesi istanbul ümraniye göç etmiş ilköğretim 1. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin incelenmesi"* yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Gümüş, T. (2000). "Kendini kabul düzeyleri farklı genel lise öğrencilerinin bazı değişkenlere göre saldırganlık düzeyleri." Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Haktanır, G., Aral, N., Alisinanoğlu, F., Baran, G., Başar, F., Köksal, A. ve Bulut, Ş. (1999). *Türkiye'de anne-baba tutumu araştırmalarına genel bakış. II. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Bildirileri* 4-6 Kasım (1998). Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları No:2, 331-344.
- Halıcı, P.(2005). *Yatılı ilköğretim bölge okullarına devam eden ve ailesi ile birlikte yaşayan 12-14 yaş grubu çocukların saldırganlık eğilimleri ile benlik kavramlarının incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Hatunoğlu 1996, *Anne baba tutumları ile saldırganlık arasındaki ilişkiler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ataturk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Bölümü.
- Hale, W.W., Valk, I.V.D, Engels, R., & Meeus, W. (2005). Does perceived parentalrejection make adolescents sad and mad? The association of perceived parentalrejection with adolescents depression and aggression. *Journal of adolescenthealth*, 36(6), 466-474.

- Harvey, J. R. (2004), *The design of an anger management program for elementary school students in a self- contained classroom*. Doktora Tezi. The State University of New Jersey , s.30.
- Harris, M. B. (1992). Sex, race, and experiences of aggression. *Aggressive behavior*, 18, 201-217.
- Huesmann, L. R (1988). *An Information Processing Fbwehr Model for the Development of Aggression*, *Aggressive Behavior*. 13-24.
- Huesmann, R. L., Guerra N.G. & Nucci. L. (1994), *Aggressive behavior, current perspective*, Rowell Huesmann (Ed.), New York: Plenum Press.
- Hoog, M. A. & Vaughan, G.M *Social psychology*. Harlow, Prentice Hall, 1998.
- Horney, K (1998). *Kendi kendine psikanaliz* (Çev. S. Budak), Ankara: Öteki Matbaası.
- Hovardaoğlu, S. (1995). *Davranış bilimleri için istatistik*. Ankara: Hatiboğlu Yayınları
- İlal, G, K.(1991). *Tıpsal psikoloji*. Güneş Kitabevi Yay: Ankara.
- İmamoğlu, E.O. (2003). Individuation and relatedness: Not opposing but distinct and complementary. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, 129 (4), 367-402.
- Jersıld, A.T.(1983) *Çocuk psikolojisi*. (Çev. Gülseren Günçe), Dördüncü Basım, Ankara.
- Johnson, R. N. (1972). *Aggression in man and animals*, W.B. Saunders Company: Usa.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2008). *Günümüzde insan ve insanlar*, Evrim Yayınları, 2. Basım, İstanbul.
- Kaplan , A (2007) *Öfke yönetimi becerileri programının ilköğretim 5. Sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeyi ve benlik saygısına etkisi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Karadayı, F. (1994). Üniversite gençlerinin algılanan anababa tutumları, ana babayla ilişkileri ve bunların bazı kişilik özellikleri ile bağlantısı. *Türk psikoloji dergisi*, 9, 15-26.
- Karaca.N.H.,Gündüz,A.,Aral,N. Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Sosyal Davranışının İncelenmesi. *Kuramsal Eğitimbilim*, 4 (2), 65-76, 2011.
- Karaçanta, H. (1996). İnsan saldırganlığının kontrolü. Karşılaştırmalı bir yaklaşım. *Türk psikoloji bülteni*, 2 (5), 28-34.
- Karakitapoğlu ve Aygün (2002). *Self-construals, perceived parentin styles and wellbeingin different cultural and socio-economic contexts. Unpublished doctoral dissertation*". Middle east technical university, Ankara.

- Karataş, Z. (2002). *Anne-baba saldırganlığı ile lise öğrencilerinin saldırganlığı arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniv: Adana.
- Kepenekçi, Y.K., Özcan, A.Y. (2000). *Okullarda suçun önlenmesi*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 33 (1-2), 153- 163.
- Kenrick, D T., Neuberg. S. L.& Cialdini. R. B.(1999). *Social psychology unraveling the mystery”* usa: allyn & bacon,
- Kılıccı, Y. (1981). *Üniversite öğrencilerinin kendini kabullerini etkileyen bazı değişkenler*. Yayınlanmamış doçentlik tezi, Hacettepe Üniversitesi.
- Korkmaz, (2003). *Sosyal öğrenme kuramı, gelişim ve öğrenme psikolojisi*. Binnur Yesilyaprak. (Editör) Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Korkut, F. (2002). Lise Öğrencilerinin Problem Çözme Becerileri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, 177-184.
- Köknel, Ö. (1986). *Kişilik*. 12. Baskı. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Köknel, Ö. (1996). *Bireysel ve toplumsal şiddet*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Köknel,Ö. (1999) *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*. 15. Basım. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Köksal, F. (1991). *Denetim odağı ile saldırgan davranış arasındaki ilişkiler*. Yayınlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzurum.
- Kutlu, F. (1998). *Can aggressive Children be taught to understand intentions of others*. Yüksek lisans tezi, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kuzgun, Y. (1972). *Anababa tutumlarının kendini gerçekleştirme düzeyine etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Kulaksızoğlu, A. (1999). *Ergenlik psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.2. Basım.
- Krahé, B. *The social psychology of aggression*. (2001) Uk: Psychology Press Ltd.
- Lagerspetz, K., Björquist, M. & Peltonen, K. (1988). Is indirect aggression typical of females? Gender differences in aggressiveness in 11 to 12 year old children. *Aggressive behavior*, 14, 403-414.
- Lamborn, S. D., Mounts, N. S., Steinberg, L., & Dornbusch, S. M. (1991). Patterns of competence and adjustment among adolescents from authoritative, authoritarian, indulgent, and neglectful families. *Child development*, 62, 1049–1065.
- Lansford, J.E., Deckard, K.D., Dodge, K.A., Bates, J.E., & Pettit, G.S. (2004). Ethnic differences in the link between physical discipline and later adolescent externalizing behaviors”. *Journal of child psychology and psychiatry*, 45 (4), 801-812.

- Lefton, L. A. (1990). *Psychology*. (2nd. Ed). Boston: Allyn And Bacon, Inc.
- Levis, M. D., Granic I. & Connie L. (2006). *Behavioral differences in aggressive children linked with neural mechanisms of emotion regulation*. New York Acedemy Of Sciences. 1094, 164-177.
- Lochman, J. E. & Dodge, K.A. (1994). Social-cognitive processes of severely violent, moderately aggressive and nonaggressive boys. *Journal of consulting and clinical psychology*, 62, 366-374.
- Lopez, E. E., Olaizola, J. H., Ferrer, B.M. & Ochoa, G.M. (2006). Aggressive and nonaggressive rejected students: an analysis of their differences.. *Psychology in the school*, 43.
- Loudin, J. L., Loukas, A., & Robinson, S. (2003). Relational aggression in college students: examining the roles of social anxiety and empathy. *Aggressive behavior*, 29, 430-439.
- Maccoby, E. E. & Jacklin, C. N. (1980). Sex differences in aggression: a rejoinder and reprise. *Child development*, 51, 964-980.
- Maccoby, E. & Martin, J., 1983. *Socialization in the context of the family: parent-child interaction*, P. Mussen (Eds.), Handbook Of Child Psychology, New York: Wiley.
- Masalcı, A. D. (2000). *Aile içi etkileşimlerle çocuğun saldırganlık düzeyi ve uygun davranışının karşılaştırılması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Michaud, Y. (1991). *Şiddet*. (Çev. C. Muhtaroglu). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Moeller, T. G. (2001). *Youth aggression and violence: a psychological approach*. Lawrence Erlbaum Associates, Usa.
- Monroe, M.L., Leonard, D. E. & Huesmann, L.R. (1977). *Growing up to be violent. A longitudinal study of the development aggression*. "Pergamon Press Inc.
- Moore, T.E. & Pepler, D.J. (2006). Wounding words: maternal verbal aggression and children's adjustment. *Journal of family violence*. 21 (1).
- Morgan, T.C., 1999. *Psikolojiye giriş*. (Çev. S. Karakas), Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bolumuyayınları.
- Morrison, G. M. & Morrison, R. L. (1994). School violence to school safety: reframing the issue for school psychologists. *School psychology review*. 23 (2). 236-256.
- Moyer, K. E. (1976). *The Psychobiology Of Aggression*. New York: Harper, Row.
- Musaağaoğlu, C. & Güre, A. (2005). Ergenlerde davranışsal özerklik ile algılanan anababa tutumları arasındaki ilişkiler. *Türk psikoloji dergisi*, 20 (55), 79-94.

- Myers, D. G.(2002) *Social Psychology*. Seventh Edition. Usa: The Mcgraw-Hill Companies Inc.
- Nelson, J. R. (1982) *Danışma Psikolojisi Kuramları*. Fusun Akkoyun (Editör). Ankara: Tdfo Yayıncılık, 1995.
- Olmuş G.Ö. (2001). *Ergenlerin, aile içi psikolojik örüntülere göre sürekli öfke ve öfke ifadetarzlarının incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Önder, M. E., Dilbaz, N. (1994). Agresyonda psikofarmakolojik tedavi, 3p: *Psikiyatri, Psikoloji, Psikofarmakoloji Dergisi*, C. 2, Ek S. 1, S. 81-88.
- Özbay, Y., Eren, A. (1997). Televizyon ve çocuklardaki şiddet eğilimleri. *Milli eğitim dergisi*, 135, 27–31.
- Özdemir, Y.(2009). *Ergenlik döneminde benlik kurgusu gelişiminin anababanın çocuk yetiştirme stilleri açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Özdoğan, B. (2000). *Çocuk ve oyun* “(3. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Özen, D. Ş. (2006). *Akran zorbalığına maruz kalmanın olası yordayıcıları ve cinsiyet ile yaşa bağlı değişimi*. 1.Şiddet ve okul sempozyumu: Bildiri Özetleri, (33), İstanbul.
- Özerk, H. (2006). Ana babaların çocuk yetiştirmeye ilişkin tutumlarının, bilgi düzeylerinin ve 11-18 yaş grubu öğrencilerin kendilerini değerlendirmelerinin incelenmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara
- Öztürk, M.O. (1998). *Psikanaliz Ve Psikoterapi*. 3. Baskı. Ankara: Bilimsel Tıp Yayınevi.
- Öztürk, O. (1997) . Ruh sağlığı ve bozuklukları. Ankara : Hekimler Yayın Birliği.
- Öztürk, İ. (1990). *Anne-baba tutumlarının üniversite öğrencilerinin bağımsızlık duyguları anlama, yakınlık, başatlık, kendini suçlama ve saldırganlık düzeylerine etkisi..* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pandost Derneği, (2011). Pandost Derneği Web Sitesi, Pandostakademi.org, Okullarda şiddet ve saldırganlık araştırmamız (13.04.2011).
- Patterson, G. H., Stouthamer, Loeber, M. (1984). The correlation of family management practices and delinquency. *Child development*, 55, 1299-1307. Perry, D.G.
- Peterson, G.W., Rollins, B.C. & Thomas, D.L. (1985). Parental influence and adolescent conformity: compliance and internalization. *Youth and society*, 16, 297-420.
- Patterson, G.R., Debaryshe, B.D. & Ramsey, E. (1989). A developmental perspective on antisocial behavior. *American psychologist*. 44, 329.

- Polat O. (2000). *Çocuk hakları çocuk suçluluğu istek rehberlik ve psikolojik danışma sempozyumu, siddet ve okul ortamına etkileri*. İstanbul İstek Yayınları 2000, s. 13-14.
- Polat, S. (1986). *Ana- baba tutumlarının çocukların öğrenilmiş çaresizlik düzeyine etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Portakal, H. (1999). *Eğitimde özgürlük ve saldırganlık*. Cem Yayınevi, 2. Basım
- Renfrew, J. W. *Aggression and its causes: a biopsychosocial approach*". New York: Oxford University Press Inc.1997.
- Russell, A., Hart, C. H., Robinson, C. C., & Olsen, S. F. (2003). Children's sociable and aggressive behavior with peers: a comparison of the u.s. and australia and contributions of temperament and parenting styles. *International journal of behavioral development*, 23, 74–86.
- Rys, G. S., & Bear, G.G. (1997). Relational aggression and peer relations. *Merrill-palmer quarterly*, 43(1), 87–106.
- Sargın, N. (2001). *Çocuklarda ruh sağlığı*. Ankara: Nobel Yayın.
- Sharp, S. R. (2003). *Effectiveness of an anger management training program based on rational emotive behavior theory (REBT) for middle school students with behavior problems*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. The University of Tennessee.
- Senemoğlu, N. (2001). *Gelişim, öğrenme ve öğretim*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Spigelman G., Spigelman A. And Englesson, I. (1991). Hostility, aggression, and anxiety levels of divorce and nondivorce children as manifested in their responses to projective tests. *Journal of personality assessment*, 56(3):438-452.
- Soykan, Ç. (2003). *Öfke ve öfke yönetimi*. Kriz Dergisi, 11(2), 19-28.
- Stein, A. (1997). *Saldırgan çocuk* (1.Baskı). (Çev: N. Polat.). İstanbul: Papirüs Yayınları. (Orijinal Çalışma Basım Tarihi 1983).
- Steinberg, L., Lamborn, S., Darling, N., Mounts, N. & Dornbusch, S., (1994). Over-time changes in adjustment and competence among adolescents from authoritative, authoritarian, indulgent, and neglectful families. *Child development*, 65, 754– 770.
- Steinberg, L., Dornbusch, S. M., & Brown, B. (1992). Ethnic differences in academic achievement. *American psychologist*, 47, 723-729.
- Suchman, N. E. Rounsaville, B., Decoste, C. & Luthar, S. (2007). Parental control, parental warmth, and psychosocial adjustment in a sample of substanceabusing mothers and their school-aged and adolescent children. *Journal of substance abuse treatment*, 32(1), 1-10.

- Sümer, N. ve Güngör D. (1999). Çocuk yetiştirme stillerinin bağlanma stilleri, benlik değerlendirmeleri ve yakın ilişkiler üzerindeki etkisi. *Türk psikoloji dergisi*, 14, 35-58.
- Sütçü, S.T. (2006). *Ergenlerde öfke ve saldırganlığı azaltmaya yönelik bilişsel-davranışçı bir müdahale programının etkililiğinin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi.
- Şahin, H. (2004). Saldırganlık ölçeği geçerlik güvenirlik çalışması. Süleyman Demirel Üniversitesi *Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5 (7), 180–190.
- Şahin, H. (2005). Öfke denetimi eğitiminin çocuklarda gözlenen saldırgan davranışlar üzerindeki etkisi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi* Sayı: 26.
- Şahin, F.T., Özyürek, A. (2008). 5-6 yaş grubu çocuğa sahip ebeveynlerin demografik özelliklerinin çocuk yetiştirme tutumlarına etkisinin incelenmesi. *Türk eğitim bilimleri dergisi*, 6(3), 395-414.
- Tardiff, K. (1999). *Medical management of the violent patient.*” New York: Dekker
- Taylor, S.E., Peplau, L.A. & Sears, D.O. (2007). *Sosyal psikoloji*, Çev: Ali Dönmez, İmge Yayınları 1. Basım .411-453
- Tura, G. (2008). *Akran zorbalığına maruz kalmayı yordayan özellikler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı.
- Tuzgol M. (1998). Ana baba tutumları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Psikolojik danışma ve rehberlik dergisi*, Ankara, 2, (14), 39-48.
- Türk Eğitim Derneği. *Okullarda şiddetin önlenmesi, mevcut uygulamalar ve sonuçları* 30 Kasım (2006) Doç. Dr. Selahattin Gelbal (Editör).
- Ucur, Z. E. (2005). *Farklı aile tutumlarının okulöncesi dönem 5 yaş çocuklarının bilişsel performans düzeylerine etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bil. Ens.
- Uğur, M. M. (1994). *Medikal psikoloji*. İstanbul: Sahaflar Kitap Sarayı.
- Uluğtekin, S. (1976). *Çocuk yetiştirme tutumları açısından ana baba çocuk ilişkileri, ana baba davranışlarıyla çocuğun saldırganlık ve bağımlılık eğilimi arasındaki ilişkinin araştırılması*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Uz, Ç. (1989). *Aile içindeki şiddetin çocuk üzerindeki etkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Ünsal, A. (1996). Genişletilmiş bir şiddet tipolojisi. *Cogito-üç aylık düşünce dergisi*, 6-7, 29-36.

- Vierikko, E., Pulkkinen, L., Kaprio, J., Viken, R. & Rose, R.J. (2003). Sex differences in genetic and environmental effects. On aggression” : 29, 55-68.
- Wenar, C. (1994). *Developmental psychopathology: from infancy through adolescence*. (3. Baskı), New York: Mcgraw-Hill, Inc.
- White, J. W. *Sex And Gender Issues In Agression Research*. R.Ggeen & E.I. Donnerstein (Ed). *Aggression: Theoretical And Empirical Reviews*, (1983) Vol.2. New York: 1-26.
- Mc.Wrhrter J, Voltan Acar N. (2000). Ergen ve çocukla iletişim öğretme, destekleme ve çocuk yetiştirme sanatı. Ankara, Us-A Yayıncılık. 2000.
- Yanbastı, G.(1990). *Kişilk kuramları*. Ege Üniversitesi Yayınları .
- Yavuzer, H (1995). *Ana-baba okulu*. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Yavuzer, H. (2000). *Çocuk psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Yavuzer H. (2005). *Ana-baba ve çocuk*. İstanbul, Remzi Kitapevi.
- Yılmaz, A. (2000). Anne-baba tutum ölçeğinin güvenirlik ve geçerlik çalışması. Çocuk ve gençlik ruh sağlığı dergisi, 7(3), 160-172.
- Yvonne,M. & A.Murray (1991). Summary Of Verbal Aggression By Parents And Psychosocial Problems Of Children. Child Abuse & Neglect:15, 223-239
- Zengin, E.(2008). *Anne baba tutumları ile ergen saldırganlığı arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ataturk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstütüsü.

EKLER

Ek.1

Saldırganlık Ölçeği

Sevgili öğrenciler, aşağıda bütün çocukların gösterebileceği davranışlar bulunmaktadır. Bu davranışları dikkatlice okuyunuz, her bir maddedeki davranışı gösteriyorsanız; “Hep yaparım” , göstermiyorsanız “Hiç yapmam”, bazen gösteriyorsanız “ Arasına yaparım” seçeneğinin üzerini belirgin bir şekilde işaretleyiniz ya da karalayınız.

1. Kedilere köpeklere oyun olsun diye taş atarım.	Hep yaparım	Arasına yaparım	Hiç yapmam
2. Bazen bile bile arkadaşlarımın canını acıtırım.	Hep yaparım	Arasına yaparım	Hiç yapmam
3. İstedğim şeyler yapılmadığında elime ne geçerse vurup kırarım.	Hep yaparım	Arasına yaparım	Hiç yapmam
4. Biri, elimden bana ait bir şeyi aldığına ona vururum.	Hep yaparım	Arasına yaparım	Hiç yapmam
5. Eğitsel kolların her hangi birinde görev almak hoşuma gider.	Hep yaparım	Arasına yaparım	Hiç yapmam
6. Bağırıp çağırdığımda, vurup kırdığımda istediklerimi elde edebiliyorum.	Hep yaparım	Arasına yaparım	Hiç yapmam
7. Beden eğitimi dersini çok severim.	Hep yaparım	Arasına yaparım	Hiç yapmam
8. Söylediğim sözlerle arkadaşlarımı kızdırmak hoşuma gider.	Hep yaparım	Arasına yaparım	Hiç yapmam
9. Çok kızdığım da arkadaşlarımı, kardeşimi ısırarak, saçlarını çekmek gibi canlarını acıtacak şeyler yaparım	Hep yaparım	Arasına yaparım	Hiç yapmam
10. Zaman zaman çok ders çalışmaktan sıkılırım.	Hep yaparım	Arasına yaparım	Hiç yapmam
11. Bazen kavga etmek için bahane ararım.	Hep yaparım	Arasına yaparım	Hiç yapmam
12. Herhangi bir neden olmadan da başka birine vururum.	Hep yaparım	Arasına yaparım	Hiç yapmam
13. Hakkımı korumak için şiddete başvurmam gerekirse çekinmem.	Hep yaparım	Arasına yaparım	Hiç yapmam
14. Kızgın olduğum zaman bazen kapıları çarparım.	Hep yaparım	Arasına yaparım	Hiç yapmam
15. Arkadaşlarımla kovalamaca oynamaktan hoşlanırım.	Hep yaparım	Arasına yaparım	Hiç yapmam
16. Bana zarar veren birine mutlaka ben de zarar vermeye çalışırım.	Hep yaparım	Arasına yaparım	Hiç yapmam
17. Bir arkadaşım bana yardım ettiğinde teşekkür etmeyi unutturum.	Hep yaparım	Arasına yaparım	Hiç yapmam
18. Kızıp sinirlendiğimde sopa ya da yumrukla beni kızdırana vurur veya taş atarım.	Hep yaparım	Arasına yaparım	Hiç yapmam

Ek:2

Ana –Baba Tutum Ölçeği (A.B.T.Ö.)

Sevgili Öğrenciler,

Bu ölçek , çocukların, ana-babaları ile olan ilişkisini incelemek amacıyla hazırlanmıştır. Ölçekte çocukların ana-babalarıyla olan ilişkilerini gösteren bazı cümleler verilmiştir. Sizden istenen, bu cümlelerde belirtilen davranışların, ana babalarınıza uygun olup olmadığını düşünmenizdir. Burada önemli olan sizin görüş ve duygularınızdır.

İlk olarak formdaki cümleleri dikkatle okuyun, okuduğunuz cümle babanızın davranışına benziyorsa , “Babamın Davranışına Benziyor” seçeneğine çarpı (X) koyarak işaretleyin. Okuduğunuz cümle babanızın davranışına benzemiyorsa “Babamın Davranışına Benzemiyor” seçeneğine çarpı (X) koyarak işaretleyin. Bu şekilde tüm cümleleri atlamadan yapın.

MADDELER	BABAMIN DAVRANIŞINA BENZİYOR	BABAMIN DAVRANIŞINA BENZEMİYOR
1-Beni her zaman anlamaya çalışır.		
2.Beni ilgilendiren konulardaki kararları her zaman, kendisi verir.		
3.Kendime ilişkin ufak tefek kararlar almaya beni özendirir.		
4.Kendi koyduğu kurallara uymamı ister.		
5.Ben bir şey anlatırken sözümü kesmez.		
6.Onun istediği gibi davranmazsam, beni cezalandırır.		
7.Kendimi önemli ve değerli bir kişi olarak görmeme yardımcı olur.		
8.Aynı fikirde olmadığımız zaman, kendi fikirlerini kabul etmem için beni zorlar.		
9.Evde fikirlerimi rahatça anlatmamı doğal karşılar.		
10.Beni cezalandırmak yerine, sorunları benimle konuşarak çözümlenmeye çalışır.		
11.Okulda çok başarılı olmam için beni öylesine zorlar ki zayıf not almaktan çok korkarım.		
12.Bir güçlükle karşılaştığımda, istediğim yardımı sağlar.		
13.Küçük hatalarımı anlayışla karşılar.		
14.Hiçbir konuda kişisel görüşümü sormaz.		
15.En ufak eşyayı kaybetsem bile, beni cezalandırır.		
16.Bana bir eşya alınırken, birlikle karar veririz.		
17.Bir şeyi yapmamı istediğinde hiçbir mazeretimi dinlemez.		
18.Merak ettiğim konularda sorduğum soruları cevaplandırmaya çalışır.		
19.Gelecekle ilgili planlarımı dikkatle dinler, fakat hiçbir zaman amaçlarımı belirlemeye çalışmaz.		
20.Haklı olduğum zaman, bunu bana açıkça söyler.		
21.Beni o kadar çok kontrol eder ki, bazen çok bunalırım.		
22.Beni sık sık döverek cezalandırır.		
23.Ancak istediği gibi davrandığı zaman, bana sevgi gösterir.		
24.Ailemizle ilgili bir karar alınırken, benim fikirlerimi dikkate alır.		
25.Yapabileceğimden fazlasını yapmam için beni zorlar		
26.Neyi, nasıl yapacağıma her zaman o karar verir.		

EK:3

KİŞİSEL BİLGİ FORMU

Sevgili Öğrenciler,

Arel Üniversitesi Psikoloji Bölümü Yüksek Lisans Tezi kapsamında bir araştırma yapmaktayım. Bunun için siz 4 ve 5. sınıf öğrencilerinden almam gereken bazı bilgileri, soracağım sorular yardımıyla almak ve araştırmamda kullanmak istiyorum. Vereceğiniz bilgiler araştırmamda veri olarak kullanılacak, öğretmeniniz ve anneniz babanız dahil kimseyle paylaşılmayacaktır. Bu anlamda zaten isminizi vermenize de gerek yoktur. Sorulara vereceğiniz cevapların derslerinizle, okulunuzla bir ilgisi yoktur. Araştırma sonuçlarının doğruluğu açısından vereceğiniz bilgilerin içten ve doğru olması dışında , beklenen herhangi bir doğru cevap yoktur. Lütfen rahat ve içtenlikle cevap veriniz.

Paylaşımınızdan dolayı çok teşekkür ederim.

Deniz İzmir Karaduman

Aşağıda yer alan soruları dikkatlice okuyunuz. Bu soruların yanındaki size uyan seçenekteki parantez içine çarpı

(X) işareti koyunuz.

1-Okulunuzun adı: _____ 2. Sınıfınızı : _____

3. Cinsiyetiniz : Kız Erkek

4. Yaşınız: _____ Doğum tarihiniz: (Gün) _____ / (Ay) _____ / (Yıl) _____

5. Siz dahil kaç kardeşiniz: _____

6. Size göre başarı düzeyiniz: Çok iyi İyi Orta Ortanın Altı
 Düşük

7. Geçen yıl aldığınız karne dereceniz _____

8. Annenizin Yaşı: _____ ya da biliyorsanız doğum tarihi: _____

8. Annenizin Öğrenim Durumu: Okuma yazma bilmiyor İlkokul Orta Lise
 Üniversite Yüksek lisans ve üstü

9. Babanızın Yaşı: _____ ya da biliyorsanız doğum tarihi: _____

10. Babanızın Öğrenim Durumu: Okuma yazma bilmiyor İlkokul Orta Lise
 Üniversite Yüksek Lisans ve üstü

11. Ailenizin Aylık Ortalama Geliri: Çok iyi İyi Orta Ortanın Altı Düşük

12. Kaç yıldır İstanbul'da yaşıyorsunuz _____

13. Anneniz sizi hiç döver mi? Hiçbir zaman dövmez Bazen döver Her zaman döver

14. Babanız sizi hiç döver mi? Hiçbir zaman dövmez Bazen döver Her zaman döver